

ACADEMICA

REVISTĂ EDITATĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ

DIRECTOR: ACAD. IOAN-AUREL POP, PREȘEDINTELE ACADEMIEI ROMÂNE

Nr. 7–8, IULIE-AUGUST 2020

Anul XXX • 357–358

DIRECTORI:

Acad. Mihai DRĂGĂNESCU
(director fondator)
octombrie 1990 – ianuarie 1994

Acad. V.N. CONSTANTINESCU
februarie 1994 – ianuarie 1998

Acad. Eugen SIMION
februarie 1998 – aprilie 2006

Acad. Ionel HAIDUC
mai 2006 – aprilie 2014

Acad. Ionel-Valentin VLAD
mai 2014 – decembrie 2017

Acad. Cristian HERA
ianuarie 2018 – aprilie 2018

Acad. Ioan-Aurel POP
mai 2018

COORDONATOR:

Acad. Răzvan THEODORESCU
Vicepreședinte al Academiei Române

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Redactor-șef
Dr. Narcis ZĂRNEȘCU

Redactori I
Dr. Andrei MILCA
Mihaela-Dora NECULA
Elena SOLUNCA-MOISE

CONSILIUL EDITORIAL:

Acad. Ioan-Aurel POP
Acad. Bogdan C. SIMIONESCU
Acad. Victor SPINEI
Acad. Răzvan THEODORESCU
Acad. Victor VOICU
Acad. Ioan DUMITRACHE

Acad. Dan BĂLTEANU
Acad. Cristian HERA
Acad. Constantin IONESCU-TÎRGOVIȘTE
Acad. Eugen SIMION
Acad. Alexandru SURDU
Acad. Maria ZAHARESCU

SECTOR TEHNIC:

Tehnoredactor
Dr. Roland VASILIU

Operatori-corectori
Aurora POPA
Monalisa STANCA

Responsabili de număr:
Andrei Milca
Mihaela-Dora Necula
Narcis Zărnescu

E-mail: academica@acad.ro

revista_academica2006@yahoo.com

Adresa web: http://www.acad.ro/academica2002/pag_academica.htm

Tel. 021 3188106/2712, 2713; Fax: 021 3188106/2711

Cuprins

AGRICULTURA ȘI SCHIMBĂRILE CLIMATICE	
Cristian Hera, Agricultura în contextul secetei și deșertificării	6
Nicolae N. Săulescu, Unele probleme ale dezvoltării viitoare a agriculturii României	12
Păun Ion Otiman, Agricultura și dezvoltarea rurală din România postpandemie și la început de nou ciclu bugetar european (2021–2027)	15
Victor Giurgiu, Ioan Seceleanu, Ovidiu Badea, Probleme actuale ale silviculturii românești. Pădurea viitorului și formarea conștiinței forestiere	23
PANDEMIILE ÎN CONTEXT ISTORIC	
Victor Spinei, Reflecții privind ipostaze ale pandemiei	30
ȘTIINȚA DREPTULUI	
Mircea Dușu, Drept natural sau organicism juridic? Legatul Școlii Juridice Ardelene în gândirea juridică românească	36
CONVORBIRI	
Victor Spinei, Arheologie și realități contemporane	45
ROMÂNIA ȘI UNIUNEA EUROPEANĂ	
Napoleon Pop, Valeriu-Ioan Franc, Provocări ale zonei euro	52
STRATEGIE ECONOMICĂ	
Sarmiza Pencea, Noul Drum al Mătășii, punct terminus Europa	66
FILE DE ISTORIE	
Vasile Muntean, Cu privire la Origen (184–253)	84
Alexandru Porțeanu, 80 de ani de la sfârșirea teritorială a României (1940) și de la marele refugiu românesc	90
OPINII	
Alexandru Ioan Herlea, Câteva considerații cu privire la realizarea unei istorii a tehnicii românești	93
Nicole Bud, Alexandru Nicolici, Munții noștri aur poartă (III)	101

EVENIMENT CULTURAL	
Bogdan Jugănar, Expoziție de presă românească la Biblioteca Academiei Române	106
EVOCARE	
Elena Liliana Popescu, Alexandru Zaharescu, Marele matematician român Nicolae Popescu și impactul puternic al Operei sale	109
Lucian Beznea, Remember – Profesorul Nicolae Popescu, creatorul Școlii românești de Algebră modernă și Teoria numerelor	114
Dan Cristian Popescu, In memoriam – Mentorul Nicolae Popescu, membru corespondent al Academiei Române	115
CRONICA VIEȚII ACADEMICE	118
APARIȚII LA EDITURA ACADEMIEI	119
GHID PENTRU AUTORI	121

**„Avem un singur Pământ
și trebuie să-l protejăm.”**

Agricultura în contextul secetei și deșertificării

*Acad. Cristian Hera**

Schimbările climatice, presiunile antropice, epuizarea resurselor naturale amplifică apariția crizelor, punând probleme deosebite la nivel global, cu consecințe majore în declanșarea unei crize alimentare.

Pandemia a reiterat necesitatea creșterii eficienței și competitivității agriculturii românești, mai ales în contextul schimbărilor climatice.

Dezvoltarea viitoare a productivității și competitivității agriculturii în România va depinde în mare măsură și de direcționarea unor resurse sporite pentru investiții în modernizarea infrastructurii și aplicarea soluțiilor inovative sugerate de cercetarea științifică.

Disfuncționalitățile majore cauzate de pandemia de Coronavirus, precum și realitățile dominante ale spațiului rural românesc, marcate de fenomene economice și sociale grave din ultimele decenii, presupun o schimbare radicală, profundă atât a politicii agricole comune europene, cât și a politicii agricole românești.

Efectele negative asupra condițiilor de mediu, produse de manifestarea tot mai accentuată a procesului schimbărilor climatice, încep să fie din ce în ce mai vizibile și în ecosistemele forestiere din spațiul României.

În paginile următoare sunt exprimate opiniile unor personalități ale domeniilor agricole și silvice – **acad. Cristian HERA, acad. Nicolae N. SĂULESCU, acad. Păun Ion OTIMAN, acad. Victor GIURGIU, dr. Ioan SECELEANU, dr. Nicolae Ovidiu BADEA, membru corespondent al Academiei Române** – despre cauzele și efectele schimbărilor climatice din ultimele decenii cu care se confruntă omenirea.

Producțiile agricole realizate în România sunt departe de a exprima **potențialul real de producție al solurilor, starea de fertilitate**, care de fapt reprezintă capacitatea acestora de a asigura, simultan și continuu, necesarul de elemente nutritive și apa pentru creșterea și dezvoltarea plantelor pe întreaga perioadă de vegetație, **fiind superioară**, în medie, **fertilității solurilor de pe mapamond**.

La nivel planetar solurile cu fertilitate redusă și foarte redusă ocupă 62%, cele cu fertilitate

moderată 27%, iar cele caracterizate printr-o fertilitate ridicată numai 11% din suprafața totală a uscatului.

În țara noastră, 28% din soluri au o fertilitate ridicată și foarte ridicată, 22% au o fertilitate moderată și 50% o fertilitate redusă și foarte redusă.

Rezultatele obținute de fermierii care au făcut investițiile necesare și au aplicat tehnologii de cultură corespunzătoare obținerii unor recolte competitive cu cele mai bune realizate în Europa, precum și producțiile medii realizate pe țară în

**Președintele Secției de științe agricole și silvice a Academiei Române, președinte de onoare al Academiei de Științe Agricole și Silvice „Gheorghe Ionescu-Șișești”, președinte al Academiei Române (ianuarie-aprilie 2018), vice-președinte (2010–2017)*

ultimii cinci ani la principalele plante (grâu, porumb, floarea-soarelui, soia), demonstrează capacitatea obținerii unor producții agricole performante, competitive cu cele din țările avansate.

Semnalul de alarmă din anul 1972, „*Avem un singur Pământ și trebuie să-l protejăm*”, exprimat la Conferința Națiunilor Unite de la Stockholm privind Mediul și Umanitatea, este **și astăzi extrem de actual**, mai ales în contextul în care **populația globului crește substanțial, resursele naturale se diminuează, schimbările climatice, cu fenomene extreme din ce în ce mai frecvente, devenind tot mai alarmante.**

Pandemia provocată de Covid 19, declanșată la începutul anului 2020, ne determină să gândim un alt sistem de organizare, procesare, diversificare, conservare și distribuire a produselor agroalimentare.

Pe baza acumulării de cunoaștere, elita mondială a înțeles că **unica soluție viabilă pentru dezvoltarea viitoare a societății umane și menținerea unui mediu sănătos este dezvoltarea durabilă și performantă, a cărei esență constă în utilizarea rațională a tuturor resurselor naturale, a surselor de energie convențională și materii prime regenerabile, într-o măsură și într-un ritm care să permită refacerea lor, asigurând astfel continuitatea omenirii.**

Reafirm, fără rezervă, că **resursa naturală vitală** pentru un viitor sustenabil și performant, alături și împreună cu APA, este **SOLUL**.

La cel de al VIII-lea Congres Mondial de Știința Solului, care a avut loc în România în 1964, cu participarea a 1190 specialiști din cinci continente, 63 de țări, solurile românești erau considerate „miracol”. Acest „mit” este acum pe cale de dispariție, mai ales în condițiile în care resursele naturale se diminuează, în timp ce investițiile făcute în agricultură și în dezvoltarea rurală românească au fost și rămân nesemnificative, iar suprafața irigată a țării s-a redus substanțial față de cele 3,2 mil. ha existente în anul 1989.

Să nu uităm că **fiecare cultură exportă anual din sol, prin recoltă, zeci sau sute** de kg de elemente nutritive, azot, fosfor, potasiu, microelemente, în funcție de **nivelul recoltelor obținute**, recolte care în ultimii ani au atins cifre record.

Starea de fertilitate a solurilor se diminuează substanțial, se deteriorează continuu și ca urmare a folosirii unor **cantități extrem de**

reduse de îngrășăminte minerale și organice, a eroziunii solului sau a altor factori naturali sau antropici folosiți nerațional.

Solul constituie **bogăția cea mai de preț, zestrea cea mai valoroasă a unei națiuni**, bogăție care trebuie **prețuită, protejată și valorificată** la adevăratul potențial, întrucât reprezintă **garanția stabilității viitorului și consolidează securitatea și siguranța alimentară.**

Părintele științei agricole românești, **academicianul Gheorghe Ionescu-Șișești**, declara cu jumătate de secol în urmă că „*pământul are o funcție socială [...] este veșnic. Dacă pământul dispăre, dispăre veșnicia*”, altfel spus, întreaga viață este condamnată la pieire.

Fiind profund implicat de peste 60 de ani în **agricultura României**, cu intenția de a contribui la orientarea strategică a acțiunilor prezente și viitoare, îmi îngădui să evidențiez câteva aspecte ale realității de astăzi din domeniul agriculturii, **aspecte favorabile**, precum și **deficiențe îngrijorătoare** pentru **dezvoltarea durabilă și performantă.**

România are un potențial agricol remarcabil, situându-se pe **locul 6–7 în Uniunea Europeană**. Țara noastră dispune de **o sursă extraordinară de biomasă**, din păcate puțin valorificată, care ar putea **aduce o substanțială valoare adăugată**, considerabil mai mare, **prin zootehnizarea agriculturii.**

Alături și împreună cu SOLUL, altă **resursă naturală cu rol hotărâtor în asigurarea recoltelor** este APA.

Schimbările climatice globale vor afecta drastic agricultura, **restrângând zonele favorabile acestuia**, determinând **modificări în spectrul sortimentului de culturi, solicitând tehnologii adaptate noilor condiții**. În acest context se **impun pregnant modernizarea și eficientizarea sistemelor de irigații pentru valorificarea cât mai productivă a tuturor resurselor de apă**, obținerea unui **randament ridicat pe fiecare mc de apă folosit în irigarea culturilor**, mai ales în condițiile în care în țara noastră **se înregistrează din ce în ce mai frecvent fenomene de secetă și arșiță.**

Amplificarea perioadelor de secetă, înregistrate în ultimele decenii, conduce inevitabil la accelerarea deșertificării și aridizării. Extinderea și amplificarea acestor fenomene au fost cauzate – și continuă să fie – de neglijarea, de

multe ori totală, a efectelor negative pe care *progresul tehnologic și industrializarea intensivă* le exercită asupra mediului în general și *asupra climatului* în special.

Schimbările climatice, așa cum am menționat, modifică substanțial și caracteristicile diferitelor țări sau regiuni, *restrângând zonele favorabile pentru agricultură, impunând schimbări radicale ale sistemelor de exploatare, sortimentelor de genotipuri vegetale și animale, tehnologiilor de cultivare a plantelor și creștere a animalelor, sistemelor de asigurare a ecosanogenezei în ansamblu*. Elementele menționate sintetic condiționează nivelul și calitatea recoltelor care trebuie să *asigure necesarul intern de hrană*, precum și produse pentru export.

Deși în ultimii ani au fost obținute producții record, *producțiile realizate sunt încă mici, neeficiente economic* și ca atare *departe de a fi competitive* cu cele obținute în multe țări ale Uniunii Europene, ceea ce face ca România, *din țară exportatoare să devină țară importatoare de alimente*.

Cercetarea științifică agricolă românească în ultimele decenii se găsește într-un mare impas. *Numărul cercetătorilor s-a redus substanțial, baza tehnico-materială este insuficientă, cea existentă mult îmbătrânită, resursele financiare sunt departe de a fi suficiente pentru crearea unor noi organisme biologice și tehnologii de cultură care să corespundă provocărilor prezente și viitoare*.

Frecvența și gravitatea secetei și a deșertificării sunt evident accentuate de schimbările climatice globale. Conform datelor furnizate de Administrația Națională de Meteorologie, în *secolul 20, deceniile 1941–1950 și 1981–1990* au fost caracterizate prin *trei ani de secetă excesivă*. Aceeași sursă arată că în *primul deceniu al secolului 21* ne confruntăm cu *cinci ani extrem de secetoși* (2000–2001, 2001–2002, 2002–2003, 2006–2007 și 2008–2009), continuându-se și în deceniul al doilea. *Inundațiile catastrofale* din acest interval confirmă că *țara noastră* este puternic afectată de fenomenul *schimbărilor climatice globale*, care devin extrem de *îngrijorătoare*.

Vremea lipsită de precipitații este agravată de *temperaturi crescute, peste media multianuală,*

lipsa de apă, vântul, căldura, evaporația puternică, exercitând influențe negative asupra solului, apei din sol, asupra vegetației, pășunilor și fânețelor, plantațiilor de pomi și viței-de-vie, pădurilor și, mai ales, recoltelor plantelor cultivate și animalelor domestice.

Prima resursă naturală, *rezerva de apă din sol*, care se epuizează prin *consumul plantelor și evaporație*, atinge frecvent limite corespunzătoare intervalului de *ofilire și coeficientului de higroscopicitate* pe adâncimi variabile. Nivelul apelor freatice scade dramatic.

Apa freatică și cea de suprafață (râuri, lacuri) este influențată de lipsa de precipitații asociată cu *temperaturi anormale*, resursele reducându-se uneori până la dispariție, afectând grav ecosistemele din zonele respective.

Viața din sol, a doua resursă naturală esențială, încetinește sau stagnează, tulburând ciclurile biologice ale elementelor vitale, îndeosebi ale azotului și carbonului, cu repercusiuni asupra reducerii fertilității solului.

Plantele de cultură reacționează diferit la secetă în funcție de presiunea osmotică proprie celulelor lor și de apartenența lor la grupa de eficacitate fotosintetică, din acest punct de vedere speciile din zonele temperate sunt cele mai afectate. Plantele expuse secetei își *accelerează ciclul vegetativ în defavoarea creșterii, nivelul și calitatea recoltelor fiind mult diminuate*.

Compoziția floristică a pășunilor și fânețelor se schimbă, *reducându-se speciile de plante cu calități nutritive, favorizându-se îmburuienarea*.

În cadrul speciilor cultivate în țara noastră există *diferențe*, unele fiind *mai rezistente la secetă* (grâul, orzul, rapița, floarea-soarelui, sorgul, porumbul, iarba de Sudan, ghizdeiul, spar-ceta, lucerna), *toleranța fiind condiționată de diferiți factori tehnologici*, iar alte specii *nu sunt pretabile semănatului în condiții de secetă* (cartoful, fasolea, sfecla de zahăr și furajeră, trifoiul). *Gradul de rezistență la secetă diferă între soiuri și hibrizi și poate fi îmbunătățit prin ameliorări genetice*.

În acest context, subliniez *încă o dată rezistența superioară a materialului genetic autohton* utilizat intens în programele de genetică și ameliorare. Un exemplu elocvent îl

constituie soiurile de grâu create la Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare Agricolă Fundulea și la Stațiunile de Cercetare-Dezvoltare Agricolă Lovrin și Turda, soiuri net superioare ca rezistență la secetă și arșiță față de cele străine.

În România sunt prestigioase unități de producție care, folosind material biologic și tehnologii performante, *adaptate condițiilor de sol și climă specifice zonei*, demonstrează fără drept de tăgadă potențialul performant al agriculturii noastre.

Îmi îngădui să menționez Combinatul Agroindustrial Curtici, județul Arad, care constituie, din punctul meu de vedere, un model de organizare, administrare și funcționare demn de urmat, cu rezultate economice de excepție, realizate prin valorificarea celor mai performante organisme biologice vegetale și animale, tehnologii de cultură a plantelor și creștere a animalelor adaptate, dar și prin adăugarea de *plus valoare* producției agricole folosite în sectorul zootehnic al Combinatului (*zootehnologizarea agriculturii*), procesare, depozitare și desfacere a produselor agroalimentare prin unități proprii de comercializare.

O altă unitate performantă este AGRICOS, Insula Mare a Brăilei care, folosind genotipuri de plante, soiuri și hibrizi adaptați, precum și tehnologii de producție corespunzătoare cerințelor de sol și climă specifice insulei, obține an de an recolte de grâu, porumb, soia, floarea-soarelui, rapiță, lucernă, competitive cu cele realizate în cele mai performante ferme din Uniunea Europeană.

Pădurile, expuse și ele secetei, au un risc suplimentar, *tăieri masive, defrișări și incendii devastatoare*.

Rolul pădurilor de rezervor natural de biodiversitate, de *recirculare a apei*, de protecție contra vânturilor, de *adăpost și hrănire a unor categorii de animale*, se reduce. Animalele sunt deosebit de vulnerabile în condiții de secetă, fiind subnutrite, *deshidratate*, expuse la *tulburări gastrice* și diferite alte boli, cu *particularități în funcție de specie*. În asemenea condiții, necesitatea înființării perdelelor de protecție agroforestiere devine tot mai actuală.

Suprafața globului pământesc acoperită de ape este de 71%, dar *numai 2,5% din volumul total revine apei dulci*.

Urmare a exploziei demografice și a intensificării utilizării apei la nivel mondial în tot mai multe domenii de activitate, *resursele de apă dulce disponibile scad treptat și substanțial*.

Dintre principalele sectoare care folosesc cantități mari de apă se detașează *agricultura ca fiind cel mai mare utilizator de apă dulce*; o evaluare realizată în anul 2000 arată că agricultura a folosit 67% din totalul apei dulci disponibile.

Pentru anul 2025 se prevede o creștere a cerințelor de apă ale agriculturii de 1,2 ori, ale industriei de 1,5 ori, iar a consumului casnic de 1,8 ori.

Problema valorificării optime a apei, de orice proveniență, trebuie privită ca un obiectiv major al cercetării științifice, al tuturor factorilor implicați în dezvoltarea viitoare a societății, *noile sisteme de irigații* urmând a fi *amenajate conform celor mai moderne realizări* în domeniu. Apa va deveni „cheia de boltă” a *sustenabilității agriculturii și, de ce nu, a prezentului și viitorului omenirii*.

Ca rezultat al impactului crescând al schimbării climatului global asupra *mediului, resurselor de hrană și energie*, provocarea majoră actuală a *agroeconomiei mondiale constă în elaborarea unui nou cadru strategic* menit să conducă la dezvoltarea unei biosocietăți bazate pe cunoaștere.

Au fost identificate diferite direcții de acțiune pentru a răspunde principalelor provocări, dintre care susțin și militez pentru *dezvoltarea durabilă bazată pe cunoaștere, orientarea cunoașterii științifice spre aplicabilitate, asigurarea securității și siguranței alimentare, modernizarea spațiului rural, optimizarea și eficientizarea valorificării resurselor naturale, sol, apă, energie, conservarea biodiversității, durabilitate și performanță în agricultură, creșterea competitivității pe piața agricolă mondială, sincronizarea politicilor duse la multiple niveluri*.

Aceste probleme și provocări complexe, interconectate dinamic, *trasează pentru cercetarea științifică agricolă două direcții de abordare*: (1) *elaborarea unei agende de cercetare de tranziție care să răspundă rapid preocupărilor privind dezvoltarea durabilă și performantă și*

asigurarea securității și siguranței alimentare;
(2) elaborarea unei agende pe termen îndelungat pentru cercetarea *high-tech*, menită să propulseze agricultura, industria alimentară, economiile rurale românești și ale țărilor din Uniunea Europeană în poziții de competitivitate crescută pe piețele mondiale.

În cei 93 de ani de existență a cercetării științifice românești organizate, toate ramurile științei agricole au acumulat un tezaur de cunoștințe privind starea resurselor naturale și dinamica evoluției lor în noul context al mediului planetar.

Condițiile de climă și mediu, actuale și de viitor, impun evoluția unei cercetări științifice intens inter- și multidisciplinare, care să depășească limitele sale tradiționale, devenind o forță reală de construire a noului tip de bio-economie.

Convergența cunoașterii, rezultată din discipline diferite, este esențială pentru a realiza o mai bună înțelegere a problemelor interdependente, dar și pentru creșterea fecundității ideilor și utilizării corespunzătoare a noilor oportunități create de integrarea europeană.

Susținerea cercetării științifice, deficitară pe plan european, dar mai ales național, este imperios necesară. La fel de necesare sunt și sistemele de transmitere spre utilizatori a cunoștințelor și rezultatelor dobândite din programele

practice de prevenire și combatere a secetei și deșertificării, și nu numai.

O componentă indispensabilă a acestor programe o reprezintă strânsa colaborare între cercetători și cadre didactice din învățământul agricol universitar, orientată spre intensificarea activității de educație a viitorilor specialiști sau a unor categorii deja specializate, activitate care să fie mai adaptativă, atractivă și multifuncțională.

Consider că trebuie intensificate eforturile pentru diseminarea cunoașterii în rândul populației care poate să-și mărească implicarea în activități și acțiuni speciale.

Conștientizarea populației trebuie să facă apel la lecțiile date de istorie și anume că marile civilizații ale omenirii, precum cea asiro-babiloniană, egipteană, chineză, au apărut și s-au dezvoltat prin valorificarea condițiilor create de marile cursuri de apă – Tigru și Eufrat, Nil, Yangtze și Hwang-Ho –, unele dintre acestea fiind cunoscute după numele cursurilor de apă, Indusului și Mekongului. Civilizațiile menționate, și nu numai, au prosperat când au realizat și au valorificat avantajele oferite de cursurile de apă și s-au prăbușit atunci când comunitățile umane nu au mai fost în stare să asigure funcționalitatea sistemelor construite, îndeosebi a celor de irigare a culturilor agricole, așa cum s-a întâmplat în Mesopotamia.

Seceta și deșertificarea, ca manifestare dramatică a noilor condiții de mediu, impun crearea

unei **solidarități naționale și mondiale veridice și direcționate constructiv.**

Conferința Uniunii Europene „Towards Future Challenges of Agricultural Research in Europe” (Bruxelles, iunie 2007) identifică mai multe direcții de acțiune pentru a răspunde principalelor provocări, dintre care evidentiez și susțin cu tărie **dezvoltarea durabilă, care să facă față schimbărilor climatice globale în biosocietatea bazată pe cunoaștere, asigurarea securității hranei, a spațiului rural, energiei, biodiversității și durabilității agriculturii, cunoașterea științifică orientată spre aplicabilitate, creșterea competitivității pe piața mondială agricolă, elaborarea unei politici clare și a unei orientări instituționale prin sincronizarea politicilor duse la multiple niveluri.**

Ca țară cu potențial real pentru agricultură, România trebuie să „construiască” și să

organizeze o **cercetare științifică agricolă modernă, durabilă și performantă, multi- și polidisciplinară, capabilă să furnizeze progres științific, rezultate și soluții de certă valoare.**

Cu optimismul ce mă caracterizează *exprim convingerea că, utilizând resursele de care dispunem*, putem **consolida potențialul agricol românesc și previziona un viitor durabil și performant pentru agricultură**, în vederea asigurării securității și *siguranței alimentare* naționale și putem face față **con competiției dure** puse pe bazele cunoașterii științifice naționale, europene și mondiale.

Avem o misiune de onoare, *misiunea de a feri de poluare, degradare sau distrugere solul, apa, aerul, mediul planetar*, misiunea de a spori cunoașterea umană și de a o folosi creator, în scopul asigurării perenității vieții și durabilității performante.

Unele probleme ale dezvoltării viitoare a agriculturii României

Acad. Nicolae N. Săulescu

Recentele evoluții cauzate pe plan internațional de pandemia de coronavirus, care s-au asociat în multe zone unor evenimente meteorologice extreme, au ridicat semne de întrebare și au declanșat discuții referitoare la dezvoltarea viitoare a multor domenii, inclusiv a agriculturii. Este poate un moment potrivit pentru a analiza problemele generate de actualul scenariu de dezvoltare și opțiunile posibile pentru viitor.

Pandemia a reiterat necesitatea creșterii eficienței și competitivității agriculturii românești, mai ales în contextul schimbărilor climatice. Pentru aceasta este necesară în primul rând **stimularea cercetării agricole românești**, deoarece experiența ultimilor treizeci de ani, ca și cea a numeroase decenii anterioare, a dovedit că preluarea pur și simplu a soluțiilor tehnologice elaborate în condiții diferite de specificul climei și solului din România s-a dovedit riscantă și adesea păguboasă nu numai pentru fermieri, dar și pentru economia națională.

Creșterea competitivității agriculturii românești presupune **modificări profunde în numeroase domenii ale producției agricole**. Există deja numeroase exploatații agricole care au adoptat tehnologii de vârf practicate în țări avansate, mai ales din vestul Europei. Problema este că la nivelul Uniunii Europene au fost sesizate deja efectele pe care unele dintre aceste tehnologii de vârf le pot avea asupra sănătății consumatorilor, asupra degradării mediului și asupra schimbărilor climatice. Aceasta a condus recent la elaborarea unei noi strategii a Uniunii („The European Green Deal”) menite să transforme economia Uniunii Europene într-o economie modernă mai

eficientă în utilizarea resurselor și mai competitivă. În acest scop, obiectivul este ca, până în anul 2050, Europa să nu mai aibă emisii nete de gaze cu efect de seră, să se decupleze creșterea economică de folosirea resurselor, iar această evoluție să cuprindă toate zonele și toți locuitorii Europei. Realizarea acestor cerințe de către agricultura României va impune preluarea unor noi soluții tehnologice care vor fi adoptate în restul Uniunii Europene, dar nu fără testarea, adaptarea și modificarea lor corespunzător condițiilor specifice diferitelor zone ale României. Cercetarea agricolă românească va avea în acest sens o misiune importantă și adesea foarte dificilă. Un exemplu în acest sens poate fi problematica combaterii unor dăunători, cum este *Tanymecus*, care nu prezintă importanță economică în cea mai mare parte a Uniunii Europene, dar sunt foarte importanți într-o zonă din estul Europei, care include și România. Insecticidele folosite pentru combaterea acestor dăunători au fost, din prudență, interzise în Uniunea Europeană, așa că cercetarea românească are acum dificila misiune de a identifica soluții noi, ecologice pentru a înlocui insecticidele interzise în Uniunea Europeană.

Una dintre modalitățile cele mai economice și ecologice de creștere a producției și stabilității recoltelor la principalele culturi este **valorificarea progresului genetic continuu ce se realizează în programele de ameliorare**.

Creșterea diversității germoplasmei folosite în programele de ameliorare, prin schimburile globale de material genetic și prin exploatarea intensă a variabilității de la specii sălbatice

înrudite, folosirea unor metode moderne de fenotipare și de genotipare la nivel molecular au permis în ultima vreme accelerarea progresului genetic, astfel încât modernizarea structurii soiurilor a devenit unul dintre elementele cele mai dinamice și mai rentabile de sporire a eficienței producției agricole.

Apartenența României la Uniunea Europeană face ca preluarea și importul de sămânță din soiurile create în orice parte a Uniunii să se poată face fără probleme, ceea ce reprezintă teoretic un mare avantaj pentru fermieri. Problema este că, dacă atunci când fermierul cumpără, de exemplu, un tractor îl poate încerca direct și poate să hotărască în cunoștință de cauză dacă i se potrivește sau nu, atunci când cumpără sămânță, fermierul va vedea ce a cumpărat doar după recoltă (sau chiar după mai mulți ani de recoltă); până atunci trebuind să se bazeze pe reclame, mai mult sau mai puțin corecte. De aceea, pentru a reduce riscurile ca fermierii să fie afectați de cultivarea unor soiuri neadaptate, în majoritatea țărilor europene s-a introdus elaborarea unor liste a soiurilor recomandate, întocmite de organisme independente, finanțate de stat și/sau de către asociații ale fermierilor. În România, acest sistem de protecție a fermierilor nu există, astfel încât există numeroase cazuri în care potențialul climatic și tehnologic existent nu a fost folosit pe deplin, din cauza cultivării unor soiuri nepotrivite. Un exemplu recent îl constituie pagubele produse de secetă în estul țării, mai ales la unele soiuri mai puțin adaptate unor asemenea condiții. De aceea, pentru a putea folosi cât mai eficient posibilitățile pe care le oferă progresul genetic, este necesar ca pe lângă stimularea lucrărilor de ameliorare, efectuate în diferitele condiții specifice țării noastre, să se introducă și în România elaborarea pe baza unei testări științifice independente a unei liste a soiurilor recomandate.

Pandemia a demonstrat încă o dată utilitatea proximității locului de producere a alimentelor de consumatori, pentru evitarea blocajelor de aprovizionare și reducerea cheltuielilor cu transportul. Este necesară implementarea unui

program național de încurajare a producerii la nivel regional și local a principalelor categorii de alimente. Pentru ca apropierea producției de consumatori să fie competitivă este necesar ca producția agricolă și industria alimentară prelucrătoare locală să valorifice cât mai eficient resursele naturale disponibile, prin aplicarea de soluții inovative sugerate de cercetarea științifică și prin investiții corespunzătoare.

Pandemia a readus pe primul plan conceptul existenței unei singure sănătăți („One health”), care subliniază dependența sănătății umane de sănătatea plantelor și a animalelor, care depind la rândul lor de sănătatea solului și a mediului. În această perspectivă, implementarea reglementărilor europene sintetizate în documentul „Green Deal” și sprijinirea agriculturii ecologice trebuie să constituie preocupări prioritare.

O altă problemă de a cărei rezolvare va depinde dezvoltarea viitoare a agriculturii românești este calificarea personalului implicat. Deja în multe unități agricole angajarea de mecanizatori cu o calificare suficientă pentru a li se da pe mână utilaje de înaltă complexitate și tehnicitate, cum sunt de exemplu combinele de recoltat moderne, este o problemă. Dezvoltarea școlilor tehnice pentru formarea de mecanizatori cu înaltă calificare, alături de asigurarea unei salariizări competitive trebuie să fie o prioritate. De altfel, modernizarea întregului sistem al învățământului agricol, în concordanță cu dezvoltarea agriculturii, trebuie să constituie o preocupare continuă.

Dezvoltarea viitoare a performanțelor și competitivității agriculturii în România va depinde în foarte mare măsură și de direcționarea unor resurse sporite pentru investiții în modernizarea infrastructurii. Avem în vedere în primul rând modernizarea și extinderea sistemului de irigații, astfel încât să se reducă dependența producțiilor agricole de mersul imprevizibil al vremii. Vor trebui dezvoltate cu prioritate sisteme de irigații energo-eficiente, în detrimentul celor care necesită un consum mare de energie pentru pomparea apei.

Agricultura de precizie, care permite o folosire mult mai eficientă a tuturor *input*-urilor și o protecție superioară a mediului, are inconvenientul că necesită investiții importante în echipamente de înaltă tehnicitate, care nu sunt la îndemâna multor fermieri. De aceea, pentru a asigura fermierilor români șanse în competiția cu fermierii din țările mai avansate, ar fi necesar ca, în măsura posibilităților, statul să încurajeze și să sprijine financiar promovarea metodelor agriculturii de precizie.

Asemănătoare este și situația automatizării diferitelor procese ale producției agricole, me-

nite să crească productivitatea muncii, dar care necesită investiții substanțiale, care ar fi bine să poată fi încurajate de stat.

Dezvoltarea viitoare a agriculturii României este strâns legată de dezvoltarea rurală și de reușita unor **programe de combatere a sărăciei din mediul rural**, populația cu venituri reduse fiind cea mai afectată de pandemii și crize. Trebuie avute în vedere sprijinirea exploatațiilor mici și mijlocii, încurajarea asocierilor pentru achiziționarea de echipamente și pentru valorificarea producției, dezvoltarea pe plan local a unor ramuri ale industriei prelucrătoare.

Foto ECONOMICA.net

Agricultura și dezvoltarea rurală în România postpandemie și la început de nou ciclu bugetar european (2021–2027)

*Acad. Păun Ion Otiman**

1. Starea de astăzi a ruralului românesc. Discrepanțe și incompatibilități româno-europene

Realitățile spațiului rural românesc, după trei decenii de reforme agrare, sunt rezultatul evenimentelor și acțiunilor politice, economice, juridice și sociale acumulate de-a lungul secolului al XX-lea, la care se adaugă efectele politicilor agricole actuale, aplicate după anul 1989. Patru schimbări majore de sistem, intervenite în secolul trecut, apreciate ca patru fracturi ale structurilor agrare românești: marea reformă agrară din anul 1921, reforma agrară din anul 1945, colectivizarea agriculturii din perioada 1949–1962 și efectele aplicării Legii fondului funciar din 1991 (și a legilor conexe acesteia) au făcut imposibilă conceperea, dar mai ales aplicarea unui **proiect agricol românesc de lungă durată**, asemenea majorității țărilor (vest) europene. Schimbările majore succesive de sistem au generat instabilitate și, ceea ce este mai grav, absența continuității, durabilității și sustenabilității sistemului agricol național.

Consecințele politicilor agricole (reforme, restructurări, ajustări) aplicate contradictoriu, lipsite de continuitate după 1989, au generat o agricultură fluidă, puternic bipolarizată, nestructurată, neperformantă, necompetitivă, neconcurențială, cu **gospodării mici de subzistență și semisubzistență** necomerciale (care cuprinde peste 95% din numărul exploatațiilor și peste 5

milioane ha suprafață); trecerea de la unitățile agricole mari (IAS, CAP), caracteristice socialismului oriental din perioada comunistă, la **exploatații agricole mari corporatiste** (asociații, societăți), majoritatea aflându-se, în prezent, în faza capitalismului primar de **tip latifundiar**, în care circa 12 mii exploatații mari și foarte mari cumulează o suprafață agricolă eligibilă european de circa 5 milioane ha (peste 50% din terenul arabil de cea mai bună calitate), precum și o mică pondere a exploatațiilor familiale mijlocii, caracteristice agriculturii vest-europene, care dețin numai circa 10% din suprafața arabilă a țării.

Recent, disfuncționalitățile majore cauzate de pandemia de Coronavirus (fără precedent în ultimii 30 de ani în România și ultimii 100 de ani în Europa), precum și realitățile dominante ale spațiului rural românesc, marcate de fenomene economice și sociale grave din ultimele trei decenii, pe care le prezentăm în continuare, prin punctele slabe rezultate din analiza SWOT, presupun o schimbare radicală, profundă, atât a politicii agricole comune europene, cât și a politicii agricole românești.

Adoptarea acestui nou sistem de stimulare a producției agroalimentare românești este cu atât mai necesară și urgentă, dacă avem în vedere rezultatele actuale submediocre înregistrate de agricultura și dezvoltarea rurală, pe care le prezentăm ca puncte slabe reieșite din analiza

*Filiala Timișoara a Academiei Române, Centrul de Cercetare pentru Dezvoltarea Rurală Durabilă a României

SWOT a agriculturii și dezvoltării rurale a României:

– **Grad redus de utilizare a potențialului ecologic al terenurilor agricole** de circa 39–40%, în perioada 1990–2019, față de un grad mediu normal de utilizare a terenurilor agricole de 80% în Franța. În plus, aportul celor trei factori ai producției agricole (pământ, muncă și capital) plasează agricultura României în faza ei primară, cu o contribuție a factorilor adăugați (muncă și capital care creează valoare nouă) de numai circa 30%, în perioada 1990–2020. Aceasta este principala explicație a faptului că în perioada 1990–2019, România a realizat o producție medie de cereale de circa 3000 kg/ha, față de media Franței de 6850 kg/ha (43,7% media României față de media Franței).

– **Decalaje de performanță tehnologică**, cuantificate prin randamentul mediu la cereale, sunt evidențiate atât de nivelul scăzut al acestuia, cât și de fluctuația și instabilitatea multianuală accentuată. În țări precum Franța, Italia și Spania se înregistrează un **diferențial anual maxim de producție** (diferența între producția maximă și cea minimă anuală) la culturile de cereale, de circa 1300 kg/ha, la o producție medie multianuală de 6300 kg/ha (21%), iar în România diferențialul maxim este de 2000 kg/ha, la o producție medie multianuală de numai 3000 kg/ha (75%), fapt ce demonstrează, fără putere de tăgadă, nonperformanțele și marile fluctuații anuale agricole ale României, dependența de neacceptat față de condițiile climatice.

– **Nonperformanța producției agricole anuale** este generată, în primul rând, de **dependența încă (prea) ridicată de condițiile meteorologice anuale** (meteodependența producției agricole), deoarece sistemele de irigații au fost folosite incomplet, înainte de anul 1990, iar după acest an sunt, în mare parte, nefuncționale, din cauza degradării fizice, echipării precare a fermelor cu instalații de irigare, toate acestea ducând la costuri ridicate ale apei adusă la plantă, generate de trei-patru-cinci repompări succesive din fluviul

Dunărea, care asigură 90% din necesarul de apă. Totodată, prin folosirea unor **tehnologii agricole învechite**, cu consum redus de *input*-uri care susțin performanța (îngrășăminte, substanțe de protecția culturilor) și a unor echipamente tehnice depășite din punct de vedere al consumului de energie și al productivității, toate marcând în permanență nonperformanță de producție și economică.

– Din punctul de vedere al performanțelor agricole și al dezvoltării rurale rezultate din principalii indicatori economici, **stadiul actual real al agriculturii românești (în mare parte) este similar cu stadiul în care s-a aflat agricultura țărilor UE-6 în anii 1965–1970**, deoarece:

- *valoarea producției primare la hectar*, obținută de fermierii români de 1150 €/ha, media perioadei 2007–2019, este de 2–2,2 ori mai mică comparativ cu cea obținută în Uniunea Europeană (2250 €/ha);

- *consumul intermediar*, ca expresie a nivelului de susținere financiară a tehnologiilor de producție, a structurii și a gradului de intensivizare a producției agricole, cu impact direct asupra randamentelor, în România înregistrează o valoare de 600 euro/ha, comparativ cu Olanda – 8369 euro/ha, Belgia – 3987 euro/ha, Danemarca – 2843 euro/ha, 2500–2800 euro/ha în Franța și Germania;

- *valoarea adăugată brută* în agricultura românească se află la jumătatea celei din Uniunea Europeană, fapt care conduce la obținerea unei producții agroalimentare finale de circa 1400–1500 €/ha în România, față de 2400–2600 €/ha în Uniunea Europeană;

- *autoconsumul alimentar* în România se ridică în medie la 28–35% din total consum alimentar, în fermele de subzistență acesta reprezintă 90–92% din producția exploatațiilor fermelor, iar în cazul fermelor de semisubzistență este de 50–52%, față de numai 10–12% în Uniunea Europeană, această stare având drept consecință o valoare medie a producției agricole comerciale de 400–420 €/ha în România, de patru ori mai mică comparativ cu Uniunea Europeană;

• consecința nonperformanțelor agricole românești se concretizează în *ponderea extrem de ridicată a importului de alimente* în totalul consumului alimentar (20–25%, media ultimilor ani, 2007–2019) și ponderea mult mai scăzută (15,4%) a exporturilor în total producție agro-alimentară;

• *exportul românesc masiv de produse agricole materii prime* (cereale, oleaginoase, animale vii) și importul masiv de produse de origine animală și procesate (carne, lapte, legume-fructe, material biologic etc.); între structura comerțului exterior agroalimentar românesc al anilor 2010–2019 și cea de acum 100 de ani nu este aproape nicio diferență, niciun progres structural, calitativ;

• *balanța comercială agricolă* este profund deficitară (1,2 mld. € deficit comercial în anul 2019);

• *dotarea unui agricultor* din exploatațile agricole românești, comparativ cu dotarea unui agricultor din Uniunea Europeană, este de circa 25–26 de ori mai mică (9000–9200 € imobilizări corporale în Uniunea Europeană, față de 350 € în România);

• *creditele bancare* acordate în exploatațile agricole europene sunt de opt-nouă ori mai mari comparativ cu cele acordate exploatațiilor agricole românești (1700–2000 €/ha credite în Uniunea Europeană, 200–230 €/ha în România);

• *starea slabă a locuirii* pentru circa 38% din populația rurală determinată de calitatea slabă a locuințelor (caselor) din materiale nedurabile (40–42%) și gradul ridicat de îmbătrânire a acestora (75% dintre locuințe au vechimea peste 30–35 de ani);

• *dezvoltarea și amenajarea rurală precară* – instalații de apă, canalizare, stații de epurare, încălzire cu gaze naturale de cinci-șase ori mai mică față de țări, ca Ungaria, Cehia, Slovacia, țări fără rezerve de gaz metan; căi de comunicații, rețele de drumuri de foarte slabă calitate etc.;

• *alimentarea cu apă a locuințelor* este necorespunzătoare, mai mult de jumătate din populația rurală nebeneficiind de alimentare cu apă în sistem public;

• *gradul extrem de redus de echipare a teritoriului rural* și a locuințelor cu sisteme de încălzire, racordarea la rețele de gaze naturale și canalizare (de circa cinci-șase ori mai redus față de mediul urban românesc, care, la rândul său, are un nivel al dotării tehnico-edilitare mult inferior mediei Uniunii Europene);

• *harta dezvoltării rurale a României este dominată de imense pungi de sărăcie severă*, care acoperă circa 30–35% din suprafața rurală a țării, pungi caracteristice subdezvoltării extreme;

• *valoarea adăugată brută scăzută și transferul masiv de subvenție de la Uniunea Europeană* prin exportul de cereale și oleaginoase (peste 50% din producția națională de cereale) și prelucrarea internă redusă a cerealelor și oleaginoaselor; transformarea extrem de redusă a porumbului produs de exploatațile vegetale în exploatațile românești producătoare de carne și ouă;

• *dezagriculturalizarea*, prin nelucrarea anuală a circa 1,5–1,7 milioane ha teren arabil și 1,0–1,2 milioane ha pajiști naturale, circa 19–20% din terenul agricol al României;

• *irigarea a circa 150–200 000 ha teren agricol*, numai 6–6,5% din suprafața amenajată până în 1990, România înregistrând, în perioada 1990–2020, o meteodependență nepermis de mare și o fluctuație exagerată a producției medii și totale de cereale (7815 mii tone, circa 1700 kg/ha cereale în anul 2007 cu recoltă minimă și 31 553 mii tone, circa 5200 kg/ha (!) în anul 2019, cu recoltă maximă);

• *dezootehnizarea agriculturii*, prin scăderea anuală constantă a ponderii producției animale, de la circa 38–40%, în perioada 1995–2000, la numai 25–26% în prezent (2015–2020), față de 50–55% în Uniunea Europeană;

• *absența cvasitotală a depozitelor locale*, zonale și regionale de legume-fructe, cartofi etc.,

care să asigure prezența permanentă a produselor agricole românești în rețelele de magazine;

- *procesarea producției agricole primare* inacceptabil de scăzută 1:1 (1€ materie primă:1 € produs alimentar finit), față de 1:2,5 în Uniunea Europeană;

- *dispariția cvasitotală a economiei rurale sociale*, cooperative meșteșugărești, ateliere de procesare și prestări de servicii;

- *agricultura românească actuală este de tip extensiv, neperformantă, puternic bipolarizată* – 3,6 mil. exploatații mici de subzistență dețin 5159 mii ha (38,7%), 70 mii exploatații mijlocii – caracteristice agriculturii vest-europene din Uniunea Europeană – dețin numai 1,647 mii ha (12,32%) și 13 mii exploatații mari și foarte mari, latifundii producătoare, în principal, de cereale și oleaginoase pentru export, dețin 6500 mii ha teren agricol (49%);

- *agricultura românească*, ca de altfel întreaga economie agroalimentară, este caracterizată de *criza ineficienței alocării și utilizării resurselor* (începută încă cu mult timp înainte de 1989), precum și puternic afectată de *dezechilibre sistemice ale proprietății și exploatațiilor, ale piețelor și prețurilor produselor agricole, ale input-urilor producției agricole, precum și ale competitivității și funcționării instituționale, toate acestea fiind factori generatori de nonperformanță*.

La toate acestea se mai adaugă unele idei, lansate la Parlamentul European de la Bruxelles, „pur teoretice”, desprinse de realitățile europene, de pământul european. De exemplu, în anii 2000 s-a elaborat, la Bruxelles, teoria „20%” din combustibilul consumat în Uniunea Europeană să ajungă, în anul 2010, combustibil ecologic (biocombustibil), pondere atinsă, până în prezent, anul 2020, de numai 5–6%. O altă idee, cel puțin nerealistă, emisă mai recent de Uniunea Europeană, se referă la ponderea agriculturii ecologice care trebuie să ajungă la 25% din producția agricolă a Uniunii Europene a anilor următori.

2. Propunerea unui nou sistem de finanțare a exploatațiilor agricole pentru performanță

Din multitudinea de componente financiare ale PAC a UE, cu efecte cel puțin nepotrivite și nestimulative pentru agricultura românească (și a celorlalte state care au aderat în 2005, 2007 și 2017), am selectat, pentru exemplificare, pe cea mai importantă, **plăți directe pentru agricultură** (aplicate în două variante: plată unică pe suprafață – €/ha, folosită de majoritatea țărilor central și est-europene, și plata unică pe exploatație aplicată în țările vechi ale Uniunii Europene).

Susținerea agriculturii prin plată unică la ha (SAPS și celelalte măsuri complementare la ha) este nestimulativă cel puțin pentru structura agrară a României, puternic bipolarizată, deoarece favorizează producția primară de cereale și oleaginoase din exploatații agricole mari și foarte mari, de regulă, cu personalitate juridică, care în proporție mare (peste 80%) nu produc valoare adăugată prin producție zootehnică și procesare.

Evident, producția de cereale și oleaginoase, tehnologic bine făcută, cum se întâmplă la majoritatea marilor exploatații (bine echipate și cu susținere financiară europeană la ha), care valorifică majoritatea producției la export (peste 75–80% la marile exploatații), realizează beneficii importante dar, în același timp, „**exportă**” și **subvenția încasată** de acestea, în ultimă instanță de România, către terțe țări (majoritatea extra Uniunii Europene).

Pentru a demonstra că plata unică la ha este nestimulativă, exemplificăm, prin datele economico-financiare de la două mari exploatații agricole (fără a le nominaliza, deși sunt ușor de recunoscut din cifre), printre cele mai performante din țara noastră, însă total diferite în ceea ce privește structura producției, destinația acesteia și contribuția la realizarea de produse agroalimentare finite, înalt procesate și la valoarea adăugată (Tabelul 1).

Ambele exploatații sunt, din punct de vedere tehnologic, extrem de performante, obținând, an de an, producții de 8–10 000 kg/ha la grâu,

Tabelul 1 (date 2019)

Exploatația	Suprafața* eligibilă (ha)	Sumă încasată (mii lei, €)	Cifra ^{aa} de afaceri (mii lei, €)	lei,€/ha ^{aaa}	
				Sumă încasată	Cifra de afaceri
A. mixtă, vegetală, zootehnică, procesare, magazine de desfacere	4800	4688	100000	977	20833
		987	21000	206	4385
B. vegetală, cereale, oleaginoase, lucernă, export	56000	56074	375000	1001	6700
		11810	78950	211	1410

Sursa date: * APIA; ** Declarații financiare și fiscale; ^{aaa} Calcule proprii

10–15 000 kg/ha la porumb, 4–5000 kg/ha la soia etc., dar cu deosebirea fundamentală între cele două în ceea ce privește structura de producție și performanța economică. Prima exploatație (A) are o structură de producție integrată: materie primă vegetală – zootehnice – procesare – comercializare pe piața internă, din valoarea totală a producției aproximativ 70–75% este comercializată în România, prin magazine agroalimentare proprii. Cea de-a doua exploatație (B) produce, la cele mai înalte standarde, materii prime vegetală (grâu, porumb, soia, floarea-soarelui, lucernă etc.), majoritatea producției luând calea exportului, îndeosebi pe piața arabă. Nimic rău în aceasta, dimpotrivă! Totuși se naște o întrebare: care este potențialul agroalimentar al celor 56 000 ha pământ ale celei mai mari exploatații agricole românești (și europene), în acest caz proprietatea statului român? Răspunsul este unul singur: ar fi de patru-cinci ori mai mare, printr-o structură complexă, asemănătoare societății A.

După cum rezultă din datele prezentate în Tabelul 1, ambele exploatații primesc fonduri pe suprafață aproximativ egale (A – 977 lei/ha; B – 1001 lei/ha), însă performanța economică, calcu-

lată prin cifra de afaceri la ha, este total diferită (A – 20833 lei/ha, B – 6700 lei/ha).

În principiu, pornind de la acest exemplu, care arată inechitatea alocării fondurilor Pilonului I calculate după suprafață, propunem schimbarea sistemului de calcul al susținerii financiare (Pilonul I) de la **plată pe ha**, la baza de calcul **plată pentru 1000 lei (€) cifră de afaceri sau la 1000 lei (€) producție facturată și încasată**.

Concret, în cazul prezentat, suma de 60,8 milioane lei alocată celor două exploatații s-ar redistribui, funcție de criteriul amintit anterior, pe exploatații astfel: A – 12,8 mil. lei, B – 48,0 mil. lei, rezultat din calculul:

A $128 \text{ lei}/1000 \text{ lei cifră de afaceri} \times 100\,000 \text{ mii lei} = 12,8 \text{ mil. lei} (2,7 \text{ mil. €})$

B $128 \text{ lei}/1000 \text{ lei cifră de afaceri} \times 375\,000 \text{ mii lei} = 48,0 \text{ mil. lei} (10,0 \text{ mil. €})$

Suma de 128 lei/1000 lei cifra de afaceri a rezultat din următorul calcul:

$(60,8 \text{ mil. lei fonduri alocate} : 475\,000 \text{ lei}) \times 1000 = 128 \text{ lei}/1000 \text{ lei}$

Suma de 475 000 este cifra de afaceri a celor două exploatații.

Sistemul de alocare a subvențiilor din Pilonul I prin plata la 1000 lei, € producție vândută și

Tabelul 2

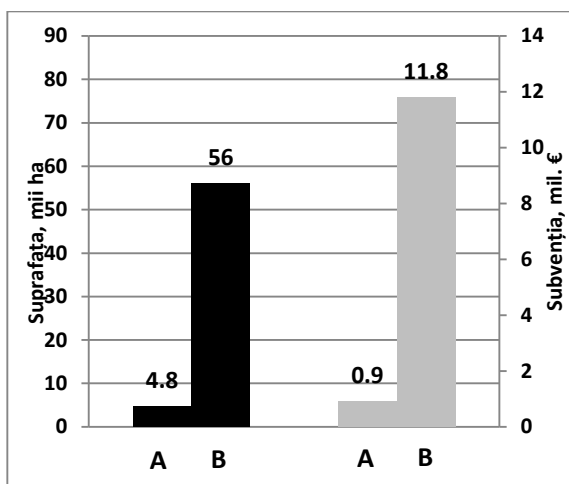
Exploatația	Suma încasată (mii lei)		Alocare lei la 1000 lei	
	SAPS	1000 lei	SAPS	1000 lei
A	4688	12800	4,70	12,80
B	56074	48000	14,90	12,80

încasată asigură atât echitate cât și stimulare pentru producția animală și procesată:

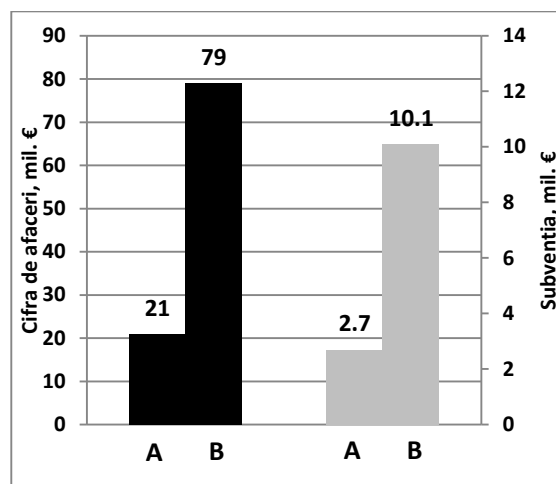
Exploatației A îi revine, în plus, la ha suma alocată de 2667 lei (+1690 lei/ha), iar exploatației B suma alocată de 571 lei/ha (-430 lei/ha), **dar se alocă fiecărei exploatații o sumă egală de 12,80**

sumei fixe naționale/ha pentru România la nivel comparabil cu media europeană;

- pentru **exploatațiile agricole de subzistență și subzistență (necomerciale)**, având mărimea economică (SO) mai mică de 8000 €/exploatație, plata directă să se facă în sumă

V-1 Alocare după SAPS;
lei, €/ha suprafață

V-2 Alocare după producție-cifra de afaceri;
lei, €/1000 lei, €/ producție

Graficul 1

lei la 1000 lei cifră de afaceri, ceea ce, în opinia noastră, este perfect echitabil.

Și de aici, întrebarea: nu ar trebui ca autoritățile românești competente și responsabile de evoluția agriculturii să promoveze schimbarea sistemului de susținere bazat pe principiul **competitivității** și renunțarea la actualul sistem extensiv, primar și nestimulativ performanței și interesului național de siguranță și securitate alimentară?

Propunerea noastră constă în schimbarea sistemului de susținere a exploatațiilor agricole eligibile pentru plăți directe pe suprafață într-un **sistem de susținere a exploatațiilor dual**, după cum urmează:

- calculul alocației de fonduri pentru Pilonul I (plăți directe), pentru fiecare țară, se menține la nivelul Uniunii Europene în același sistem, adică suprafața eligibilă națională înmulțită cu SAPS național/ha, cu observația **necesității recalculării**

fixă pe 1000 € SO. Calculul alocației în sumă fixă pe 1000 € SO urmând să fie efectuat de MADR, împreună cu APIA, cu acordul Uniunii Europene;

- pentru **exploatațiile agricole comerciale** (cu personalitate juridică și fără personalitate juridică), cu dimensiunea economică mai mare de 8000 €/exploatație, în vederea stimulării obținerii și comercializării de produse agroalimentare necesare pieței interne și externe, alocarea anuală a plăților directe se va face funcție de cifra de afaceri sau de producția marfă vândută și încasată (facturată), în quantum valoric de plată fixă la 1000 lei sau € producție încasată, criteriu ales de APIA și MADR, cu acordul Uniunii Europene, cu eventuale diferențieri și prioritizări pentru produsele de primă necesitate pentru consumul intern și/sau european. În acest fel se stimulează livrarea „la

lumină” și fiscalizat a produselor agroalimentare către rețelele de magazine.

Menționăm faptul că, în mai multe cicluri guvernamentale, s-au alocat fonduri importante agriculturii. Înainte de aderare, subvenții de circa 600–620 milioane €/an, iar perioada de postaderare, acestea au depășit 2800 milioane €/an sprijin total, din care subvenții 2000 mil. €/an și circa 800 mil. €/an investiții. Fondurile programelor de sprijin financiar, subvenții și investiții, au totalizat 48,9 miliarde euro în perioada 1990–2017, din care 14,8 miliarde € în perioada de preaderare și 34,1 miliarde € în perioada de postaderare, formate din 31,3 miliarde € subvenții și 17,5 miliarde € investiții, nu s-au regăsit în sporul valorii producției agricole (VPA) și a Valorii Adăugate Brute produse în agricultură (VABA), acești indicatori sectoriali menținându-se la un nivel anual încă relativ redus (VPA – 23–32 miliarde €/an).

În opinia noastră, susținerea financiară europeană și românească, politica agricolă comună și națională trebuie profund reformate, începând cu ciclul financiar european 2021–2027 și în perioada (să sperăm) postpandemie prin creșterea ponderii **deciziilor naționale în alocarea fondurilor** pe acele domenii, măsuri și produse de primă importanță pentru consumul intern, pe următoarele soluții de creștere a competitivității și asigurarea consumului intern integral de produse agroalimentare:

– creșterea ponderii alocărilor financiare din bugetul Uniunii Europene și național spre investiții pentru **sisteme de irigații locale** cu curgere gravitațională din râuri interioare (inclusiv finalizarea sistemul de irigație al Canalului Siret-Bărăgan) și din **acumulări locale** cu funcțiune duplex, de protecție antiinundație și irigații, **reabilitarea sistemelor de irigații actuale** (circa 1,7–1,8 mil. ha) cu maxim două trepte de pompare-repompare din Dunăre; extinderea **studiilor hidrologice** pe cursurile mici de apă, pâraie și torenți în vederea executării de **lucrări hidrotehnice de protecție anti-**

inundație a localităților și terenurilor (în cazul căderilor masive de ploi), **realizarea sistemului public național de perdele de protecție** a câmpului, localităților și căilor de comunicație, încadrarea acestor măsuri în sistemul de agricultură verde și de atenuare a efectelor schimbărilor climatice;

– susținerea financiară din bugetul Ministerului Agriculturii și Dezvoltării Rurale a **produselor agroalimentare de origine locală și regională tradiționale**, de înaltă calitate, promovarea sistemelor obligatorii de certificare, identificare, ambalare-etichetare etc.;

– **stimularea producerii materialelor biologice performante**, dar și tradiționale locale (semințe, material de plantat, porci, pui etc.) în exploatațile agricole românești, pentru a se evita importul masiv și extrem de scump în acest domeniu;

– **susținerea investițiilor pentru dezvoltarea și diversificarea sistemelor de educație-cercetare, producție și servicii din amonte** (școli duale, finanțarea sustenabilă a structurilor de cercetare-dezvoltare publice și private acreditate, producerea de utilaje agricole și a inputurilor necesare producției agricole) și **aval** (sisteme de comercializare naționale și locale, cooperative etc.);

– repartizarea fondurilor de dezvoltare rurală și amenajare a teritoriului agricol în sumă de 6,7 miliarde € alocate din bugetul UE (2021–2027, Pilonul II) cu precădere pentru **lucrări de investiții rurale pentru modernizarea și revitalizarea satelor, ca spații de extindere a economiei rurale nonagricole care să absoarbă forța de muncă tânără și activă din România**.

Aceste căi de acțiune, dar și altele, cu siguranță, vor conduce spre creșterea competitivității și diversificării sistemului agroalimentar românesc, creșterea numărului locurilor de muncă, implicit revitalizarea exploatațiilor agricole și a satelor românești.

Datele prezentate, care redau realitățile agriculturii și dezvoltării rurale din România, ne

conduc, îndubitabil, spre necesitatea schimbării profunde, fundamentale a sistemelor de susținere a exploatațiilor agricole spre performanță, complexitate, zootehnizare, procesare și comercializare de produse agroalimentare cu valoare adăugată înaltă, calitative, destinate pieței interne și externe și eliminarea procedurilor de susținere a exploatațiilor agricole pe principii exclusiv cantitative și a discuțiilor interminabile și nefondate legate de plafonare.

Bibliografie

- Alexandri, Cecilia, *Agricultura și spațiul rural – evaluări la 10 ani de la aderare*, Ed. Academiei Române, București, 2017.
- Axenciuc, V., *Evoluția economică a României*, vol. II, Ed. Academiei Române, 1966.
- Bădescu, I., *Satul românesc sub amenințările veacului în Satul românesc*, Ed. Academiei Române, 2019.
- Feher, Andrea, Goșa V., Raicov M., Haranguș Daniela, Condea B.V., *Convergence of Romanian and Europe Union agriculture – evolution and prospective assessment*, Land Use Policy, ISSN: 0264-8377, vol. 67, 670–678, 2017.
- Goșa, V., Feher, Andrea, Raicov, M., Otiman, P.I., *Convergența agriculturii românești și a Uniunii Europene – evoluții și evaluări prospective*, „Revista de economie agrară și dezvoltare rurală”, 2019.
- Hera, C., *Lumea rurală – astăzi și mâine*, Ed. Academiei Române, București, 2006.
- Hera, C., *Satul românesc – 100 de ani de evoluție rurală*, Ed. Academiei Române, 2019.
- Hera, C., Otiman, P.I., *Securitate și siguranță alimentară*, vol. III, Ed. Academiei Române, 2016.
- Kligman, G., Verdery, Katherine, *Țăranii sub asediu*, Ed. Polirom, 2015.
- Lup, A., *Irigațiile în agricultura României*, Ed. Agris, București, 1998.
- Otiman, P.I., *Alternativele economiei rurale a României: dezvoltarea agriculturii sau insecuritate alimentară și deșertificare rurală severă*, Ed. Academiei Române, București, 2011.
- Otiman, P.I., *Viața rurală românească pe lungul drum între Flămânzi și Uniunea Europeană sau Drama satului, pământului și a țaranului român într-un secol de iluzii, dezamăgiri și speranțe*, Ed. Academiei Române, București, 2019.
- Zamfir, C., Mihalache, F., *Starea actuală și perspective (demografia) în Satul românesc*, Ed. Academiei Române, 2019.
- ***, *Perspectivile agriculturii și dezvoltării rurale prin prisma noii Politici Agricole Comune 2014–2020*, Institutul de Economie Agrară, Ed. Academiei Române, 2015.
- ***, *Economia agroalimentară și dezvoltarea rurală din perspectiva integrării europene*, Ed. Academiei Române, 2018, p. 610.
- ***, *Cadrul Național Strategic Rural (2014–2020–2030)*, Ed. Academiei Române, 2013.
- ***, *Politica Agricolă Comună. Prezent și viitor. Prezentarea Cadrului General al Planului Național Strategic*, Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale, Versiunea II, iunie 2019.

Probleme actuale ale silviculturii românești. Pădurea viitorului și formarea conștiinței forestiere

Acad. Victor Giurgiu

Ioan Seceleanu*

Ovidiu Badea

Membru corespondent al Academiei Române

„Pădurile contribuie efectiv la dezvoltarea durabilă, prin asigurarea bunăstării umane, a unui mediu sănătos și a dezvoltării economice, în Europa și în întreaga lume.”

(Procesul Forest Europe – MCPFE)

Este evident că de peste o jumătate de secol planeta noastră se confruntă cu o modificare dramatică a condițiilor de mediu, provocată de o multitudine de cauze naturale, mai ales antropice, care au dus la apariția unor procese negative, cu efecte determinante asupra intensificării schimbărilor climatice, legate de mărirea suprafețelor despădurite, de reducerea biodiversității, de degradarea solurilor și apariția proceselor de deșertificare, de diminuarea resurselor (Giurgiu, Badea, 2015).

În acest context, pădurile joacă un rol important, nu doar pentru captarea dioxidului de carbon, ci și prin producția de biomasă și prin potențialul pe care îl au în domeniul energiilor regenerabile. Ele au importanță deosebită și din punct de vedere social și cultural: sunt atractive pentru populația rurală și urbană, permit desfășurarea de activități recreative sau benefice pentru sănătate și reprezintă un patrimoniu cultural important (Seceleanu, 2012).

În România condițiile climatice și de relief au favorizat, în decursul timpului, realizarea unor resurse forestiere de mare diversitate și valoare. În ultimele două secole aceste resurse au înregistrat atât o scădere substanțială a suprafețelor acoperite cu păduri, cât și o diminuare semnificativă a capacității lor funcționale (Carcea, Sece-

leanu, 2013). Efectele modificării condițiilor de mediu, produse și de manifestarea tot mai accentuată a procesului schimbărilor climatice, încep să fie din ce în ce mai vizibile și în ecosistemele forestiere din spațiul României. Ele vor fi amplificate mai ales de faptul că, în prezent, aceste ecosisteme reprezintă 29% din suprafața țării, valoare inferioară procentului considerat optim de împădurire (35–40%) și cu mult sub cel actual de împădurire al Uniunii Europene (33% – calculat în raport cu suprafața pădurilor și al altor terenuri cu vegetație forestieră) sau al unor țări europene cu condiții naturale asemănătoare cu ale țării noastre (FRA, 2015).

Agravant este și faptul că distribuția pădurilor în spațiul geografic al țării este neuniformă (59,0% – munte; 34,4 % – deal și 6,6 % – câmpie) (Raportul IFN, 2018), iar în principalele zone secetoase ale țării procentul de împădurire este, cu o excepție, sub valoarea de 5% (Câmpia de Vest 3,2%, Câmpia Bărăganului 3,5%, Câmpia Moldovei 4,1%, Câmpia Olteniei 5,3%).

Procentul de împădurire existent indică faptul că România este o țară săracă în păduri, cu un grad de vulnerabilitate ridicat la hazarde hidrologice, geomorfologice, climatice și antropice, concretizate, în principal, în inundații, alunecări de teren, eroziuni și secete severe. Aceste hazarde sunt amplificate prin efectul reliefului accidentat, al substratului litologic friabil al munților și dealurilor și al aridizării câmpiilor și silvostepelor.

Informațiile privind caracterizarea cantitativă și calitativă a resurselor forestiere din România

*Dr., membru titular al Academiei de Științe Agricole și Silvicultură „Gheorghe Ionescu-Șișești”

sunt precare, adesea contradictorii și uneori obținute cu o precizie scăzută. Cu toate acestea, o analiză, în dinamică, a unor indicatori relevanți privind modul de gospodărire (suprafața fondului forestier, evoluția compoziției pădurilor, cuantumul suprafețelor parcurse cu lucrări de îngrijire și conducere, aplicarea tratamentelor, mărimea volumului posibil de recoltat, mărimea suprafeței împădurite etc.) reliefează cu pregnanță aspecte îngrijorătoare, referitoare la influențele acestuia asupra viitoarei structuri și calități a resurselor forestiere și implicit asupra valorificării durabile a acestora. În caracterizarea și valorificarea resurselor de lemn, ca modalitate de apreciere a modului de gospodărire a pădurilor, pe lângă cele furnizate de inventarul forestier național sunt necesare și alte informații referitoare, cu precădere, la elaborarea și aplicarea amenajamentelor silvice, la calitatea lucrărilor executate și la implicațiile acestora asupra viitorului pădurilor țării.

Printre cauzele care au condus la această stare și au acționat cu precădere în ultimele trei decenii, amintim în acest context pe cele legate de:

- fărâmițarea, ca efect al retrocedărilor, a patrimoniului forestier național la aproape un milion de proprietari, fiind astfel dificil dacă nu imposibil de asigurat o gestionare durabilă a acestuia în condiții economice precare și ale lipsei conștiinței forestiere a populației;

- scăderea considerabilă a calității actului silvicultural, inclusiv al celui legat de „exploatarea lemnului”, fenomen accentuat și de o pregătire profesională precară a unei părți semnificative a personalului silvic angajat în ultimii 20 de ani;

- neaplicarea la parametri calitativi și cantitativi a prevederilor, de altfel obligatorii, din amenajamentele silvice;

- diminuarea dramatică, prin nerespectarea prevederilor amenajamentelor, a suprafețelor „parcurse” cu lucrări de îngrijire și conducere a arboretelor;

- reducerea ponderii regenerărilor naturale ca urmare a nerespectării cerințelor tehnice ale tratamentelor silviculturale, cu urmări grave în realizarea unor structuri stabile pentru arboretele rezultate;

- inexistența unui sistem de control profesional și eficient al elaborării și aplicării amenajamentelor silvice;

- utilizarea unor tehnologii de exploatare inadecvate, bazate aproape exclusiv pe tractoare forestiere și lipsa unui control riguros al modului de aplicare a acestora în pădurile țării;

- birocratizarea excesivă a administrației silvice în defavoarea bugetului de timp alocat execuției în teren a lucrărilor silviculturale;

- lipsa unor preocupări coerente pentru accesibilizarea fondului forestier, în condițiile în care desimea rețelei de drumuri forestiere din România este 6,5 m/ha, cu mult sub media europeană de 13m/ha, fapt ce determină constrângeri majore în gestionarea pădurilor și presiuni asupra pădurilor situate în zone accesibile.

La toate acestea se adaugă și influențele negative ale unor factori din afara sectorului forestier determinate, în principal, de:

- o legislație excesivă, inconsecventă și incoerentă a domeniului, cu unele prevederi inaplicabile;

- lipsa unui sistem coerent de sprijinire, sub raport tehnic și financiar, a proprietarilor de păduri;

- implicarea frecventă a factorului politic în angajarea și promovarea personalului silvic care administrează fondul forestier proprietate publică pe alte criterii decât cele profesionale și morale, sursă generatoare de numeroase acte de corupție cu evidente efecte negative asupra stării pădurilor;

- existența unui fenomen îngrijorător manifestat prin extragerea, în mod ilegal, a unui volum semnificativ de lemn din păduri, cu efect de destructurare majoră a acestora.

Deși România este o țară cu resurse forestiere reduse, preocupările în direcția creșterii procentului de împădurire pe seama altor terenuri decât cele forestiere sunt minore. În condițiile în care există o suprafață de peste două milioane de hectare de terenuri agricole degradate, din care cel puțin 500 mii ha inapte pentru o agricultură rentabilă, cele câteva mii de hectare de terenuri degradate împădurite în ultimul deceniu și jumătate (8320 ha) (Rapoartele MAP, 2018; MMAP, 2019) sunt considerate derizorii. Aceste realizări au loc într-o perioadă în care importante țări din Uniunea Europeană și-au extins semnificativ suprafața pădurilor, prin împăduriri masive în terenuri inapte pentru o utilizare agricolă rentabilă.

O modalitate importantă de creștere a procentului de împădurire o constituie și realizarea de perdele forestiere de protecție – formațiuni vegetale forestiere cu dimensiuni specifice – amplasate atât în scopul protejării unor obiective de efectele negative ale unor factori naturali (climatici, hidrologici sau geomorfologici), cât și în scopul ameliorării condițiilor de mediu și peisajului. Efectele benefice de necontestat ale perdelelor forestiere de protecție constau, în principal, în îmbunătățirea condițiilor microclimatice (realizată prin micșorarea amplitudinii temperaturii diurne și anuale a aerului, reducerea vitezei vântului, reținerea zăpezii, sporirea umidității aerului, reducerea evapotranspirației), în îmbunătățirea condițiilor de creștere și dezvoltare a culturilor agricole limitrofe (concretizată în sporuri echivalente cu mărirea suprafeței de cultură cu cca 10–20%), în creșterea condițiilor de fertilitate și de conservare a solului (prin reducerea eroziunii și a scurgerilor de apă pe pante, reducerea deflației, sporirea umidității solului, îmbogățirea solului în humus și alte substanțe nutritive), în protecția obiectivelor economico-sociale, în ocrotirea și ameliorarea biodiversității zonale, în reducerea poluării chimice și sonice, în majorarea stocului de carbon fixat și diminuarea celui din atmosferă, în reconstrucția și/sau îmbunătățirea peisajului și nu în ultimul rând în influența benefică (directă sau indirectă) asupra sănătății oamenilor.

Având în vedere aceste efecte benefice, era de așteptat ca preocupările de realizare a acestora să se concretizeze în importante suprafețe de teren acoperite cu perdele forestiere de protecție. În vederea asigurării unui regim juridic stabil, perdelele forestiere de protecție au fost incluse în fondul forestier național, sunt supuse regimului silvic (Legea 46/2008) și indiferent de natura proprietății sunt considerate bunuri de interes național, iar realizarea lor este declarată de utilitate publică (Legea 289/2002). Cu toate acestea, statisticile specifice domeniului arată, însă, o situație îngrijorătoare. Deși au fost elaborate de specialiști studii de fezabilitate pentru o suprafață totală de peste 20 de mii de ha, din care doar pentru protecția căilor de comunicații cca 5500 ha, realizările efective sunt nesemnificative. În perioada 2005–2019 au fost înființate perdele forestiere pe o suprafață de numai 139 ha în tere-

nuri forestiere și de doar 546 ha în terenuri cu altă destinație (Raportul MMAP, 2019). Dacă o entitate decizională ar fi dispusă să se aplece cu seriozitate asupra acestui domeniu, va trebui să ia în considerare factorii care generează dificultăți majore în realizarea sistemului național al perdelelor forestiere de protecție. Un inventar sumar al acestora ar evidenția:

- o slabă voință politică demonstrată prin declarații formale cu iz electoral ale autorităților și prin ignorarea prevederilor actelor normative de profil aflate în vigoare;

- existența unor dificultăți birocratice în obținerea terenurilor aferente rețelelor de perdele legate de identificarea proprietarilor, de cadastrarea terenurilor, de durata excesiv de mare a acțiunilor de achiziționare sau de expropriere, de asigurare a mijloacelor financiare necesare cumpărării/despăubirii;

- neimplicarea, la nivel central și local, în realizarea rețelelor de perdele a autorităților coordonatoare ale principalelor sectoare beneficiare (agricultură, transporturi și telecomunicații, protecția mediului și administrație publică).

Anvergura și complexitatea lucrărilor de înființare și gestionare a sistemului național de perdele forestiere impun o organizare adecvată, caracterizată prin structuri de profil centrale și teritoriale (un exemplu de urmat este cel din perioada 1948–1962 – realizarea a 14 000 km de perdele), prin asigurarea, sub raport cantitativ și calitativ, a materialului de plantare în funcție de ariditatea climatului și de bonitatea solurilor zonale și prin asigurarea necesarului de utilaje performante pentru mecanizarea lucrărilor de plantare și întreținere.

O inițiativă remarcabilă, ce se poate constitui într-un exemplu demn de urmat, este cea a Academiei Române, care în perioada 2017–2020 a realizat, pe terenurile avute în proprietate, perdele forestiere pentru protecția culturilor agricole pe o suprafață de 112,9 ha dintre cele 178 ha planificate a fi înființate până în anul 2024 (Raportul FP a Academiei Române, 2020).

O situație îngrijorătoare este și cea legată de scăderea drastică, după anul 1990, a preocupărilor pentru amenajarea bazinelor hidrografice torențiale, ceea ce a condus la amplificarea efectelor produse de hazardele hidrologice și geomorfologice.

Eforturile de combatere a fenomenelor torențiale au scăzut de la consolidarea anuală a 112 km de albie torențiale în perioada 1980–1990, la numai 35 km albie în intervalul 1990–2000 și de 28 km albie după anul 2000 (Clinciu et al., 2015). Odată cu aceasta s-a înregistrat și un interes extrem de redus în ceea ce privește mentenanța sistemelor hidrotehnice existente, proces accentuat de divizarea proprietății terenurilor pe care sunt amplasate aceste lucrări. În paralel cu această scădere a interesului autorităților pentru amenajarea bazinelor hidrografice torențiale, se semnalează și o scădere a calității puținelor lucrări executate. Analizele recente întreprinse de Institutul de Cercetare-Dezvoltare în Silvicultură „Marin Drăcea” indică faptul că lucrările hidrotehnice executate după anul 1990 au o rată de degradare a stării fizice de două ori mai mare comparativ cu cele executate anterior și amplasate în aceleași condiții de mediu. Principalele cauze care au condus la această scădere a calității lucrărilor hidrotehnice sunt legate de utilizarea unor materiale de construcție necorespunzătoare și de aplicarea incorectă a tehnologiilor de execuție, ambele cauzate de scăderea profesionalismului personalului de execuție și de control.

O dovadă clară a conștientizării actualei stări a pădurilor și a existenței unui potențial pericol de distrugere a acestora este includerea în anul 2016 (Legea nr. 2/2016 de completare a art. 3 din Legea nr. 51/1991 privind securitatea națională a României) în categoria acțiunilor care constituie amenințare la adresa securității naționale a României și cele care au ca efect „*periclitarea, gestionarea ilegală, degradarea ori distrugerea resurselor naturale, fondului forestier, cinegetic și piscicol, apelor și altor asemenea resurse... cu consecințe la nivel național sau regional*”. Este regretabil că acest important act legislativ nu a fost urmat, până în prezent, și de măsuri concrete care să conducă la stoparea unor astfel de acțiuni.

Ne aflăm astăzi într-un moment în care este încă posibilă, cu eforturi umane, financiare și materiale semnificative, o redresare a stării pădurilor României. În realizarea acestui deziderat, factorii politici – parlamentari și guvernamentali – au obligația de a lua, în regim de urgență, măsuri radicale, în scopul asigurării unei gestionări durabile a pădurilor României. O gestionarea durabilă

a pădurilor prin practici adecvate, prin menținerea și consolidarea biodiversității forestiere va contribui esențial la reușita adaptării pădurilor la schimbările climatice, la consolidarea sănătății, rezistenței și rezilienței pădurilor, deziderate ce reprezintă condiții prealabile pentru menținerea potențialului de atenuare a efectelor schimbărilor climatice și pentru asigurarea îndeplinirii în mod optim a serviciilor ecosistemice multiple.

În stabilirea măsurilor ce se impun, trebuie avut în vedere faptul că funcționalitatea și starea pădurilor sunt rezultatul interacțiunilor multiple și cumulate a diferiților factori naturali și antropici și depind semnificativ de modul de aplicare a unui sistem de management adaptativ și durabil, astfel încât acestea să-și poată îndeplini funcțiile și serviciile ecosistemice specifice.

În inventarul acestor măsuri, prioritare sunt cele care vizează consolidarea cadrului instituțional și de reglementare care să permită dezvoltarea durabilă a sectorului forestier într-un mediu transparent și predictibil, în care politicile publice să corespundă necesităților acestui sector. În această direcție, considerăm necesar a se acționa cu hotărâre pentru:

– Elaborarea unei strategii naționale pentru domeniul forestier care să includă obiectivele majore, armonizate cu cele prevăzute în strategia similară a Uniunii Europene, referitoare la adaptarea pădurilor la impactul schimbărilor climatice, la diferitele hazarde naturale și la conservarea biodiversității celui mai valoros patrimoniu natural forestier din zona temperată a continentului. Spre deosebire de numeroasele strategii elaborate în ultimele trei decenii, care nu au fost urmate de programe de aplicare și au rămas doar cu valoare istorică, va trebui ca implementarea acestora să fie monitorizată atent sub aspectul asigurării resurselor umane, materiale și financiare, al respectării termenelor asumate, al obiectivelor și al acțiunilor strategice incluse.

– Elaborarea și promovarea prin lege a unui program național de majorare a suprafețelor acoperite cu vegetație forestieră prin împădurirea majorității terenurilor inapte pentru o agricultură eficientă, într-un ritm anual de cel puțin 24 000 ha pe an, astfel ca până în anul 2030, procentul de împădurire a țării să crească cu o unitate, cu accent deosebit pe o creștere semnificativă a

acestui în zonele din sudul și sud-estul României. Un loc important în acest program va trebui să fie ocupat de realizarea și gestionarea durabilă a sistemului național al perdelor forestiere de protecție.

– Elaborarea unui program de sprijin, sub formă de asistență tehnică, materială și financiară, al proprietarilor de păduri private, care să asigure creșterea competitivității economice a structurilor de administrare a acestor păduri.

– Realizarea unor programe naționale de educație adresate tuturor segmentelor societății, care să conducă, în timp, la conștientizarea în rândul populației – inclusiv în rândul clasei politice și al guvernanților – a importanței pădurilor în existența poporului român.

Din setul de măsuri menite să îmbunătățească modul de gospodărire a pădurilor, evidențiem, în acest context, pe cele referitoare la:

– elaborarea unui nou sistem informațional în silvicultură, cu o componentă informatică predominantă, care să permită obținerea – în mod unitar, cu promptitudine și în dinamică – a unor indicatori privind caracteristicile de bază ale fondului forestier, intervențiile silviculturale aplicate, concordanța acestora cu prevederile amenajamentelor; precum și efectele lor asupra structurii, calității și funcționalității pădurilor; sistemul rezultat va include indicatorii de gestionare durabilă promovați în silvicultura europeană, va evidenția calitatea măsurilor de gospodărire aplicate și va permite adoptarea unor decizii adecvate de corectare a deficiențelor constatate;

– dezvoltarea suportului tehnic aferent modului de gospodărire a pădurilor prin adoptarea ghidurilor de bune practici și a regulamentelor și elaborarea pe aceste baze a unui nou set de norme tehnice pentru silvicultură;

– realizarea unui sistem de control obiectiv, real și performant, al modului de elaborare a amenajamentelor și de aplicare a prevederilor acestora, ca modalitate eficientă și certă de stopare a neajunsurilor înregistrate azi în gestionarea pădurilor țării;

– reșezarea silviculturii pe baze științifice prin reducerea decalajului existent între practica silvică și rezultatele cercetării științifice dobândite în țară și pe plan european;

– încurajarea structurilor de administrare a pădurilor private în accesarea de fonduri existente

în cadrul unor programe și proiecte destinate transferului de tehnologie care să asigure gospodărirea acestor păduri în concordanță cu principiile de gestionare durabilă;

– debirocratizarea actului de administrare a pădurilor și orientarea acestuia, cu precădere, în direcția creșterii calității lucrărilor siviculturale executate în pădurile României;

– selectarea personalului de conducere și execuție aferent administrării fondului forestier național pe criterii exclusiv profesionale și morale;

– simplificarea multiplelor sisteme de urmărire și control al circulației materialului lemnos și introducerea unui sistem eficient drastic de sancționare exemplară a personalului silvic implicat în acte de corupție.

Conștienți de gravitatea problemelor sumar prezentate în acest context, ne asumăm răspunderea de a afirma cu tărie că este timpul să se schimbe în mod profund atitudinea tuturor factorilor responsabili față de acest domeniu, prin promovarea unor acțiuni concrete în direcția îmbunătățirii actualului mod de gestionare a pădurilor. Desigur, strategiile de dezvoltare sunt necesare și au importanța lor în asigurarea unei dezvoltări armonioase a sectorului silvic, dar, singure, ele nu vor rezolva problemele mari de astăzi și mai ales pe cele de mâine ale silviculturii românești. Pentru a clădi pădurea viitorului sunt necesare, pe lângă voința întregii clase politice, și alocări de resurse materiale, umane și financiare în direcția revigorării preocupărilor pentru împăduriri, reîmpăduriri și refaceri de arborete, pentru conservarea biodiversității și pentru adaptarea pădurilor la schimbările climatice, concomitent cu creșterea rolului pe care îl au acestea în atenuarea acestui proces. Corpul silvic are astăzi, mai mult ca oricând, obligația de a se alătura acestui efort și de a oferi guvernanților suportul științific și tehnic concretizat în proiecte viabile pentru pădurile și silvicultura României. Și încă nu va fi suficient. Cea mai mare provocare a poporului român rămâne, însă, *formarea conștiinței forestiere – acea convingere intimă despre necesitatea existenței pădurii din care să rezulte interesul pentru apărarea și îngrijirea ei – începând cu clasa politică și terminând cu cei mai îndepărtați locuitori ai spațiului rural românesc.*

Bibliografie

Carcea, F., Seceleanu, I., 2013, *Resursele de lemn ale României și valorificarea lor durabilă*. Dezbateră științifică „Valorificarea durabilă, cu maximă eficiență economică a resurselor forestiere ale României”, Academia Română și ASAS, 8 noiembrie.

Clinciu, I., Gancz, C., 2015, *Fundamente și soluții privind proiectarea și monitorizarea lucrărilor de amenajare a bazinului hidrografic torențial, predominant forestier*. Raport științific final, Manuscris ICAS.

Giurgiu, V., 2010, *Pădurile și schimbările climatice*, „Revista Pădurilor” 3: pp. 3–17.

Giurgiu V., Badea O., 2015, *Pădurile și schimbările de mediu în România. Schimbări climatice globale – grija pentru resurse naturale*, Editura Academiei Române pp. 69–92.

Seceleanu, I., 2012, *Amenajarea pădurilor*, Editura Ceres, 505 p.

***, 2013, *O nouă strategie a Uniunii Europene pentru păduri și sectorul forestier*, Bruxelles.

***, 2013, *Strategia Națională a României privind Schimbările Climatice pentru perioada 2013–2020*.

***, 2014, Legea nr. 289/2002 privind perdelele forestiere de protecție, cu modificările și completările ulterioare.

***, 2015, Forest Resources Assessment, FAO Report.

***, 2016, Legea nr. 2/2016 pentru completarea art. 3 din Legea nr. 51/1991 privind securitatea națională a României.

***, 2016, Strategia Națională privind Schimbările Climatice și creșterea economică bazată pe emisii reduse de carbon pentru perioada 2016–2020. Planul național de acțiune 2016–2020 privind schimbările climatice PNASC.

***, 2017, Legea 46/2008 cu modificările și completările ulterioare (Codul silvic).

***, 2018, Raportul Ministerului Apelor și Pădurilor privind rezultatele ciclului II al Inventarului Forestier Național.

***, 2018, Strategia Forestieră Națională pentru perioada 2018–2027.

*** 2019, Raportul Ministerului Apelor și Pădurilor privind starea pădurilor din România la nivelul anului 2018.

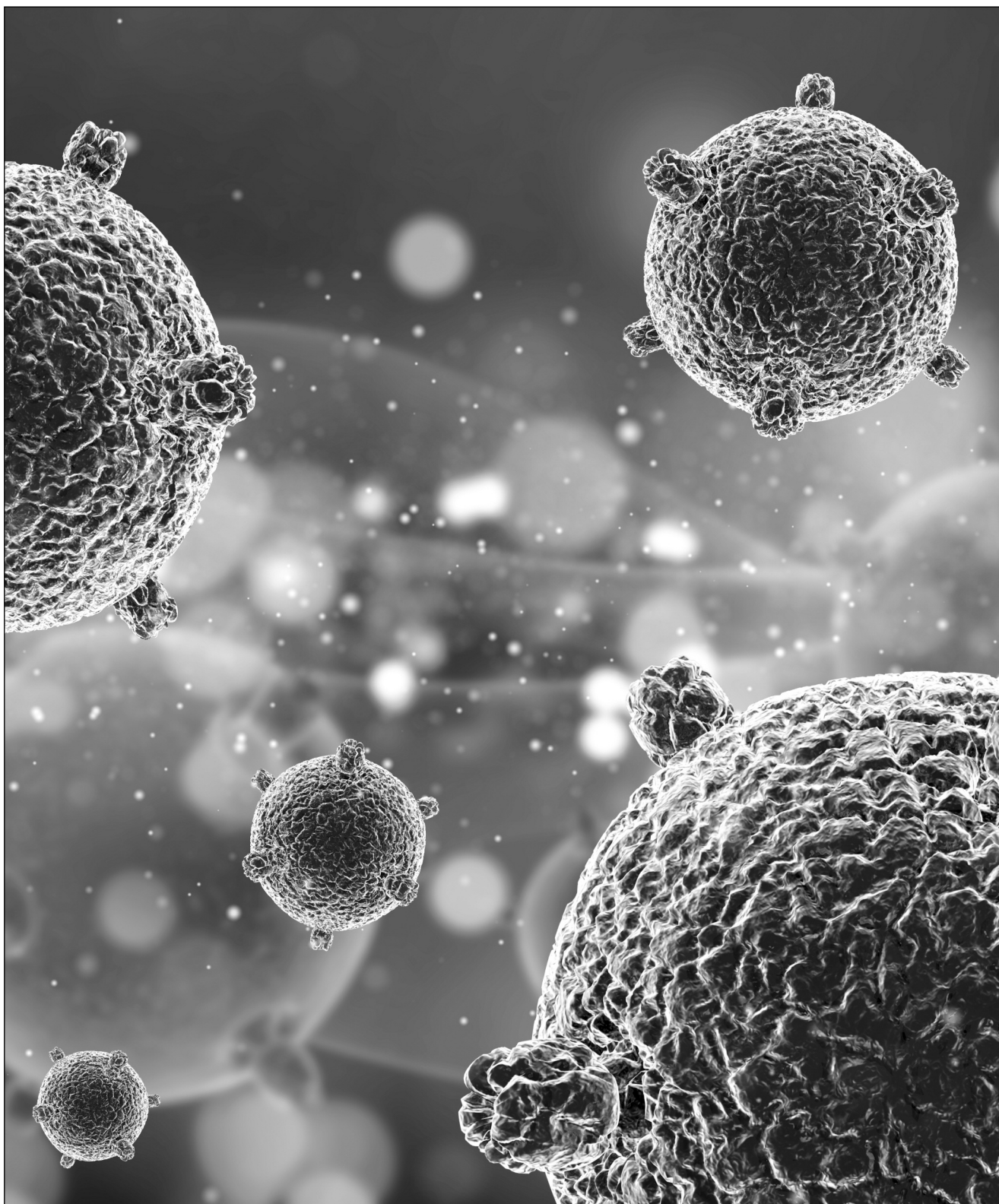
***, 2019, Raportul Ministerului Mediului Apelor și Pădurilor privind Inventarul național al gazelor cu efect de seră. Raport de țară.

***, 2019, Raportul Ministerului Mediului Apelor și Pădurilor privind contabilizarea pădurilor. Raportul de țară privind Nivelul de Referință al Pădurilor (FRL).

Foto: „Renașterea bănețeană”, 2017

Pandemiile și cursul istoriei

Reflecții privind ipostaze ale pandemiei*

Acad. Victor Spinei

Vicepreședinte al Academiei Române

În lumea cărturărească s-a exprimat adesea preceptul, ce se dorea a fi un verdict axiomatic, potrivit căruia cunoașterea trecutului ar permite înțelegerea prezentului și prognozarea viitorului, iar reprezentanții cinului istoric, seduși de ideea că acest principiu ar spori exponențial valențele disciplinei, l-au adoptat și i-au asigurat proliferarea. Cum construcțiile teoretice, chiar în situația când se bucură de *consensus omnium*, nu au preeminență în raport cu realitatea intrinsecă, este firesc să fie supuse periodic reexaminărilor, întrucât percepțiile nu dispun de perenitate imuabilă.

Spre aceste concluzii am ajuns rememorându-mi propriile secvențe biografice, care se suprapun peste evenimentele mai relevante din ultima jumătate de veac. Cu 50 de ani în urmă nu ne-am fi putut închipui că un imperiu atotputernic precum URSS-ul, cu potențial militar atomic cvasiechivalent cu cel al Statelor Unite și, la un moment dat, cu performanțe superioare în prospectarea cosmosului, avea să intre în colaps, antrenând desprinderea și dobândirea independenței mai multor entități statale și debarasarea de regimurile dictatoriale. Uniunea Sovietică și-a rotunjit substanțial granițele în urma celui de-al Doilea Război Mondial și ar fi fost oarecum de așteptat să piardă teritoriile acaparate tot după o devastatoare conflagrație mondială. Din fericire, n-a fost să fie așa!

După prăbușirea lagărului comunist, cursul evenimentelor de pe mapamond părea să aibă o derulare fără convulsiuni majore, printr-o occi-

dentalizare treptată a planetei, sub impulsurile industrializării și globalizării, dar opoziția tranșantă a unor conglomerate etnice și confesionale nu foarte robuste militar, dar extinse spațial și cu consistentă pondere demografică, a dezechilibrat procese ce păreau implacabile. Pe fondul incongruențelor dintre epicentrele de civilizație iradiante pe harta lumii, s-au activizat practicile teroriste după fatidicul 11 septembrie 2001, care au inoculat angoasă și nesiguranță pe multe meridiane. Urmări cu efecte cel puțin la fel de nocive par a se profila odată cu recentele erupții cu coloratură rasială declanșate în statele cu structurile cele mai democratice, astfel că nu este de mirare că se propagă voci ce reclamă atitudini dacă nu dictatoriale, cel puțin autoritare. Disfuncționalitățile de ordin social, etnic și confesional au prilejuit răbufniri violente și atentate iresponsabile la simbolurile identităților naționale și la valorile tradiționale, cele care au stat la baza întrupării civilizației mondiale. Chiar dacă unele nemulțumiri mocneau de mai multă vreme, virulența exteriorizării lor, apropiindu-se de pragul războaielor civile, a fost cu totul surprinzătoare, câtuși de puțin întrevăzută în deceniile anterioare. Imprevizibilă este și evoluția situației tensionate în viitorul apropiat, istoria declinându-și pretinsa vocație de a prezuma derularea evenimentelor.

Apăsate de obsesia ansamblului realităților dezolante din contemporaneitate, ne revin în memorie reflecțiile cinice consemnate cu peste un sfert de mileniu în urmă de Voltaire, care

numai la primă vedere par exagerate: „N-a existat niciodată vreo clipă pe acest glob fără dezastre și fără crimă” (*Dialoguri și anecdote filosofice*, trad. D. Florea-Ciornei, București, 1985, p. 444). Sunt constatări care obligă la reflecții, căci ele anatemizează rasa umană în integralitatea ei. Nu mai puțin demoralizatoare sunt notificările lui Sigmund Freud, citate de Ștefan Zweig, care pretindea că „civilizația și cultura noastră reprezintă numai un strat subțire, care poate fi perforat în orice clipă de forțele distructive ale subumanului” (*Lumea de ieri*, trad. I. Nastasia, București, 1988, p. 26). În nu puține conjuncturi, gestionate de comunism, fascism, maoism etc., asemenea atenționări s-au adeverit, iar fără o conștientizare a riscurilor, pericolele se pot lesne reitera, în condițiile în care omenirii i s-a reproșat adesea că nu învață din erorile comise în trecut. Prognozarea sumbră a „declinului Occidentului” (*der Untergang des Abendlandes*) a lui Oswald Spengler, întrucâtva plauzibilă după hecatomba și distrugerile din Primul Război Mondial, căzuse în desuetudine în urma asamblării și extinderii Uniunii Europene, dar a redevenit subiect de meditație și îngrijorare în anii din urmă, sub auspiciile noilor tendințe evolutive (sau involutive) manifestate la nivel continental.

Concomitent cu precaritățile având extensie la scară planetară, românitatea de pe ambele maluri ale Prutului se confruntă cu propriile probleme grave, greu solvabile: emigrări galopante, recul demografic, pauperizare, defrișări nesăbuite, corupție, inabilități administrative, perturbări în sistemul educațional, analfabetism funcțional etc., cărora guvernării nu s-au străduit ori nu au fost capabili să le găsească remedii. Pe fondul acestui spectru apăsător, cu perspective nebulos și incerte pentru viitor, și-a făcut apariția inopinată pandemia coronavirusului, care a găsit nepregătite nu numai țările cu vulnerabilități economice și administrative, ci și statele prospere, cu ample disponibilități materiale și infrastructuri medicale bine dotate și organizate.

De mai multe decenii, performanțele tehnice spectaculoase dobândite într-o cadență accelerată

au mobilat mintea unor contemporani cu ideea trufașă că ființa umană este în măsură să subordoneze natura, să determine procesele derulate în cadrul universului, opinii promovate cu ostentație mai cu seamă de promotorii ateismului și ai marxism-leninismului. Este neîndoios faptul că elementul antropocentric a valorificat într-un mod complex resursele mediului natural, acumulând cunoștințe multiple asupra mecanismelor spațiului ambiant. Grație progreselor tehnologice s-a reușit să se diminueze acțiunea distructivă a calamităților naturale, dar fără a obține eradicarea lor, astfel că inundațiile, cutremurele, încălzirea globală, seceta endemică, erupțiile vulcanice, dar și molimele continuă să provoace pierderi de vieți omenești, dezastre biologice, prejudicii materiale etc. Pentru cele mai multe boli s-au găsit remedii cu rezultate mulțumitoare, dar deocamdată nu și pentru coronavirus, constatare ce ne atenționează că nimeni nu se află în deplină siguranță, că întreaga noastră existență este fragilă. Este un adevăr terifiant, surprins între alții încă de Ovidiu, care conchidea, rememorând crâmpie din propria experiență: *Nil homini certum est* („Omul nu-i sigur de nimic”) (Ovidius, *Tristia*, în P. Ovidii Nasonis *Opera omnia*, ed. C.H. Weise, III, Lipsiae, 1845, p. 257 [V, 5, 27]).

Pandemiile, care în trecut au secerat milioane de vieți, au însoțit istoria omenirii din vremuri străvechi, infomațiile fiind sumare la nivelul Antichității, dar se îmbogățesc începând cu Evul Mediu, când au fost înregistrate, de altfel, și cele mai mari dezastre demografice. Lista bolilor letale este lungă, în aceasta inserându-se, între altele, ciurma, holera, malaria, febra tifoidă și galbenă, lepra, variola, rubeola etc., desemnate în izvoarele timpului sub diferite nume, cu forme de manifestare diversă și cu apariții aleatorii în timp și spațiu.

În perioada crepusculară a Antichității și a zorilor Evului Mediu ciurma a provocat ravagii cumplite în Constantinopol, capitala Imperiului Bizantin – cea mai populată și efervescentă metropolă europeană –, secerând zilnic, în anul 540, câteva mii de oameni. Dezastrul cel mai macabru al unei molime pe care l-a cunoscut

Europa a fost produs de ciumă – așa-numita „moarte neagră” – spre mijlocul secolului al XIV-lea. La răspândirea ei spre vestul continentului au contribuit navigatorii genovezi debarcați în Italia, în vremea când cetatea lor de la Caffa, de pe țărmul Crimeei, fusese împresurată de oștile mongole în 1345–1346. Dat fiind că ciuma începuse să facă ravagii printre asediatori, aceștia au catapultat cadavre dincolo de fortificații, reușind să infecteze o parte din garnizoana italiană. Acest episod prezintă o semnificație aparte, întrucât relevă faptul că la momentul respectiv se conștientizase că boala era contagioasă, iar, pe de altă parte, aruncarea decedaților în tabăra dușmanilor reprezenta o formă de război microbial, atestat, din câte avem cunoștință, pentru prima dată în conflictele militare europene cu acel prilej (Gh. I. Brătianu, *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*, ed. a 2-a, trad. Michaela Spinei, ed. V. Spinei, Iași, 1999, p. 336).

Dintre sutele de mărturii păstrate asupra acestei pandemii, aceea din *Decameronul* lui Boccaccio este nu numai și cea mai cunoscută, dar și cea mai tulburătoare. Martor ocular la propagarea sa în Florența, ilustrul umanist descrie suferințele și deruta concitadinilor săi în fața flagelului dezlănțuit, căruia doctorii nu-i găseau leac. Reacțiile orașenilor erau uneori diametral opuse: unii dintre ei se izolau în propriile locuințe și evitau contactele cu persoane străine, în vreme ce alții sfidau virusul, chefuind și cântând prin cârciumi și hoinărind dezinvolt în spațiile publice. În condițiile în care o mare parte a dregătorilor au fost contaminați, haosul a pus stăpânire pe oraș, bolnavii au rămas fără îngrijire, fiind abandonați chiar de propriile rude, cadavrele zăceau neînmormântate prin locuințe și pe străzi, cutumele funerare nu se respectau, actele de tâlhărie deveniseră frecvente. Însăpăimântați de spectrul morții, numeroși orașeni și-au abandonat casele și avutul, retrăgându-se în așezările rurale din proximitate, dar răspândind și acolo maladia în așa măsură încât nu avea cine să strângă recoltele. Autorul presupunea că epidemia s-a încuibat „prin mijlocirea stelelor sau poate din cauza faptelor noastre mișelești, trimisă

fiind spre îndreptare asupra muritorilor de către dreapta urgie a Celui-de-Sus” (Boccaccio, *Decameronul*, I, trad. E. Boeriu, București, 1957, p. 38–47). O explicație similară se regăsește în scrierile teologilor și istoricilor care relatau dezastre naturale abătute asupra comunităților creștine de-a lungul vremurilor.

Potrivit unor medievști, marea ciumă din 1347–1353, răspândită din arealul mediteranean spre nordul continentului, ar fi secerat viețile a circa o treime din locuitorii Europei, în vreme ce alți specialiști estimează că doar o pătrime din populația continentului ar fi fost decimată. Precaritatea surselor păstrate nu permite cuantificări foarte exacte, semnalând doar că hecatomba a fost devastatoare și cu urmări negative pe multiple paliere ale vieții. Chiar dacă în accepțiunea ei religioasă, acreditată de creștinătate, moartea era percepută drept un fenomen sacral tranzitoriu, o trecere implacabilă spre un alt tărâm, laicul din vremurile medievale se comporta ca și când îl considera un punct existențial *terminus*, încercând să-l amâne cât mai mult cu putință.

Ar fi de consemnat că în decursul timpului s-au adoptat diverse măsuri rânduite să ducă la oprirea proliferării contagiunii, între altele impunându-se interzicerea circulației între localități. Contextualizată literar în drama shakespeariană, tocmai această interdicție a dus la sfârșitul tragic al celebrului cuplu din Verona, Romeo și Julieta, întrucât emisarului franciscan – care ar fi trebuit să-l înștiințeze pe Romeo că duhovnicul Julietei i-a propus să soarbă o băutură menită a-i simula moartea – nu i s-a permis să plece de la Verona spre Mantua din cauza epidemiei (*Romeo and Juliet*, în *The illustrated Stratford Shakespeare*, Londra, 1982, p. 725). A fost una dintre urmările funeste ale stărilor tensionate provocate de cumplita molimă, ogindite nu numai în paginile cronicilor, ci și în creațiile beletristice.

Epidemiile nu au ocolit nici teritoriile românești, făcând numeroase victime. Una dintre cele mai dezastruoase a fost așa-numita „ciumă a lui Caragea”, declanșată la scurt timp după urcarea pe tronul Țării Românești a domnului fanariot Ioan Gheorghe Caragea (1812–1818). Potrivit datelor consemnate peste jumătate de secol

mai târziu de Ion Ghica, flagelul provoca până la 300 de decese zilnic, numărul victimelor la nivelul întregii țări presupunându-se că depășise 90 000 de morți, cifră exorbitantă – poate întrucâtva hiperbolizată – pentru potențialul demografic al țării din acel moment. Cea mai afectată a fost capitala de la București, unde panica a condus la destrămarea familiilor și la abuzurile elementelor de clasă. În condițiile dezorganizării administrative, cioclii se dedau jafurilor de amploare și chiar la crime, pentru a-și însuși bunurile bolnavilor.

Ion Ghica consemnează un episod cu iz anecdotic relativ la activitatea depusă de un vătășel zelos, care ar fi raportat șefului său: „Azi am adunat 15 morți, dar n-am putut îngropa decât 14, fiindcă unul a fugit și nu l-am putut prinde”. Dincolo de haosul generalizat, autoritățile urbane au încercat să instituie – potrivit prescripțiilor medicale ale vremii – anumite protecții în centrele unde se comercializau alimentele: „Nimic nu intra în curte decât după ce se purifica la fum și trecea prin hărdăul cu apă sau prin strachina cu oțet”. Autorul înregistrează și exuberanța supraviețuitorilor după ce „boala a început a se domoli și lumea s-a readunat încetul cu încetul în oraș”, fiind dornică să-și reia viața normală (I. Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, în *Idem, Opere*, I, ed. I. Roman, București, 1956, p. 131–133).

Am evocat doar două dintre cele mai cunoscute episoade nefaste de pandemii, unul consumat în Peninsula Apeninică, iar celălalt în regiunile românești, dar exemplificările ravagiilor produse de molime ar putea fi multiplicat la scară deconcertantă, dacă nu ar fi constrângerile impuse de dimensiunile preconizate pentru acest eseu. Având un pregnant impact emoțional, epidemiile au fost consemnate de-a lungul secolelor în aproape toate colțurile mapamondului în surse de largă diversitate, generând o bogată și doctă literatură de specialitate.

Din abundentele relatări păstrate din vremurile revoluționare asupra modului de exteriorizare a molimelor se pot extrage anumite concluzii cu caracter general. Similitudini absolute în această privință nu există, întrucât fiecare flagel a avut

propria extensie teritorială, durată, virulență, penetrabilitate, dimensiune demografică, socială, economică și psihologică. Cele mai prejudiciate zone au fost aglomerările urbane, pe când în ținuturile izolate geografic, cu densitate și vitalitate demografică redusă, contaminările nu au avut amplitudine. Categoriile cele mai afectate de flagel au fost acelea cu sănătate șubredă și vârstă înaintată sau provenind din medii sociale vulnerabile.

Pandemiile s-au manifestat uneori concomitent cu alte calamități (invazii străine, foamete, dezastre naturale), fiind agravate de acestea sau aflându-se la obârșia lor. Măsurile profilactice au avut eficiență sporită acolo unde au existat condiții de igienă, tratament, ordine și aprovizionare adecvată cu alimente, s-au anihilat factorii transmițători (șobolani, insecte etc.) și s-au respectat prescripțiile de izolare a membrilor colectivităților. De fiecare dată panica și deznădejdea au cangrenat moralul populației, iar obsesiile s-au drenat spre scenariile apocaliptice, stimulate de profețiile amăgitoare ale lui Nostradamus și ale vrăjitoarelor.

Răspândirea virusului s-a pus uneori în mod perfid pe seama unor comunități minoritare etnice sau confesionale, împotriva cărora s-au declanșat represalii acerbe. O mare parte a epidemiilor și-a avut epicentrul în zonele calde din estul și sud-estul Asiei, în regiuni supra-populate, cu condiții de trai insalubre, de unde s-au proliferat succesiv spre statele occidentale. Cu toate că s-a constatat o revenire ciclică a pandemiilor, nu a fost posibilă prognozarea momentelor și arealurilor de declanșare și nici a reflăurilor ocazionale. În unele cazuri anihilarea flagelului s-a datorat măsurilor medicale coerente, iar în altele imunizării naturale sau unor cauze neidentificate. Chiar dacă s-a reușit eradicarea bolilor endemice, victimele au fost aproape întotdeauna foarte numeroase.

Viziunea omului medieval asupra destinului său, mereu amenințat și incert, este rezumată cu bine cunoscuta-i acuitate de același Boccaccio, la a cărui penetrabilitate în rosturile existențiale am mai apelat: „E limpede c-așa precum cele lumești sunt toate trecătoare și morții hărăzite, la

fel și-n ele însele și în afara lor sunt pline de necazuri, de trudă și de chinuri și toate sunt supuse la rele și primejdii; or noi, care trăim în mijlocul lor și suntem miez din miezul lor, n-am izbuti nicicând, de bună seamă, nici să le ținem piept, nici să ne știm feri de ele, dacă harul lui Dumnezeu n-ar zămisli în noi pricepere și putere” (*Decameronul*, I, *ed. cit.*, p. 59–60). Cărturarul era edificat de multiplele dificultăți ale vieții, dar nu-și reprima speranța că acestea pot fi depășite prin voința Divinității, o perspectivă care nu și-a pierdut actualitatea.

În vremurile noastre, apetitul pentru doctrinele conspiraționiste, destabilizatoare pentru demersurile ce vizează securitatea epidemiologică, a stârnit un întins cortegiu de ipoteze alarmiste despre geneza și extinderea maladii. Pandemia a generat resentimente meschine împotriva persoanelor în vârstă, iar unii politicieni, în loc să se mobilizeze pentru găsirea unor rezolvări ale conjuncturilor critice, au folosit molima în folosul disputelor electorale, prin slogane populiste, mergând până la negarea iresponsabilă a pericolului reprezentat de pandemie și la incitarea fâțișă a nerespectării prescripțiilor medicale. Pe fundalul panicii și incertitudinilor s-au plăsmuit scenarii abracadabrante, presa și televiziunile, în căutare de senzațional, având satisfacția să-și găsească prozești și să manipuleze masa credulilor, estompând vocile avizate ale specialiștilor.

În contrasens cu atenționările alarmante, în mijloacele de informare neoficiale s-au lansat într-o cadență ineputabilă sute de glume și anecdote – noul folclor al rețelelor de socializare –, ce persiflau anxietatea cvasigeneralizată și demersurile profilactice întreprinse de autorități. Spațiul public fusese invadat de bancuri cu aceeași tentă, deversate în cascadă și în împrejurrările de tristă amintire din anii trecuți, pricinuite de cutremure, furtuni, revărsări de ape. La o primă impresie, asemenea atitudini ar putea fi etichetate ca reflectând inconștiență sau neseriozitate. Potrivit unei alte viziuni, seriozitatea inflexibilă nu este cotată drept un ideal de conduită, iar în acest sens Oscar Wilde categorisea seriozitatea ca singurul refugiu al celor cu

inteligență mediocră. Circulația pamfletelor, ironiilor, a vorbelor de duh sau sarcastice, emise în ceasuri sumbre, nu este specifică numai românilor, ci și altor popoare ale lumii, reliefând simțul umorului și implicit speranța de a insufla note de optimism în circumstanțe primejdioase.

De un larg ecou mediatic se bucură supoziția potrivit căreia coronavirusul ar fi un produs sintetic creat în laboratoare oculte, spre a fi folosit într-un previzibil conflict între potenții politici și economici ai lumii pentru asigurarea supremației mondiale. Un astfel de scenariu ar fi întrucâtva plauzibil, întrucât, precum se știe, de mai bine de un secol, strategii militare au scontat în conflagrații majore nu numai pe armamentul clasic, ci și pe arme chimice și biologice. Date fiind implicațiile problemei, va fi greu de devoalat natura virusului și dacă a fost eliberat accidental sau premeditat din laboratoare, iar, în aceste condiții, aneantizarea sa va fi extrem de dificilă și costisitoare, comportând timp îndelungat.

Cel puțin până în prezent, alte maladii au provocat și provoacă mai multe victime decât coronavirusul, dar îngrijorarea oficialităților este justificată de faptul că pentru atenuarea efectelor sale s-au investit măsuri profilactice de o anvergură fără precedent în ultimele decenii, fără să se întrevadă efecte liniștitoare, deoarece nu a fost încă identificat antidotul salvator. Pe de altă parte, oricâte progrese va înregistra medicina performantă, de roadele sale nu vor putea beneficia categoriile sociale defavorizate. Cu toate riscurile de rigoare, prescripțiile excluzioniste nu se pot menține multă vreme, întrucât grevează învederat asupra bunei funcționări a unor segmente relevante ale vieții economice și nici nu beneficiază de aderența multor categorii de oameni, nedispuși, în pofida pericolului iminent și real, să accepte izolarea și inactivitatea. Fără îndoială că numai o flexibilizare a deciziilor riguroase menite să protejeze sănătatea publică poate stopa recesiunea economică și debloca piețele financiare.

Societatea contemporană se află într-o dinamică neostoită, astfel că istoria nu-și poate asuma prognoze viabile nici măcar pe termen

scurt, dar catalogarea exigentă și pe deplin obiectivă a fenomenelor esențiale ale vieții, mai cu seamă a celor cu caracter ciclic, este în măsură, la o scrutare sagace și responsabilă, să contribuie totuși la anticiparea vicisitudinilor și evitarea evaluărilor nefondate.

În multe ipostaze surprinse pe meridiane diferite, solidaritatea umană în fața unor mari riscuri și pericole, soldate cu jertfe și suferințe, s-a menținut și după traversarea momentelor tensionate. Pe de altă parte, marile încercări inoculează ființei umane alte dimensiuni

sufletești, astfel că, pe bună dreptate, Gabriele D'Annunzio spunea că „bolile grave ale sufletului, ca și acelea ale corpului, îl reînnoiesc pe om” (*Le grandi malattie dell'anima come quelle del corpo, rinnovellano l'uomo*). În consonanță cu orizontul de așteptare al oamenilor de bine ai acestei țări, aș încerca o reală satisfacție ca, după descătușarea de tenebrele pandemiei, să ne respectăm cu devoțiune valorile morale tradiționale, să repudiem individualismele obtuze, să ne iubim mai mult semenii, să prețuim valorile vieții.

Drept natural sau organicism juridic? Legatul Școlii Juridice Ardelene în gândirea juridică românească

Mircea Duțu*

Constituirea științei dreptului și a culturii juridice naționale, indisolubil legată de desăvârșirea procesului formării statului unitar, unificării legislative și judiciare și simbiozei Școlii juridice românești, a presupus participarea activă, prin tradițiile specifice și reprezentanții lor autorizați, a tuturor provinciilor istorice românești. În acest cadru, contribuția transilvană, alături de cea bucovineană și basarabeană, la sinteza românească inițiată în Vechiul Regat, a reprezentat o parte componentă relevantă, datorată în bună parte luminilor Școlii Ardelene și inițiativei reprezentanților generației pașoptiste care, în numele unității spirituale a românilor de pretutindeni, au trecut munții și s-au implicat în construirea etapei fondatoare a modernității noastre juridico-instituționale, pregătind astfel marea împlinire de la 1918. Simion Bărnuțiu la Iași și Al. Papiu-Ilarian la București sunt doar două dintre reperle majore ale „impulsului ardelean” de care s-a bucurat marele efort național de dezvoltare europeană a țării și integrare occidentală deplină a civilizației românești, începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

1. După ce reorganizase învățământul juridic din Moldova prin înființarea unei facultăți de drept la Iași, avându-l în frunte pe August Treboniu Laurian, la recomandarea acestuia din urmă, domnitorul Grigore Ghica îl cheamă în anul 1855 pe Alexandru Papiu-Ilarian împreună cu Simion Bărnuțiu să facă parte din corpul didactic al facultății: în vreme ce Bărnuțiu urma să predea dreptul natural (public și privat), precum și dreptul internațional, lui Papiu-Ilarian – discipol și colaborator

al lui Bărnuțiu, devenit de curând, la rândul lui, doctor în drept la Padova – urma să-i revină predarea dreptului roman. Dacă despre Bărnuțiu, așa cum reiese cel mai pregnant chiar din titlul faimoasei scrieri polemice a lui Titu Maiorescu *Contra Școlii Bărnuțiu*, se poate spune că a devenit ctitorul unei anumite direcții de gândire (despre care însă tot Maiorescu avea să afirme, nu fără satisfacție, cu prilejul unei republicări a scrierii respective, că a dispărut cu totul din viața publică), despre succesele academice înregistrate de Papiu-Ilarian în dezvoltarea unei direcții de predare și de gândire a dreptului roman nu deținem prea multe informații; mai mult, din relatări mai târzii, precum scrisoarea senatorului Nicolae Adamescu adresată lui Ioan Rațiu în 1903, rezultă că, odată sosit la Iași, Papiu-Ilarian este nevoit să-i cedeze lui Petre Suci Catedra de drept roman, lui însuși revenindu-i materiile dreptului penal și ale dreptului comercial¹. Însă nici în istoria științei dreptului penal sau comercial român, activitatea cărturarului ardelean nu pare să fi lăsat urme semnificative, cu atât mai mult cu cât durata acestei activități nu a fost prea îndelungată; deja în anul 1860, Papiu-Ilarian este numit „jurisconsult al Moldovei” (în locul altui ardelean, Damaschin Bojincă), iar în 1862, odată cu unificarea definitivă a administrării justiției în Principatele Unite, devenite acum oficial România, este chemat de domnitorul Alexandru Ioan Cuza la București, devenind, în ordine cronologică, cel de al treilea procuror general al Parchetului de pe lângă Curtea de Casațiune și apoi, în octombrie 1863, cel de al șaselea ministru al Justiției de după „unificarea definitivă” (1862) a celor două principate. Cuprinderea

sa în cabinetul Mihail Kogălniceanu (octombrie 1863–aprilie 1864), din care făceau parte tehnicieni din afara parlamentului și care avea să determine o activitate legislativă intensă, „cea mai fecundă din întreaga domnie a lui Cuza” (C.C. Giurescu), nu a fost întâmplătoare. Ambii, juriști, ca formație și istorici prin vocație, s-au distins mai ales printr-o energică și rodnică acțiune practică de punere în operă a ideilor care i-au animat, pe calea marilor reforme care au caracterizat epoca de renaștere națională aferentă domniei lui A.I. Cuza (1859–1866).

2. Așa cum am arătat deja mai sus, activitatea practică a lui Papiu-Ilarian ca om de stat în anii epocalelor transformări realizate în cei șapte ani ai domniei lui Cuza este prin ea însăși suficientă pentru a-i asigura un loc indiscutabil în istoria politică a României. Pe de altă parte, o trecere în revistă a felului în care numele lui Papiu-Ilarian, mai mereu și pe bună dreptate asociat lui Simion Bărnuțiu, apare în istoria *gândirii juridice* românești² este de natură să conducă la concluzia că principalele sale contribuții în această direcție ar aparține mai degrabă unei istorii a gândirii politice românești, legăturile acestor contribuții cu gândirea juridică putând fi trasate cel mult pentru bazele dreptului constituțional român, încadrându-se mai degrabă în cadrul unei discipline precum „Teoria generală a statului” (*Allgemeine Staatslehre*), situată în tradiția unversitară germană la intersecția dintre dreptul constituțional și teoria politică. Nu este, credem, lipsit de interes să ridicăm problema acestei aparente absențe a lui Papiu din tradiția juridică propriu-zisă academică românească, deși fie și numai titlurile principalelor sale opere, consacrandu-l, pe de o parte, ca unul dintre marii istorici români ai perioadei romantice, precum cele două volume din *Istoria românilor din Dacia Superioară*, apărute la Viena în 1851 și 1852 (și cărora Ștefan Pascu urma să le adauge, în 1943, schița consolidată a unui al treilea volum), pe de altă parte, ca unul dintre corifeii gândirii politico-strategice românești, cum ar fi *Memorandul* adresat în anul 1860 lui Alexandru Ioan Cuza despre „raporturile românilor cu nemții, cu slavii, cu ungurii, în timp de pace și în cazul unei revoluțiuni în răsăritul Europei”, în a cărui lumină trebuie înțeleasă și remarcabila cercetare

din 1861 despre *Independența constituțională a Transilvaniei*: dacă această din urmă lucrare aborda situarea conjuncturală a Transilvaniei în cadrul Monarhiei Habsburgice ca țară distinctă, legate de toate celelalte țări ale Monarhiei exclusiv printr-o uniune personală, urmărind combaterea pretențiilor de înglobare a ei în cadrul Ungariei, *Memorandul* fixa adevărata *identitate constituțională* a Transilvaniei, nu doar ca parte integrantă a Daco-României (și anume, „partea cea mai frumoasă și cea mai vitală din trupul sfâșiat al națiunii române”), ci ca adevăratul ei centru. „Fără Transilvania, Principatele nu au viitor, duc o existență precară și dubie. Numai unirea Transilvaniei va pune fundamentul vieții perpetue a României”, scria Papiu-Ilarian, trasându-i lui Cuza un program de acțiune a cărui aplicare a urmărit-o ca ministru și actualitate, cât privește politica internă, nu pare a fi nici astăzi cu nimic diminuată: „1. Să organizeze și să sporească armata, apoi iarăși armata, în fine tot armata; 2. Să câștige încrederea națiunii prin o bună administrare a dreptății (un obiectiv al programului cabinetului Kogălniceanu fiind acela de „a potoli patimile, a menține și stabiliza ordinea publică, a da fiecăruia dreptul său, într-un cuvânt a întocmi «Domnia legii»”); 3. Să cerce în toate chipurile a câștiga inima poporului, împroprietărind pe țărani; 4. Să îngrijească de luminarea și creșterea națiunii în adevărat patriotism; 5. Să sporească finanțele statului prin secularizarea averilor mănăstirești (o „chestiune națională” ce trebuie hotărâtă „în Țară, prin Țară și pentru Țară”); 6. Să pună capăt intrigilor perpetue, care strică partea cea mai vitală a națiunii”³.

3. O posibilă legătură ideatică între Papiu-Ilarian – Lincoln – Savigny a fost speculată pornind tocmai de la faptul că în cuprinsul raportului în chestiunea secularizării averilor bisericesti, înaintat, în 13 decembrie 1863, domnitorului Alexandru Ioan Cuza de către guvernul Mihail Kogălniceanu și semnat, pe lângă acesta din urmă, și de Alexandru Papiu Ilarian ca ministru al Justiției, se insista cu precădere asupra faptului că hotărârea privind respectiva chestiune trebuia luată „în Țară, prin Țară și pentru Țară”. La rândul ei, această formulare prezintă o similitudine remarcabilă cu celebra formulă din discursul pronunțat pe 1 noiembrie 1863 la Gettysburg de către președintele

Abraham Lincoln – „government of the people, by the people and for the people” –, aceasta la rândul ei avându-și originile, așa cum arăta un reputat istoric german al dreptului (Okko Behrends, Göttingen), în ideea exprimată de Friedrich Carl von Savigny în primul volum din *Sistemul dreptului roman* de astăzi publicat la Berlin în 1840, potrivit căreia „statul apare în mod original și potrivit naturii într-un popor, prin popor și pentru popor”. Dat fiind faptul că Papiu Ilarian cunoștea pe de o parte lucrările lui Savigny, receptate în perioada dintre sfârșitul revoluției din Transilvania și apariția primului volum din *Istoria românilor din Dacia Superioară* (Viena, 1851), și că era de așteptat, pe de altă parte, să fi luat cunoștință și de epocalul discurs al lui Lincoln, atât datorită interesului geopolitic manifestat în *Memorandul* adresat lui Cuza în 1860 și proiectului de tratat, din același an, între Principatele Unite și SUA, cât și în virtutea remarcabilei semnificații a discursului privit din perspectiva ideologiei revoluționare, intervenientul a formulat ipoteza unei receptări conștiente și programatice a liniei Savigny-Lincoln de către Papiu. Mai mult, ținând seama de existența formulei *per ipsum et cum ipso et in ipso* în liturghia tridentină în vigoare pe vremea lui Papiu Ilarian și de locul proeminent al acestei formule în spiritualitatea catolică (indiferent de ritul confesional roman sau bizantin), intervenientul a avansat teza potrivit căreia semnificația amintitului raport către Cuza privește secularizarea nu numai a averilor bisericești, ci merge până la așezarea bazelor ideologice ale statului român modern prin secularizarea dogmelor teologice transformate în formule ale unei ideologii revoluționare.

4. Care erau bazele teoretice ale unui asemenea program și care era sensul ce trebuia dat conceptului de „națiune”? Răspunsul presupune încadrarea concepției politice a lui Papiu-Ilarian în marele curent al Școlii Ardelene, fondate cu mai bine de un secol în urmă ca expresie specifică a Luminilor în spațiul românesc. Așa cum arăta istoricul bucureștean Lucian Boia, nu în lucrările sale mai recente și atât de controversate, ci într-o cercetare mai veche consacrată istoriografiei românești și aflată în bună măsură la antipodi față de linia programatică dezvoltată ulterior după

1989, luminismul românesc transilvănean trebuie înțeles ca „sinteză originală a unor elemente aparținând culturii europene a vremii și a propriilor aspirații naționale”, sinteză care unește „trăsăturile definitorii ale luminismului de pretutindeni”, anume încrederea în puterea rațiunii și credința în progresul ce urmează a fi realizat pe calea reformelor” cu trăsăturile specifice date de „caracterul mai întâi de toate național” al acestui luminism: folosirea raționalismului ca instrument de combatere a inegalității naționale și folosirea istoriei la rândul ei „ca armă națională, căci în primul rând prin istorie se putea stabili originea nobilă a popoului român, caracterul său autohton, în fața altor popoare venite mai târziu”, având ca urmare logică „necesitatea egalității naționale, dreptul românilor ca în propria lor țară să fie cel puțin egali cu toți ceilalți”⁴. De aici și unul dintre cele două elemente principale ale programului pașoptist transilvănean, înțeles ca o continuare firească a ideilor corifeilor Școlii Ardelene: așezarea luptei de eliberare socială și națională pe fundația *dreptului natural modern*, în condițiile în care acesta constituia totodată o componentă importantă a ideologiei oficiale a Curții imperiale.

O asemenea fundamentare prezenta de la bun început anumite dificultăți, iar acestea se vor regăsi mai târziu și în aprecierile istoricilor. Astfel, potrivit profesorului de istoria dreptului românesc Emil Cernea, „conștiința națională și invocarea dreptului natural reprezintă o etapă nouă în lupta de eliberare, și anume înlocuirea teoriei dreptului istoric, adică «dreptul celui mai tare», concepție specifică teoreticienilor favorabili feudalismului”⁵. În condițiile în care dreptul istoric invocat de celelalte națiuni servea ca temei pentru legitimarea dominației străine asupra românilor, contracararea lui prin invocarea dreptului natural ca drept universal valabil pentru toți oamenii de pretutindeni – considerați ca indivizi liberi și egali în drepturile lor naturale – în virtutea întemeierii raționale a preceptelor sale, constituia strategia ideală și astfel este de înțeles de ce atât Papiu-Ilarian, cât și Simion Bărnuțiu aleg să joace această carte împotriva ordinii pe atunci existente în Transilvania. Cu toate acestea, situarea cărturarilor ardeleni adepți ai dreptului natural împotriva dreptului istoric *tout court* ar fi exagerată, cu atât mai mult în cazul cărturarului a cărui principală

operă este o istorie a românilor din Dacia Superioară. De aceea, teza susținută de Ioan Chindriș, potrivit căreia „dreptul natural, ca regantă filosofică a panoramei spirituale ce domina Europa deceniului al cincilea, își arogă acum rolul de catalizator al tuturor consecințelor urmărite de Papiu-Ilarian pe parcursul analizei istorice” prezintă avantajul de a menține continuitatea cu liniile directoare ale programului Școlii Ardelene prin aceea că „la pașoptiștii transilvăneni în general, la el mai cu seamă, dreptul natural și dreptul istoric nu au sensuri antinomice”⁶. Nu mai puțin însă, dreptul natural iluminist, mai ales în varianta sa iozefinistă, constituia prin excelență în egală măsură și instrumentul folosit de absolutismul monarhic habsburgic în promovarea propriei sale politici de reforme, putându-se spune că așa cum „reprezentanții Școlii Ardelene sunt, ca și înaintașii sau contemporanii lor occidentali, partizani ai despotismului luminat, aplicat în Austria de Maria Tereza și de Iosif II, ultimul fiind probabil, dintre monarhi, cel mai îndrăzneț exponent al acestuia”⁷, la fel stau lucrurile și cât privește pozițiile lui Papiu-Ilarian și ale lui Bărnuțiu în contextul neoabsolutismului imperial de dinainte și mai ales de după înfrângerea Revoluției de la 1848. Privite din acest punct de vedere, eforturile de eliberare deopotrivă socială și națională ale românilor din Transilvania își puteau găsi un aliat puternic în regimul absolutist al Curții Imperiale de la Viena, în măsura în care și politica acestuia din urmă era îndreptată în direcția înlocuirii vechii ordini feudale cu o nouă ordine justificată în mod rațional.

5. Caracteristică pentru măsura în care o asemenea alianță putea fi invocată împotriva unor națiuni concepute – precum cea maghiară, la vremea respectivă – în termeni esențialmente feudali, ca națiuni nobiliare, este caracterizarea făcută de Alexandru Papiu-Ilarian statului austriac ca „mașinărie” și „mecanism” prezentat în modul de funcționare a tuturor organelor sale, de sus până jos⁸: o imagine care ilustrează cum nu se poate mai bine caracterul *modern* al statului monarhiei absolute, identic ca atare în Austria, Prusia ori Franța. Pe de altă parte, datorându-se tocmai acestei concepții mecaniciste despre ordinea socială și pornind de la premisa că „realitatea primordială în drept este individul; toate celelalte sunt grefate pe

această realitate și în mod necesar îi vor fi subordonate”, dreptul natural modern nu lăsa niciun loc pentru o conștiință națională formată în absența unui stat propriu sau, dimpotrivă, în condițiile existenței unei pluralități de state ale aceleiași națiuni. Întrucât națiunea modernă ca activare conștientă și orientată către afirmarea politică a unității date de solidaritățile organice nu poate fi înțeleasă decât pornind de la cea medievală, această diferență se va reflecta în faptul că „în vreme ce mișcarea națională ungară modernă a fost una elitară, condusă de nobilime, mișcarea națională română a fost una de extracție rurală, formată din preoți și țărani, în Transilvania, din mici boieri și intelectuali, în Țara Românească și Moldova”. Altfel însă decât în Franța, unde Revoluția din 1789 a făcut posibilă crearea pornind de la acest stat a națiunii franceze moderne, o asemenea transformare nu s-a realizat și în cadrul Monarhiei Habsburgice, iar înțelegerea națiunii maghiare ca națiune de tip nobiliar făcea cu totul imposibilă supraviețuirea acesteia în condițiile unei revoluții similare⁹. La rândul ei, nedisponând însă de un stat propriu, națiunea română nu putea ajunge la propria conștiință de sine ca națiune modernă pe calea franceză a *națiunii civice*, astfel încât în mod natural calea aleasă a fost cea a *națiunii etno-culturale*, deschisă în spațiul german de către Johann Georg Herder, și, din perspectiva gândirii juridice, cea a Școlii Istorice a Dreptului fondată în Prusia de Friedrich Carl von Savigny. În consecință, sinteza inițială a Școlii Ardelene devine în expresie pașoptistă „o sinteză între doctrina dreptului natural și școala historicismului organicist a lui Savigny” (astfel Petre Pandrea despre „gândirea politico-juridică” a lui Simion Bărnuțiu)¹⁰, iar abordarea lui Alexandru Papiu-Ilarian, fără a renunța câtuși de puțin la filonul ius-naturalismului modern, este, așa cum arată din nou, pe bună dreptate, Ioan Chindriș, la rândul ei „cu certitudine tributară concepției organiciste a lui Savigny”¹¹.

6. Coleg de breaslă, camarad de luptă politică și împărtășitor al aceluiași idei și valori cu A. Papiu-Ilarian, Avram Iancu (1824–1872) rămâne și el în orbita legatului Școlii Ardelene de Drept prin proiectul „Academiei de drepturi” de la Sibiu, prefigurat în testamentul său de la Câmpeni, din

20 decembrie 1850, prin care se dispunea ca, „după moarte”, toată averea sa „să treacă în folosul Națiunii, pentru ajutor, la înființarea unei academii de drepturi, tare crezând că lucrătorii cu arma legii vor putea scoate drepturile Națiunii mele”. Un asemenea testament, politic și vizionar prin excelență, se cuvine interpretat și el în contextul mentalităților juridice din Transilvania timpului, chiar al simbiozei invocate ca marcă de dezvoltare a Școlii Ardelene de drept într-o vreme când dominația austro-ungară avusese prudența să îndulcească cruzimea opresiunii politice prin promovarea unei anumite concepții asupra dreptului. Una în care se dorea a se crede și admite prevalența „dreptății materiale”, „naturale” și de caz, reducându-se la minimum formalitățile. Desigur, era vorba de o simplă aparență, mecanismele absconse ale statului (străin) lucrând în interesul elementelor dominante și în detrimentul celor oprimați. Așa se face că și românii transilvăneni au început să creadă tot mai mult în ideea dreptății materiale, care nu era altceva decât tendința sinceră de separare a sentimentului de dreptate față de realitatea politică. Este și situația reflectată și îndemnul formulat prin testament de Avram Iancu prin care se lăsa cu limbă de moarte învățătura că un popor oprimat își poate recăștiga libertatea sa nu cu arma, ci cu ideea dreptății și pe calea justiției.

Suntem în fața unui mesaj-program pentru întreaga activitate a românilor transilvăneni de revendicare a drepturilor lor istorice. Mulți dintre avocații români ai generației de la 1848, urmând testamentul lui Iancu, au intrat în administrația oficială și magistratură, în parlament sau au continuat activitatea la bară promovând, în condițiile date, interesele românilor. Sunt cunoscute, în acest context, în Banat familia Mociony: Petru, Antoniu, Andrei și Alexandru, care apără drepturile românilor bănățeni în parlamentul din Budapesta, Vicențiu Babeș pe cele ale celor din Crișana; avocatul Emanoil Gojdu, fost prefect, deputat și chiar consilier la Curtea de la Budapesta, ori Iosif Vulcan, avocatul culturii române transilvane. Tot așa, Ilie Măcelar, prieten din tinerețe al lui Avram Iancu, convoacă la Miercurea Sibiului o conferință a românilor din Ardeal și înființează un partid național, adoptând programul politic al adunării de pe Câmpia Libertății, din mai 1848, dar e

dizolvat de guvernul maghiar. Apoi, în orașe, împreună cu preoții și învățătorii, avocații români înființau asociații culturale și economice; un despărțământ al ASTREI, o bancă românească, „erau tot atâtea santinele românești în marasmul politic și cultural sub care gemeam”.

Dincolo de rezonanța lor particulară, ideile lui Iancu despre rostul cunoașterii dreptului și al folosirii legii ca instrument de promovare a drepturilor naționale ale românilor transilvăneni se înscriu în filosofia politico-juridică a timpului, ca o caracteristică europeană și o particularitate românească și transmit astăzi, peste timp, un mesaj important. Așa cum remarca, în 1929, Sextil Pușcariu: „Altfel au luptat pentru libertate pandurii lui Tudor și altfel moții lui Avram Iancu, alte temelii a zidit Șaguna decât Kogălniceanu. Altfel a văzut viața epicul Coșbuc decât liricul Eminescu. Cine și-ar putea imagina secolul trecut în istoria românească fără unul dintre cele șase nume pomenite?”

La începutul veacului al XIX-lea, marele jurist german Friedrich Carl von Savigny scria: „Dreptul crește odată cu poporul, se dezvoltă odată cu acesta, pentru a dispărea atunci când poporul ajunge să-și piardă particularitățile profunde”. La mijlocul aceluiași secol, Avram Iancu asuma legea ca armă de luptă pentru recunoașterea drepturilor naționale.

Aproape două secole mai târziu, afirmarea procesului mondializării ridică probleme refuzului unei hegemonii juridice a sistemului de *common law* și reacția de apărare a celui continental, în numele diversității juridice. Precum limba, dreptul constituie una din componentele culturii; el este produsul istoriei și exprimă o concepție asupra raporturilor sociale profunde ancorată în tradițiile naționale.

7. Mai ales în vremurile din urmă, această sinteză a fost supusă unor critici insistente: de la critica organicismului herderian în sine, care ar deschide poarta naționalismelor exclusiviste și xenofobe ale secolului trecut¹⁵, la imposibilitatea de a reuni în sine concepții atât de deosebite precum dreptul natural modern și organicismul Școlii Istorice a Dreptului¹⁶. Mai ales în ceea ce privește această din urmă problemă, critica poate fi considerată *in abstracto* îndreptățită, cu atât mai mult cu cât ea poate fi extinsă și asupra evoluțiilor

ulterioare ale gândirii juridice din Germania, acolo unde Școala Istorică însăși s-a dovedit la rândul ei, în realitate, o sinteză între *latura istorică* guvernată de organicismul presupus de ideea dreptului născut din „spiritul poporului” și dezvoltat organic odată cu poporul însuși de-a lungul istoriei, pe de o parte, și *latura sistematică*, ce presupune organizarea întregii mase de reglementări într-un sistem de instituții juridice și care a fost dezvoltată de către discipolii lui Savigny pornind de la construcțiile conceptuale proprii dreptului natural modern¹⁷, așa cum avea să arate Valentin Al. Georgescu într-un text fundamental publicat în anul 1936, la un an distanță de publicarea de către Pandrea a valoroasei sale teze de doctorat despre Simion Bărnuțiu. Faptul că de-a lungul întregii istorii moderne a gândirii juridice românești *latura sistematică* a Școlii Istorică a Dreptului pare a fi fost cu totul ocultată de către juriștii români, începând chiar cu Bărnuțiu și Papiu-Illarian, își poate afla astfel o posibilă explicație în contextul cu totul particular în care s-a realizat sinteza dintre ius-naturalism și organicism, pe care Pandrea o numește, pe bună dreptate, „o antinomie ireductibilă, o uniune a apei cu focul, a întunericului cu lumina”, justificând-o prin faptul că a fost „impusă de împrejurările istorice” în care Simion Bărnuțiu – și am putea adăuga, cu aceeași îndreptățire: și Papiu-Illarian – „folosește cu multă abilitate argumente de la școli diferite pentru câștigarea cauzei”, în condițiile în care „organicismul juridic pleda pentru naționalitate și urmarea destinul specific al neamurilor, iar filosofia dreptului natural făcea apel la justiția din conștiința omească pentru a se da dreptate și lumină unui neam asuprit”¹⁸.

Oricât de diferite ar fi premisele acestor două concepții, trebuie să recunoaștem că pentru orice jurist, și astăzi, ar fi greu să renunțe la unul dintre cele două elemente, iar din punct de vedere istoric, sinteza Școlii Juridice Ardelene și-a evidențiat cu prisosință caracterul viabil în demersul președintelui Woodrow W. Wilson de a lega principiul autodeterminării naționale, conceput în spirit profund herderian, de proiectul kantian al unei păci eterne, de inspirație profund ius-naturalistă (în pofida criticii dure a lui Kant însuși la adresa dreptului natural) și de consacrarea acestui demers, cât privește națiunea română, deopotrivă

prin Rezoluția Adunării de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918 și prin Tratatul de la Trianon din 4 iunie 1920 și urmările sale juridice internaționale.

Printre marii juriști români din perioada interbelică, Mircea Djuvara a fost la rândul lui criticat recent din aceleași motive – „Djuvara seems to agree both with Kant’s universalism and with von Savigny’s historicism, without having any concern about the possible incompatibility between these two paradigms”¹⁹ – ca și Bărnuțiu și Papiu-Illarian, afirmând însă până la sfârșit – precum marii săi precursori ardeleni – că națiunea „nu poate fi nici simplă masă aritmetică de indivizi, nici convenție de fapt, ci e însăși unitatea organică și activă prin care valorile ideale ale rațiunii se încorporează în concret” și „principiu pe care poporul român își întemeiază dreptul lui pozitiv”, în același timp „*idee directoare* a vieții noastre politice” și „*realitate istorică* prin care un ideal național inexorabil și iubit se cere neapărat realizat și ne comandă tot viitorul”. Cum ideea directoare (sau „schema ideală”) a dreptului este, tot potrivit lui Djuvara, *justiția* și „deoarece realitatea socială a națiunii este cea mai puternică, valoarea acesteia va fi dominantă și în drept, întrucât se încadrează în ideea de justiție. În acest sens comunitatea națională [...] constituie într-adevăr în fiecare din noi valoarea juridică supremă, care trebuie să ne îndrume în întregime viața”²⁰: iată ceea ce a dat substanță teoretică activității politice a ministrului Justiției și Procurorului general al lui Cuza-Vodă, Alexandru Papiu-Illarian, primul transilvănean devenit membru al unui guvern de la București, și iată, totodată, legatul Școlii Juridice Ardelene pentru gândirea juridică românească, un legat care trebuie în continuare aprofundat, clarificat și mai cu seamă păstrat pentru viitorul Daco-României Mari!

8. Caracterul de școală românească al Facultății de Drept a noii Universități a Daciei Superioare inaugurată la 1 noiembrie 1919 era dat mai ales de două materii: *Istoria dreptului român* și *Dreptul constituțional român*. Studiul primeia devenea astfel, în opinia întâiului său titular la Cluj, V. Onișor, „cel mai potrivit dintre discipline [...] pentru a întări conștiința națională și încrederea în trăinicia neamului nostru”, iar obiectul său

îl constituiau „instituțiile de stat și drept” care „nu puteau fi rupte din contextul vieții organice a unei societăți omenești, fără a ține socoteală de evenimentele în mijlocul cărora s-au creat și s-au dezvoltat acestea.

Instituțiile rezultă din necesitățile societății, se dezvoltă în mod organic, având și ele cauze și efecte în viața societății”. Poate tocmai de aceea, acum o sută de ani, în introducerea la cursul său de istorie a dreptului român deschis la facultatea juridică a Universității românești din Cluj, același mare dascăl-patriot sublinia necesitatea ca „viitoarele generații de juriști ai țării” să cunoască „temeiurile în a căror bază se poate apăra dreptul neamului românesc de a trăi într-un singur stat. Acestea sunt mai ales două: dreptul la autodeterminare a popoarelor și temeiul istoric”²¹. Primul, „propagat mai întâi de Wilson, admis apoi de statele europene occidentale, a fost recunoscut în toamna anului 1918 și de reprezentanții oficiali ai puterilor centrale” și exercitarea sa a permis națiunii române din Transilvania să se separe de statul ungar și să se alipească apoi Regatului României, iar „întru justificarea aspirațiilor noastre asupra acestui pământ ne rezemăm și pe al doilea temei puternic: temeiul istoric”. Din perspectiva sa importantă e de a cunoaște și a conștientiza „cum s-a încheiat neamul într-un singur stat în baza principiului de autodeterminare și s-a valorificat temeiul istoric în procesul milenar a ajunge la împlinirea marelui ideal național”.

Întregirea neamului nostru într-un singur stat s-a făcut în temeiul principiului dreptului la autodeterminare „admis ca bază a așezării statelor după războiul mondial” și în urma „puterii de viață a energiei poporului român” de „a cuceri și a apăra ceea ce dreptul popoarelor, dreptatea de organizare a națiunilor i-au recunoscut”.

Din această perspectivă și pe asemenea baze juridice se considera a se fi înfăptuit marile acte de autodeterminare și alipire la Regatul României în 1918, privind succesiv: Basarabia (27 martie/9 aprilie), Bucovina (15/29 noiembrie) și Transilvania (18 noiembrie/1 decembrie) care au accentuat în mod deosebit temeiul istoric, iar Rezoluția de la Alba Iulia și „dreptul inalienabil al poporului român asupra acestui pământ”. Pentru școala juridică ardeleană prioritar devenea atunci și astfel

studiul istoriei „dreptului națiunii române la pământul pe care trăise de la începuturi”, având în centrul său teza și adevărul continuității neîntrerupte a românilor în Dacia.

Concluzii

Este de domeniul evidenței faptul că la cristalizarea modernității juridico-instituționale naționale au participat „cu gândul și cu fapta” reprezentanți ai tuturor marilor tradiții juridice românești, începând cu instituirea bazelor aferente momentului fondator 1859–1866 și aceasta a constituit o dimensiune definitorie a respectivului proces. Contribuția transilvană și legatul astfel transmis științei dreptului și culturii juridice românești de azi, a cărui valorificare se impune mai mult ca oricând, rezidă în acea simbioză unică încercată și realizată într-o anumită măsură de Școala Ardeleană și generația pașoptistă între dreptul natural modern, iluminist, centrat pe individ și promotor al rațiunii calculate, tributar raționalismului francez și realitatea organică a poporului român, percepută din perspectiva istoricismului „organicist” german. Este aportul specific al spațiului spiritual transilvan tradițional la marca națională a științei dreptului și culturii juridice românești, forjate în perioada interbelică, revitalizezate post-1989 și aflate în căutarea părghiilor de păstrare și afirmare a aspectelor identității proprii în fața tăvălugului uniformizator al globalizării.

Această dilemă definitorie a Școlii juridice transilvane tradiționale este prezentă desigur și la A. Papiu-Ilarian, plasată însă în planul mai larg al situației românilor în Secolul Luminilor. Constatând că în ultima parte a veacului al XVIII-lea s-a înregistrat „evoluțiunea cea mai însemnătoare în viața omenirii”, cea care „inaugura o eră nouă [...]” se proclamă drepturile omului și ale poporului, ceea ce reprezenta „o operă măreață [...] rezervată ca tot ce e mare [...] gintei latine”, el deplângea starea latinilor din Orient, românii și cerea redeșteptarea lor spre a fi la înălțimea misiunii civilizatoare a „fraților din Apus”²².

Găsim și într-o atare perspectivă supralicitarea conținutului roman sau romanic al vechiului drept românesc, al tuturor românilor, moștenit și transmis neîntrerupt, din generație în generație, în pofida naturii și forme sale cutumiare.

Însă pe cât de pronunțat era afirmată romanitatea dreptului românesc ca latinitate a conținutului normativ, pe atât de ocultată era și este în continuare acea dimensiune fundamentală a romanității pusă în lumină într-o altă perspectivă, anume dimensiunea științifică²³.

Dincolo de orice alte considerații, legatul Școlii Juridice Ardelene rămâne unul clar, important și asumat de posteritate cu responsabilitatea cuvenită.

Note

¹ Gh. Bichicean, *Noi date despre activitatea lui Alexandru Papiu-Ilarian ca profesor la Iași*, Acta Mvsei Porolissensis 22 (1998), p. 277–280.

² A se vedea: E. Cernea, *Alexandru Papiu-Ilarian*, în I. Ceterchi (coord.), *Din istoria gândirii juridice românești*, Editura Științifică, București, 1974, p. 268–291; V.-Al. Georgescu, în D. Firoiu (coord.), *Tratat de istoria dreptului românesc*, vol. II, partea I, București, 1984, p. 386.

³ Al. Papiu Ilarian, *Memorand despre raporturile românilor cu nemții, cu slavii, cu ungurii, în timp de pace și în cazul unei revoluțiuni în răsăritul Europei* (1860) apud I. Lupaș, *Din istoria Transilvaniei*, ediția a II-a, Editura Univers, București, 1988.

⁴ L. Boia, *Evoluția istoriografiei române*, Universitatea din București, 1976, p. 65, 66.

⁵ E. Cernea, *Alexandru Papiu-Ilarian*, op. cit., p. 277.

⁶ I. Chindriș, *Ideologia revoluționară a lui Alexandru Papiu Ilarian*, România Press, București, 2002, p. 158.

⁷ L. Boia, *Evoluția istoriografiei române*, op. cit., p. 65.

⁸ Al. Papiu-Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superiorară*, vol. III, Editura Șt. Pascu, București, 1943, p. 155 apud E. Cernea, Al. Papiu Ilarian, op. cit., p. 275.

⁹ A. Văllimărescu, *Codul civil și filosofia dreptului*, Analele Facultății de Drept din Cluj, 1942, p. 25–39 (27–29).

¹⁰ A se vedea pe larg I.A. Pop, *Geneza medievală a națiunilor moderne: Secolele XIII–XVI*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1998; asupra dezbaterilor în jurul existenței națiunii medievale M. Platon, *Cine ne scrie istoria?*, Timpul, București 2009, p. 109–144.

¹¹ I.A. Pop, *Făurirea României în secolele al XIX-lea și XX – câteva repere istorice*, în V. Naumescu (coord.), *România, Marile Puteri și ordinea europeană: 1918–2018*, Polirom, Iași/București, 2018, p. 35–48 (43).

¹² A se vedea scrisoarea lui Wesselenyi Miklos către Kossuth Lajos (1 august 1846) în B. Murgescu (coord.), *Istoria României în texte*, Corint, București, 2001, p. 196–197.

¹³ P. Pandrea, *Filosofia politico-juridică a lui Simion Bărnuțiu*, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1935, p. 75.

¹⁴ I. Chindriș, *Ideologia revoluționară a lui Alexandru Papiu Ilarian...*, op. cit., p. 144.

¹⁵ A se vedea V. Neumann, *Neam, popor sau națiune?*, ediția a III-a, Editura Rao, București, 2015, p. 37.

¹⁶ A se vedea recent C. Folschweiller, *Philosophie et nation. Les Roumains entre question nationale et pensée occidentale au XIXe siècle*, H. Champion, Paris, 2017, p. 54–55.

¹⁷ V.-Al. Georgescu, *Locul pandectismului în istoria generală a dreptului*, Pandectele Române, nr. 6/1936.

¹⁸ P. Pandrea, *Filosofia politico-juridică a lui Simion Bărnuțiu...*, op. cit., p. 75.

¹⁹ A.-P. Iliescu, *Philosophy of Law [in 20th century Romania]*, în E. Pattaro/C. Roversi (eds.) *A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence*, vol. 12, Springer 2016, S. 690–692 (691).

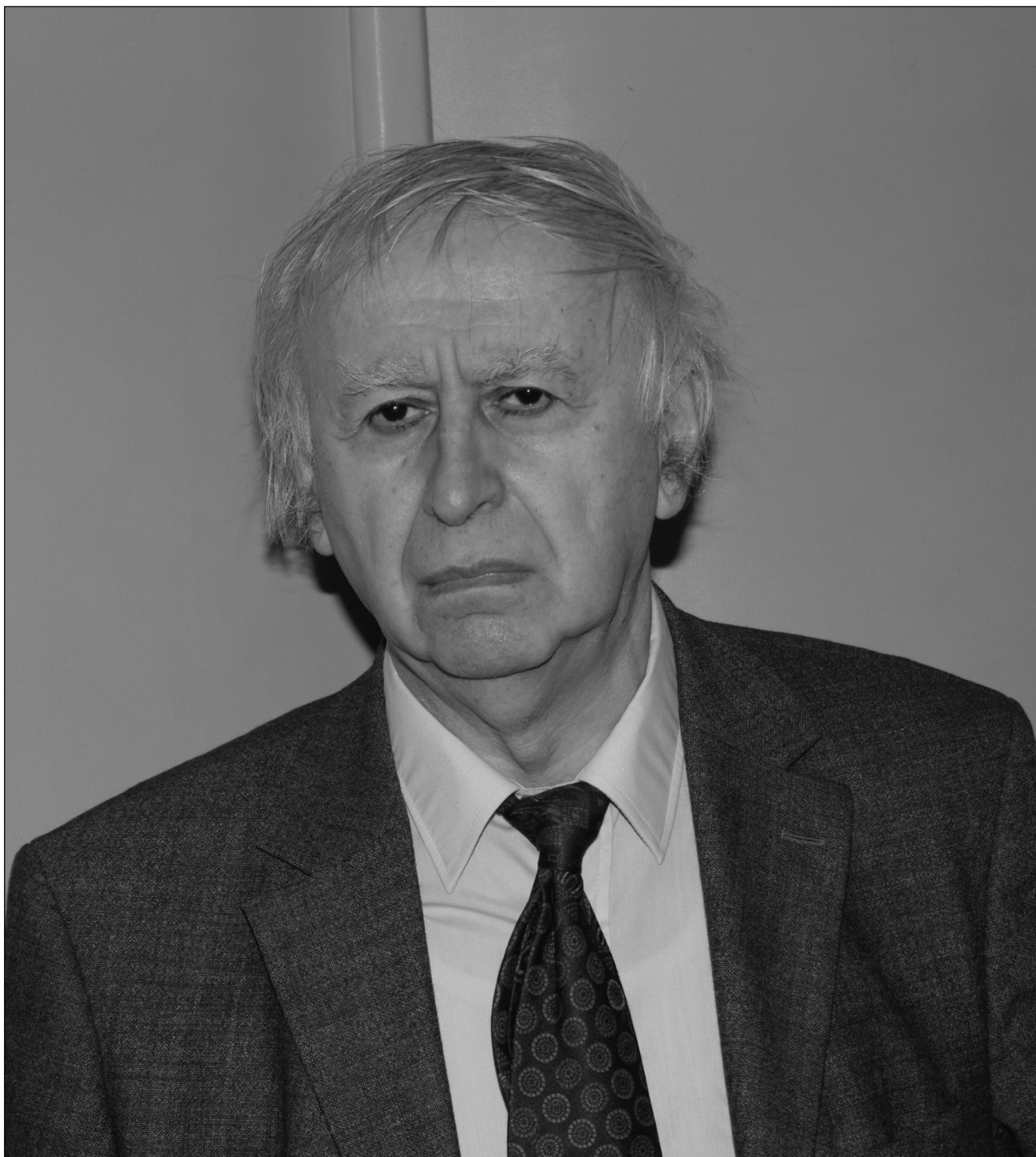
²⁰ M. Djuvara, *Eseuri de filosofie a dreptului*, editor N. Culic, Editura Trei, București, 1995, p. 291, 292, 299, 304, 305, 319.

²¹ V. Onișor, *Istoria dreptului român, Cours de licență*, edițiunea a II-a, Cluj, 1925, p. 7.

²² A. Papiu-Ilarian, *Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai*, Editura Universitară, București, 2017, p. 9–10.

²³ Din punct de vedere istoric, motivele acestei absențe nu sunt greu de întrevăzut. Așa cum bine se știe, la începutul secolului al XIX-lea, întreaga cultură juridică europeană a fost redefinită în termenii faimoasei „controverse în jurul codificării” (Kodifikationsstreit) dintre Thibaut și Savigny, moment fondator al fondării Școlii Istorice a Dreptului din Germania a cărei importanță a fost atât de precis identificată de Gustav Hugo în „apărarea științei în fața codurilor”. După cum arăta Paolo Becchi, grație lui Savigny se realizează pe plan european diferențierea dintre o *science du droit* ca tehnică de interpretare a dreptului codificat, și *Rechts-Wissenschaft* ca știință a dreptului constituind ea însăși principalul izvor de drept. Nelipsite din manualele românești de teorie și istorie juridică, tezele lui Savigny despre drept ca parte a culturii populare și totodată a identității naționale în opoziție cu o codificare văzută ca expresie a dreptului natural valabil în orice loc și în orice timp pentru orice popor aveau în vedere însă în mod originar „geniul juridic” al poporului roman, exprimat anume în opera juriștilor Romei, iar importanța pe care Savigny o acordă dreptului roman nu rezidă atât în conținutul normativ recepțat deja în dreptul modern, cât tocmai în modalitatea prin care juriștii romani au știut ca printr-o simbioză unică între teorie și practică să edifice sistemul de drept propriu societății romane.

**Academician Victor Spinei
Vicepreședinte al Academiei Române**

Arheologie și realități contemporane

Acad. **Victor Spinei**

Vicepreședinte al Academiei Române

În momente de cumpănă, vorbim despre neamul acesta al nostru, plămădă de pământ, de sânge și lacrimi, de credință și suferință, de dăcini, spirit și limbă, așezat fără voia lui „în calea tuturor răutăților”, pe care Dumnezeu îl ține aproape în înaltă strană și nu-l lasă să se risipească.

În momente de cumpănă, vorbim deseori de oamenii providențiali, ce înnobilează, prin faptele și lumina minții lor, neamurile lumii. Ei au puterea să ridice popoarele mici, precum al nostru, să aducă faimă popoarelor mari. Ei scriu istoria lumii și rămân pe vecie în paginile ei. Fără deosebire, învingători și învinși, toți laolaltă, admiră dăruirea și curajul lor. Ei sunt icoana generațiilor ce vor veni. În momente de cumpănă, vorbim despre graiul acestui neam, ce ar fi putut fi cunoscut de toți, dacă noi am fi trecut prin sabie lumea. Cum doar „am topit” săbiile altora, ce ne-au călcat pământul, doar „am vegheat” cu sângele nostru la huzurul și bogăția altora, limba noastră a rămas doar un cânt de doină, murmurată de un cioban în singurătate, în vârf de munte. În momente de cumpănă, ca acesta, vorbim despre rădăcini, căci un popor fără rădăcini este ca un copil orfan: toată viața va alerga să-și găsească neamul și rostul. Nu putem vorbi despre rădăcinile neamului nostru, dacă nu ne-am aminti de cei care le caută cu migală și le îngrijesc de-o viață. Academicianul Victor Spinei, în fața căruia ne înclinăm adânc, cu pioșenie, este unul dintre ei, părinții istoriei noastre, fără de care am uita să mai fim.

(C.D.)

Aveți o experiență tumultuoasă de copil, cu moartea tatălui din fragedă pruncie, cu deportare în Bărăgan; ce a dat echilibrul copilăriei dumneavoastră?

Răspunsul nu poate fi decât unul singur și explicit: MAMA. Întrebarea îmi răscolește sensibilitățile, iar explicațiile pentru sentimente profunde m-ar expune la enunțarea de platitudini sau la excese nostalgice și patetice ce ar risca derapaje.

De ce vă pasionează arheologia?

Arheologia reprezintă un domeniu incitant, ce animă neantul ficțiunii. Pentru intelectualul de condiție medie săpăturile arheologice presupun descoperiri de monumente și obiecte de eclatantă fascinație artistică, ce sporesc atractivitatea colecțiilor așezămintelor muzeale. Când se evocă atributele arheologiei, lumea este probabil purtată de imaginație spre mormântul lui Tutankamon, orașele Pompei și Herculane acoperite de lava vulcanului Vezuviu, tezaurile de monede și bijuterii din aur și pietre prețioase similare celor de la Pietroasa sau Sănnicolau Mare etc. Evident că realitatea este mult mai searbădă, întrucât descoperirile cu adevărat spectaculoase pentru marele public sunt relativ rare. Pentru specialiști, însă, nu valoarea intrinsecă a pieselor depistate este esențială. Uneori o modestă construcție din lemn sau piatră, o monedă din bronz ori chiar un fragment ceramic, întrunind anumite caracteristici, pot avea o relevanță specială pentru datarea și atribuirea etnică a complexelor de locuire și implicit pentru clarificarea problemelor complexe de istorie.

În ceea ce mă privește, de vreme ce mi-am drenat sfera intereselor profesionale prioritare

*Decernarea festivă a însemnelor academice în Sala Prezidiului Academiei Române (23 noiembrie 2016)
Ana Blandiana, membru corespondent al Academiei Române, acad. Alexandru Surdu, acad. Șerban Papacostea,
acad. Ionel-Valentin Vlad, acad. Victor Spinei, acad. Victor Voicu (Credit foto: Alina Bălan)*

către Evul Mediu, în căutarea achizițiilor gnoseologice, am fost obligat să recurg la materialul arheologic pentru a încerca să aduc lumină la decriptarea problemelor de ordin istoric, palid oglindite în izvoarele narrative, documentare, cartografice sau epigrafice. Precum este cunoscut, de-a lungul îndelungatei epoci a migrațiilor și a începutului perioadei medievale, sursele scrise care vizează spațiul carpato-dunărean sunt puțin numeroase și adesea echivoce, astfel că apelul la descoperirile arheologice rămâne vital.

Știm că sunteți specialist în multe domenii ale arheologiei, povestiți-ne vă rugăm despre Cultura Cucuteni, despre care ați și scris, ce reprezintă ea pentru patrimoniul omenirii?

Ca student la Facultatea de Istorie-Filosofie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași am avut oportunitatea de a face practica arheologică de-a lungul celor cinci ani de studii în localitatea eponimă a culturii Cucuteni, situată în județul Iași, sub conducerea ilustrului profesor (viitor academician) Mircea Petrescu-Dîmbovița. Acolo am deprins metodologia săpăturilor metodice, dar și

admirația pentru performanțele artistice ale purtătorilor culturii Cucuteni, astfel că mi-am ales drept temă a lucrării de licență o secvență cronologică din cadrul respectivului complex cultural. După absolvirea facultății, la sugestia profesorului Mircea Petrescu-Dîmbovița, am optat pentru cercetarea arheologiei și istoriei Evului Mediu timpuriu în regiunile de la nordul Dunării de Jos, domeniu puțin investigat, cu numeroase aspecte neelucidate. Datorită acestei schimbări a registrului cronologic și tematic a trebuit să abandonez preocupările privitoare la cultura Cucuteni, nu înainte de a scrie două articole referitoare la topoarele de silex folosite de comunitățile cucuteniene. Mai mult chiar, constatând că unele chestiuni tratate cu mai mult de o jumătate de secol în urmă în lucrarea mea de licență – rămasă inedită – nu și-au găsit o clarificare adecvată în studiile specialiștilor perioadei, le-am reluat de curând, cu o documentație sporită, și le-am oferit tiparului, pregătind totodată o variantă a articolului în limba engleză, ce va apărea lunile viitoare într-un periodic de la Berlin.

În perioada eneolitică, purtătorii culturii Cucu-

teni (circa 4600–3500 î.Hr.) s-au remarcat prin realizări deosebite pe plan spiritual, beneficiind de o largă extensie teritorială și de un indice demografic ridicat, ceea ce le-a permis creații elevate în sfera artistică, comparabile cu acelea contemporane din bazinul est-mediteranean, Orientul Apropiat, Asia Centrală și China și superioare celor din centrul și vestul Europei. Cu totul remarcabile sunt figurinele antropomorfe și zoomorfe din lut, cu conexiuni în sfera sacralității, precum și formele ceramice decorate cu rafinate motive ornamentale, de o varietate și inventivitate debordantă, etalând și o încărcătură simbolică complexă, care avea să suscite interesul reputatului istoric al religiilor, Mircea Eliade.

Aveți peste o sută de volume scrise, editate sau coordonate de dumneavoastră, peste 250 de studii și note, sunteți membru în foarte multe comisii și centre de studii; dintre toate acestea, ce vă onorează cel mai mult?

Țin cel mai mult la calitatea mea de cercetător (la Institutul de Arheologie al Academiei Române, Filiala Iași) și profesor (la Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza”). Mă onorează, de asemenea, postura efemeră de vicepreședinte al Academiei Române și de președinte al Secției de științe istorice și arheologie a înaltului for de știință și cultură, cea de membru de onoare al Academiei de Științe a Moldovei, de membru corespondent la Deutsches Archäologisches Institut, de membru în European Association of Archaeologists, de *doctor honoris causa* al Universităților de la Chișinău și Galați, de cetățean de onoare al localităților Lozova (satul meu natal), Dumbrăveni și Iași.

Sunteți unul dintre savanții autentici ai României și ai Republicii Moldova, cu impact în istoriografia și cultura românească, multe generații de istorici s-au dezvoltat sub bagheta dumneavoastră; când priviți în urmă, ce vă bucură cel mai mult?

Încerc o mare satisfacție că mulți dintre studenții, doctoranții și colaboratorii mei de la institutele și universitățile din Iași, Chișinău și din alte numeroase centre din întreaga țară s-au realizat în mod strălucit în munca didactică și de cercetare pe plan național și internațional, devenind

profesori la universități și licee, cercetători și muzeografi. Mulți dintre ei se află la conducerea unor facultăți, muzee și instituții de prestigiu, sunt autori de lucrări erudite, încununată de premiile Academiei Române, conferențiază la manifestări științifice de anvergură din străinătate, coordonează săpături de pe mari șantiere arheologice etc.

V-au pasionat din punct de vedere arheologic secolele IX–XIII, zona Moldovei și nu numai; cărui fapt se datorează această dragoste pentru epoca medievală?

Evul Mediu a reprezentat marea mea preferință încă din adolescență, fiind fascinat de personalități politice, precum Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Mircea cel Bătrân, Basarab I, Bogdan Întemeietorul, de la noi, și Carol cel Mare, Jeanne d'Arc, Henri IV, Otto I, Carol Quintul, Genghis Han, Timur Lenk etc., de pe alte meridiane, dar și de exponenți ai literelor, penelului și daltei, precum Dante, Rabelais, Machiavelli, Rashid od-Din, Ibn Khaldun, Dürer, Bosch, El Greco, Bruegel cel Bătrân, Benvenuto Cellini, Riemenschneider etc. În anii studenției, această atracție s-a estompat parțial, atunci când am fost cucerit de fervoarea devoțiunii profesorului Mircea Petrescu-Dîmbovița pentru preistorie, în general, și pentru cultura Cucuteni, în special. Acumulând cunoștințe în sfera arheologiei de la dascălii mei din țară și din Germania, am conștientizat ce valențe însumează această disciplină pentru reconstituirile de ordin istoric.

Ați avut privilegiul să editați operele unor numeroase personalități românești, dar și străine; ce opere v-au atras cel mai mult, de ce?

Consider drept o datorie repunerea în actualitate a creațiilor unor corifei ai istoriei, amenințați să intre într-un con de umbră. Prin scurgerea implacabilă a anilor, unele opere cu solid filon cărturăresc tind să fie ignorate datorită cavalcadei noilor apariții editoriale, chiar dacă acestea din urmă nu aduc contribuții științifice viabile, ci preiau cu nonșalanță ideile predecesorilor printr-o recuzită terminologică arborescentă, dar fără substanță. Asistăm, din păcate, în ultimul sfert de veac la o revărsare de produse istoriografice de un nivel îndoielnic în rafturile librărilor, tipărite la edituri obscure, dar uneori și la case

*Festivitatea aniversării împlinirii a 150 de ani de la întemeierea Academiei Române (4 aprilie 2016)
Acad. Dan Berindei, acad. Victor Spinei, Vasile Tărășeanu, membru de onoare al Academiei Române,
Gheorghe Cojocaru (Credit foto: Alina Bălan)*

editoriale cu pretenții, fără un control de calitate din partea experților autentici și nesancționate nici într-un fel de critica de specialitate. Pentru a se contracara asemenea disfuncționalități, ce derutează pe cititorul cu o pregătire profesională puțin solidă, este imperios necesar de a i se furniza o literatură științifică de reală consistență.

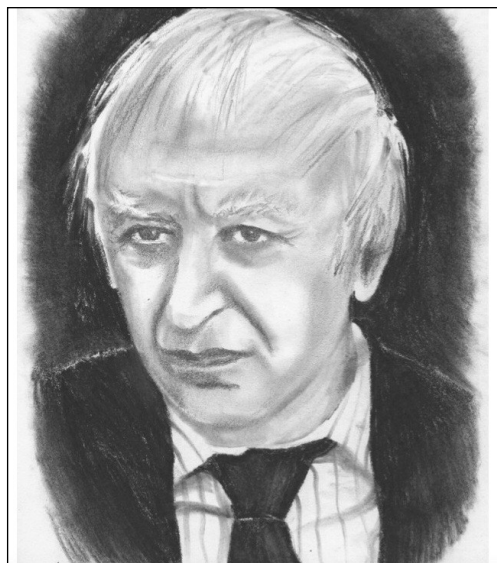
În cadrul inițiativelor editoriale, am vizat mai multe direcții. În primul rând, m-am preocupat de retipărirea unor capodopere ale istoriografiei românești mai vechi, cu prioritate a unor lucrări fundamentale ale lui Gheorghe I. Brătianu și Nicolae Iorga. Un percutant ecou l-a produs editarea mării sinteze a lui Brătianu despre trecutul Mării Negre, elaborată în franceză atunci când autoritățile comuniste îi impuseseră domiciliu obligatoriu, cu câteva luni înainte de a fi încarcerat în sinistra temniță de la Sighet. Pentru a nu risca confiscarea, manuscrisul lucrării fusese trimis în secret în străinătate de devotați ai reputatului istoric și tipărit la München de membri ai diasporei românești, de la care am obținut un exemplar, a cărui traducere în românește a fost asumată de soția mea. Angajarea la această operă de restituire reprezenta și o formă de solidaritate cu

idealurile și destinul unui mare savant și patriot anticomunist, percepută ca atare de numeroși colegi de breaslă, de la care am colectat confidențial calde felicitări, în vreme ce instanțele superioare de partid au dispus ca lucrarea să fie retrasă temporar din librării. După o nouă ediție a Mării Negre, împreună cu colegii Alexandru-Florin Platon și Ionel Căndea am publicat alte două volume ale lui Gheorghe I. Brătianu. De asemenea, în colaborare cu Gheorghe Buzatu, am coordonat reeditarea extinsei sinteze de istoria românilor în zece volume a lui Nicolae Iorga, la care s-au asociat numeroși colegi din Iași și București. Din creația impresionantă a eminentului polihistor am fost atras de cursul său universitar intitulat *Chestiunea Dunării*, o lucrare debordând de numeroase idei fecunde și interpretări inspirate. O reală satisfacție am avut-o când am pregătit pentru tipar volumul postum *Principatele Române în raporturile politice internaționale (1792–1821)* al fostului coleg de la Institutul de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” Leonid Boicu, indubitabil unul dintre istoricii cei mai hărăuiți din perioada postbelică, răpus prematur de o boală incurabilă.

Un program coerent de editări a fost dedicat lucrărilor unor somități străine de prim rang, specializați în compartimentul istoriei antice și medievale, în cadrul colecției „Florilegium magistrorum historiae archaeologiaeque Antiquitatis et Medii Aevi”, coordonată împreună cu profesorul Ionel Câdea, membru corespondent al Academiei Române, director al Muzeului Brăilei „Carol I”. Am fost onorați să primim spre publicare lucrări purtând semnătura câtorva savanți de anvergură mondială, precum Patrick Geary, Peter Golden, Charles J. Halperin, Warren Treadgold din Statele Unite ale Americii, Johannes Koder, Walter Pohl, Oliver Jens Schmitt din Austria, Yu Taishan din China, Michel Kazanski, Paolo Odorico din Franța, Sergei G. Klyashtornyj, Leonid R. Kyzlasov din Rusia, Johan van Heesch din Belgia, Sebastian Brather, Peter Schreiner, Heiko Steuer din Germania etc. și am încercat satisfacția că lumea academică din România întrunește prin asemenea colaborări încredere și respect dincolo de fruntarii. Prin această colecție am urmărit, între altele, să facilităm familiarizarea specialiștilor din țară cu creații științifice de substanță, în cea mai mare parte absente din bibliotecile publice din centrele românești, care, în condițiile precarității subvențiilor acordate, nu-și permit decât achiziționări minimale de carte străină. Legat de colecția „Florilegium”, nu-mi pot tăinui decepția că – spre deosebire de străinătate, de unde se primesc frecvent elogii pentru nivelul ei – în țară ecourile privind acest demers editorial au fost cu totul palide, poate și pentru că istoriografia românească contemporană este comutată spre investigarea aspectelor zonale și nu spre cele de istorie universală. Acest caz îmi rememorează aforismul eruditului latin Terentius Maurus: *Habent sua fata libelli* („Au și cărțile soarta lor”).

În sfârșit, o altă direcție în sfera demersurilor editoriale a fost circumscrisă colecției „Basarabica”, gestionată împreună cu colegul Ionel Câdea, în cadrul căreia publicăm numai lucrări ale autorilor basarabeni – mai vechi sau contemporani –, urmărind să valorificăm potențialul științific al colegilor de la răsărit de Prut și, pe de altă parte, să le mediatizăm lucrările în România, în condițiile circulației necorespunzătoare a cărții.

Dacă ar fi să-mi exprim o opțiune sentimentală față de vreun autor editat, cu toate că senti-

Victor Spinei. Portret de Ovidiu Iovănel

mentalismul și subiectivismul omului de știință sunt profund dăunătoare, probabil că m-aș opri asupra lui Gheorghe I. Brătianu, unul dintre cei mai mari istorici români, cu o largă și stabilă reputație în istoriografia internațională, căruia i-am dedicat, de altfel, și un extins medalion bibliografic, în care am reliefat valențele profesionale, subtilitatea și inventivitatea analizelor, dar și verticalitatea morală și patriotismul neîntinat.

Cineva ca dumneavoastră, care beneficiază de informații istorice precise din punct de vedere științific, cineva care a urmărit dezvoltarea și formarea acestui popor, care credeți că a fost ingredientul principal al coagulării intereselor naționale și ce s-a pierdut astăzi?

O colectivitate umană se coagulează de regulă atunci când deține un teritoriu propriu, când are o limbă și o credință comună, când este animată de interese majore similare pe plan economic, politic, confesional etc. În momente critice, în situația în care îi sunt periclitate drepturile, prosperitatea, aspirațiile, colectivitatea tinde să se solidarizeze. Astfel, în perioadele migrațiilor străine, ale războaielor, sau atunci când s-au instaurat la putere forțe alogene ori regimuri despotice, corupte sau incapabile, comunitățile locale au manifestat tendința de a forma front comun împotriva elementelor dușmănoase și perturbatoare. În esență, idealurile comune puse în slujba protejării

Sesiunea științifică a Academiei Române organizată la Banca Națională a României (2016)
Acad. Dan Berindei, acad. Victor Voicu, acad. Eugen Simion, Michael Metzeltin, membru de onoare al Academiei Române, acad. Victor Spinei, acad. Răzvan Theodorescu, acad. Ioan-Aurel Pop (Credit foto: Alina Bălan)

valorilor naționale, a tradițiilor, culturii, asigurării independenței și integrității țării, a bunăstării, prosperității, precum și opoziția față de tendințele de deznaționalizare, osifică și conștientizează sentimentele patriotice.

Aparatul propagandist al defunctului regim a încercat să pună în talere egalizate aspirațiile patriotice cu atașamentul față de comunism și conducătorii statului. În spiritul sloganelor artificiale emfatice au găsit cu cale să acționeze – evident din servilism generos remunerat – tot felul de adulatori de duzină, ce preamăreau pseudorealizările regimului instaurat de tancurile sovietice. Astfel, un comunist rudimentar de teapa lui Ceaușescu era prezentat drept continuator al lui Burebista, Ștefan cel Mare sau Mihai Viteazul. Pe de altă parte s-a cultivat un naționalism exacerbant și xenofob, exaltându-se valențe plâsmuite ale creativității autohtone și minimalizându-se drastic orice aport al etniilor conlocuitoare. Oficinele ideologice de la București au încercat – cu mai mult sau mai puțin succes – să impună consfințirea propriilor concepte și în tratate savante, nerealizând că ticlurile inabile diminuează credibilitatea științei românești și, contrar

intenției lor, generează recrudescența patriotismului autentic.

În ultimele decenii s-au conturat tendințe radicale opuse celor propovăduite înainte de decembrie '89, în sensul că s-au proliferat atitudini ce denigrează și discreditează persuasiv trecutul și valorile românești, promovându-le cu ostentație și servilism, dar nediferențiat, pe acelea străine, contaminate de iradieri ale spectrului globalizării. Acest proces se profilează drept ireversibil și se extinde tentacular pretutindeni în lume, afectându-ne în mod firesc și pe noi. Globalizarea presupune transferul elementelor avansate de civilizație, testate și omologate în țările cu performanțe tehnice și culturale înalte și cu un standard de viață ridicat. Dincolo de anumite atitudini sceptice, globalizarea imprimă un flux revigorator pentru multe domenii de viață, dar – conform unui truism vechi de când lumea, nu există monedă fără revers – aceasta se soldează și cu consecințe deloc benefice. Procesul presupune o anumită uniformizare a cutumelor regionale, a tradițiilor care conferă personalitate și individualitate națiunilor. Din aceste rațiuni axiomatice, culturile insuficient

solidificate, găzduite de zone puțin prospere și cu labilități administrative, sunt în primejdie de a fi afectate pregnant de valul implacabil al globalizării, ce presupune pavarea căilor ce conduc spre depersonalizare.

Dacă ar trebui să caracterizați istoria din ultimii 30 de ani în România, în câteva cuvinte, ce ne-ați spune?

Ignorând recomandarea marelui romancier elvețian Max Frisch de a manifesta precauție în aprecierea vremurilor contemporane, îmi voi permite totuși câteva succinte considerații. Revoluția din decembrie '89 a reprezentat indubitabil un eveniment crucial pentru românitate, pentru că ne-a debarasat de un hulit regim dictatorial, ne-a redobândit încrederea în virtualitatea însănătoșirii fibrei neamului, ne-a oferit șansa de a evolua în suflul libertății. În noul mediu ambiant am fost primiți în NATO, ceea ce ne pune la adăpost de agresiuni externe și ne oferă garanții pentru menținerea conturului granițelor, și am fost admiși în Uniunea Europeană, având consistente avantaje economice și privilegiul de a călători și locui/munci fără interdicții în perimetrul ei. Din păcate, această șansă nu a fost valorificată la parametri doriți, pentru că mulți din exponenții vechiului regim și-au conservat și sporit privilegiile moștenite și au sabotat reformele democratice, patronând în propriul folos un climat de abuzuri, corupție și incompetență managerială, ceea ce a condus la dezagregarea industriei, regresul implacabil al agriculturii, defrișări iresponsabile, sărăcie endemică. Pe de altă parte, pe fondul haosului economic și administrativ, oficialitățile au manifestat dezinteres pentru cultură și învățământ, generând proliferarea analfabetismului, cu precădere în lumea rurală.

Un pericol letal pentru viitorul românității este prefigurată de procesul alert de emigrație spre alte meridiane, care antrenează milioane de oameni

din toate categoriile profesionale. Mulți dintre cei plecați nu sunt dispuși să mai revină pe meleagurile natale, iar diminuarea demografică se accelerează și din cauza sporului natural încetinit în ultimele decenii. Deja în anumite sectoare de activitate se resimte lipsa forței de muncă, a cărei suplینire pare a putea fi materializată doar prin atragerea unor comunități etnice originare din arealuri cu nivel cultural precar, cu tradiții și rânduiești de viață proprii, încât o eventuală asimilare în mediul local va comporta probleme greu solvabile. Conștientizarea urmărilor nefaste pe care o comportă dinamica emigrațiilor și găsirea soluțiilor de stopare a acestui proces alarmant ar trebui să preocupe în mod prioritar pe toți factorii politici care se vor perinda la conducerea țării în perioada ulterioară, este o datorie imprescriptibilă pentru generațiile viitoare.

Cum vede academicianul Victor Spinei justiția din România astăzi?

Instalarea sistemului democratic în decembrie '89 a avut înrâuriri esențiale pentru viața de zi cu zi, dar justiția a înregistrat progrese notabile mai cu seamă în ultimul deceniu, de când au început să fie sancționați pentru abuzuri și delapidări nu numai oamenii simpli, pentru vinovății minore, ci și potențații vremurilor, recrutați din prosperi și veroși afaceriști și oameni politici. Sistemul judiciar mai are multe de făcut pentru a se eficientiza, mai cu seamă că tertipurile avocațești conduc la trenarea *sine die* a verdictelor proceselor, recuperarea prejudiciilor produse prin escrocherii este adesea nesemnificativă, calomniile și injuriile proferate de persoane cu atribuții politice sau de reprezentanți ai mass-mediei rămân nesancționate în virtutea așa-numitului drept de exprimare liberă a opiniilor și a libertății presei. Pericolul major pentru funcționarea eficientă a sistemului democratic constă în tendințele manifestate de factorul politic de a-și face justiția obedientă.

Interviu acordat lui Cornel Dărvășan, directorul publicației „Legal Point”, de academicianul Victor Spinei (Preluat din revista „Legal Point”, 2019, 2, p. 16–23)

Provocări ale zonei euro

*Napoleon Pop**

Valeriu-Ioan Franc

Membbru corespondent al Academiei Române

România este angajată printr-un dublu demers politic să se apropie de zona euro prin pregătirea pentru adoptarea monedei unice – euro. La baza acestui demers sunt Tratatul de Funcționare a Uniunii Europene și Planul Național pentru pregătirea adoptării euro, însușirea obligațiilor acestora decurgând din Protocolul de aderare al Bulgariei și României la Uniunea Europeană (2007). Deși elanul politic de aderare la zona euro prin adoptarea monedei unice este oarecum înfrânt de criza pandemică, parcursul unei pregătiri pentru acest pas important pentru integrarea europeană a României trebuie urmat cu credință, atâta timp cât credem în acest proiect politic și participăm la întărirea lui. Crizele de orice fel vor fi depășite cu costurile pe care le implică, dar ceea ce este mai necesar ca oricând este însușirea lecțiilor care de data aceasta nu ar mai trebui uitate. Momentul dublei crize – a sănătății și a economiei – este o mare încercare prin ceea ce mulți analiști spun că este unul cum nu a mai fost în istoria economică a lumii, la care trebuie să adăugăm aserțiunea că poate deveni și repetabil.

Noul context prin care trece și România, alături de toate statele lumii, este o provocare poate de un bun augur, pregătirea ei pentru adoptarea euro trecând prin condiții extreme, temporal descurajatoare. Dar, așa cum Uniunea Europeană (UE) a întărit criteriile de convergență, tot așa pregătirea României are șansa de a fi mai de calitate din punct de vedere al unei economii sustenabile

și reziliente de care are nevoie funcționarea cât mai bună a Uniunii Economice și Monetare (UEM), și ea zdruncinată de ultima criză financiară. Suntem în situația în care ceea ce trebuie să urmărim este pregătirea, fiind lămurite întrebările: „De ce” și „Cum euro”, puse nu de multe ori sub semnul îndoielii. La întrebarea: „Când”, se aplică cel mai bine răspunsul: „Atunci când România va fi pregătită”. Acest lucru nu înseamnă a ne opri din pregătire, devenită mai provocatoare din motivele expuse mai sus.

La orice moment, fie al pregătirii adoptării euro, fie al adoptării propriu-zise, avem nevoie de o evaluare a „mediului” în schimbare continuă – intern, al Uniunii și a celui internațional – în care România își va continua realizarea angajamentelor politice și economice asumate prin apartenența sa la UE. O apropiere și mai mare de UEM presupune o mai clară și directă convergență spre modelul economic sustenabil, necesar funcționării monedei unice în spațiul comunitar. Adoptarea monedei unice nu exonerează un nou aderent de obligațiile statelor Uniunii unde deja circulă euro, ci, dimpotrivă, statul aderent trebuie să le completeze și să le consolideze alături de celelalte state participante. Cum în prezent avem o declarație politică dublată de un plan național de acțiune pentru pregătirea adoptării euro de către România în 2024, termen relativ strâns, cu ceea ce se confruntă, în prezent, zona euro este de un interes deosebit. Natura provocărilor zonei euro naște

noi interacțiuni cu o complexitate care trebuie urmărită pentru chiar succesul pregătirii.

Multe dintre provocările zonei euro sunt legate de *design*-ul euro, recunoscut ca incomplet de însași părinții lui (Otmar Issing), dar cu nuanța că era de așteptat ca acest *design* să se fi corectat ulterior prin înlocuirea cooperării în politicile economice individuale ale statelor din zona euro cu un veritabil sau autentic pilon fiscal, evitat politic la momentul lansării monedei unice. Lipsa acestuia a ieșit pertinent la iveală odată cu criza financiară. Dar, cu toate acestea, drumul spre o soluție de tip uniune fiscală la nivelul zonei euro s-a arătat a fi unul anevoios și conflictual. Soluția actuală este una simplificată – un instrument bugetar inclus în bugetul de funcționare a UE, care este departe de a fi un buget de transferuri de natură să ajute state membre aflate în dificultate, cu deficite bugetare sau datorii publice excesive. Ceea ce ne propunem este de a aminti despre provocările zonei euro, altele decât cea reprezentată de *design*-lui euro, într-o ordine care ar trebui să ne ajute să înțelegem și mai bine semnificația pregătirii României pentru apropierea ei de zona euro.

Urmările crizei financiare

După mai bine de zece ani de căutări de soluții și explicații, urmările crizei financiare continuă să reprezinte o provocare cu ecouri de fond și efecte prelungite, determinate, în opinia multor analiști, de modul în care s-a încercat asanarea și depășirea crizei: mai mult sub presiunea urgenței și nu a unei viziuni adaptate noilor realități impuse de globalizare. Printre acestea se numără viteza și profunzimea contaminării crizei, care au trecut de orice capacitate de prevenție. Prin urmări, asanarea crizei financiare a demonstrat că *kit*-ul teoretic tradițional aplicat într-o astfel de situație este depășit de anvergura și profunzimea crizei manifestate pe fondul unei integrări financiare globale lipsite de reguli. În plus, s-a constatat apariția de inovații financiare duse spre limitele unui perpetuum mobile: banii se reproduc prin ei înșiși!

Economiștii ortodocși sau conservatori au susținut că austeritatea fiscală putea să revigoreze încrederea pierdută în sistemul financiar și să asigure o redresare robustă. Dar, după mai mult de un deceniu de observare a creșterii economice la nivelul UE și în special a celei de la nivelul zonei euro, fragile și incerte, au apărut întrebări serioase cu privire la calitatea și continuitatea redresării pentru a fi transformată într-o creștere robustă. Redresarea a fost ezitantă, iar prin fragilitate ea nu a dus la atingerea potențialului inițial, acesta din urmă fiind afectat și sensibilizat de vulnerabilitățile unei creșteri economice anemice. Criza economică „a ascuțit” dinții de fierestrău ai reprezentării grafice a ciclului economic, prin panta abruptă a manifestării declinului economic și insuficiența de resurse (lipsa spațiului fiscal) angajate pentru redresare.

Încercările de a explica „dezamăgirea” devin mai complicate, odată cu spectrul riscului unei noi recesiuni determinate de „mercantilismul agresiv al guvernului SUA” (Weeks, J.: *Shadow of recession deepens over eurozone*, 2019) care, printre altele, a avut ca efect contracția economiei Germaniei, liderul de putere economică a UE (încă pentru cât timp?). Weeks, analist contribuitor la revista „Social Europe”, comparând redresările incomplete cu eșecurile repetate în reluarea creșterii economice a zonei euro din perioada post-criză, ne spune că, dincolo de explicații conjuncturale, ar trebui găsită cauzalitatea de fond a unui deceniu de evoluții cu astfel de caracteristici. Cauzalitatea de fond, împărtășită de tot mai mulți economiști, este austeritatea fiscală înțeleasă ca o constrângere puternică a cheltuielilor publice, cu întrebarea asupra cui s-a aplicat de fapt această constrângere.

Tot Weeks, în cartea sa *The Debt Delusion*, menționează că UE și-a asumat un înțeles specific, impus și forțat al austerităților fiscale, acela de a echilibra cheltuielile totale cu veniturile totale fără împrumuturi nete. Acest „înțeles” a eliminat rolul anticiclic al politicii fiscale conferind cheltuielilor caracterul endogen al creșterii,

proveniența lor fiind exclusiv din produsul intern brut. Endogenizarea cheltuielilor explică faptul că un buget public nu numai că nu contribuie la creșterea economică, dar o și reduce, dacă cheltuielile de stimulare a economiei din propriile resurse bugetare se restrâng prin jugularea investițiilor care pot mări baza colectării de venituri publice. Adăugând la acest lucru mandatul exclusiv al BCE de stabilitate a prețurilor (ținta inflației de numai 2%) și libertatea pieței de a determina cursul de schimb al euro, practic, guvernele au fost lipsite de instrumentele care pot susține și întări creșterea economică.

Este posibil, conform opiniei FMI, ca UE să fi aplicat o „austeritate expansivă” cu conotații ideologice și/sau istorice impusă de multe țări asupra altora (Germania, de exemplu, după al cărei model Italia și Spania și-au trecut reguli stricte în Constituție). Se ridică însă o întrebare, după ani buni de la criza financiară din 2008: „Cum poate o creștere economică bazată pe austeritate să combată dezechilibrele macroeconomice și datoriile”. Datele statistice difuzate de Eurostat privind indicii trimestriali ai PIB, pe perioada 2007–2019, relevă o divergență vizibilă între impactul programului de austeritate în țările UE din zona euro și cele din afara zonei euro (Weeks). Indicii PIB-ului mediu ponderat pentru zona euro ne arată o bună suprapunere cu indicii PIB-ului mediu ponderat pentru non-zona euro în perioada 2007 (trim. I)–2011(trim. II), după care, în funcție de programele de austeritate, mai puțin sistemică în țările non-euro, cele două curbe se despart din punct de vedere al creșterii cumulate. Astfel, începând cu 2012 și până în 2019, creșterea economică cumulată a țărilor din zona euro a fost de 9,7% (echivalentă cu 1% pe an), în timp ce aceeași creștere din țările non-euro a fost de 20% (echivalentă cu 2,3% anual).

Cifrele demonstrează două lucruri: a) confirmă ipoteza creșterii economice depresive, cauzate de austeritate; b) faptul că obiectul stabilității prețurilor în ținta de 2% inflație anuală a devenit problematică în gestiunea monedei unice. Conclu-

zia lui Weeks este că o expansiune fiscală în țările zonei euro era mai nimerită decât austeritatea, iar în lipsa unei resetări a regulilor din domeniu, spectrul unei crize a zonei euro va fi mereu prezent. Un grup de economiști ca Zoltan Darvas, Xavier Ragot, Philip Martin și alții ne spun că simplele reguli ale unei politici fiscale coerente se dovedesc mai bune pentru zona euro, iar această preocupare ar trebui să devină o prioritate, dacă se dorește corecția *design*-ului euro. Aceștia afirmă că actualul cadru fiscal suferă de trei probleme: complexitate, ceea ce le face să fie greu internalizate de responsabilii de politici; sunt prociclice, ceea ce le conferă un potențial de destabilizare; conformarea este dificilă, ceea ce la face necredibile ca efecte.

Partajarea riscurilor

În anul 2010, în cadrul *summit*-ului franco-german de la Deuille, s-a stabilit că statele membre ale zonei euro nu vor beneficia în primă instanță de ajutor din partea instituțiilor comunitare în gestiunea riscului datoriei publice și private. Prima măsură în domeniu era implicarea și responsabilitatea sectorului privat în asumarea pierderilor firmelor acestora – economice și financiare. Decizia momentului a avut ca scop evitarea contagiunii crizei financiare globale de la un stat membru la altul, dar acest lucru a privat operatorii financiari de a utiliza avantajele partajării riscurilor în folosul celor cu probleme de datorie privată. Cum o „tehnologie” de partajare a riscurilor în baza unor resurse comune de stabilizare nu a existat, problematica reducerii riscurilor în zona euro (numită de analistul Marcello Minenna, o „mantră”, vezi *The nationalisation of risk in euro-zone*, 2019), soluția s-a căutat prin intervenții politice către un stat comunitar sau altul. Opoziția pentru un fond comun de intervenție, încă discutat la nivelul viitoarei Uniuni BANCARE, a dus la „segregarea riscurilor” la nivelul statelor membre ale zonei euro. Prin „naționalizarea” riscurilor în cadrul zonei euro, s-a creat impresia că un același euro măsurând diferite datorii în diferite state ale

zonei euro nu mai are aceeași valoare pentru toți. De aici a rezultat și piedica creării de euro obligațiuni la nivelul zonei în discuție, negăsindu-se încă formula de a se ajunge la un numitor comun pentru obligațiunile guvernamentale ale diferitelor state care folosesc sau nu moneda unică.

Partajarea riscurilor în zona euro a devenit, în final, una politică și de bătălie în domeniu, întrucât modul în care s-a ajuns la segregarea riscurilor incumbă avantaje sau dezavantaje în ceea ce privește competitivitatea produselor și serviciilor create în zona euro prin costurile diferite de finanțare (*spread*-ul dobânzilor). Or, acest lucru pune în conflict statele cu datorii mai mari (cele periferice) cu cele cu datorii mai mici (nordice), uitându-se, măcar principial, cine a beneficiat de euro și cine nu. Problema de fond ridicată de Minenna este cum se poate rezista unei competiții inegale, când costul bunurilor și serviciilor diferă, ca urmare a costului finanțării realizării lor în aceeași monedă – euro – este diferit. Minenna a studiat problema menționată pe cazul Italiei comparativ cu cel al Germaniei (aceasta înregistrând excedente comerciale semnificative), demonstrând o puternică corelație între *spread*-ul dobânzilor de finanțare a datoriei și balanța Target 2 a transferurilor de plăți dintre țările zonei euro prin conturile băncilor lor naționale. Este cunoscut faptul că *spread*-ul real este randamentul în exces (fără inflație) dintre obligațiunile guvernamentale ale țărilor din zona euro, în comparație cu obligațiunile guvernului german. Această diferențiere poate fi eliminată (și în opinia lui Marcello Minenna) prin trecerea graduală la partajarea riscurilor suverane pe termen mediu și lung în cadrul zonei euro, prin reformarea, mai aproape de regulile pieței, a unor organisme/instrumente super-operaționale ale Uniunii Monetare, cum este Mecanismul European de Stabilizare (MES). Este de dorit ca BCE să renunțe la „cheia” prin care determină, în prezent, nivelul cumpărărilor de obligațiuni din cadrul politicii sale de relaxare cantitativă (QE), funcție de mări-

mea relativă a economiilor și populației. După unele opinii, ar fi mai utilă găsirea unei corelații între *spread*-ul real al dobânzilor de finanțare sau îndatorare publică în raport cu PIB.

Rolul și mandatul BCE

Întâlnirea responsabililor europeni de politici economice în cadrul Forumului de afaceri Anbrosetti Italia (5–6 septembrie 2019) a avut trei percepții nu lipsite de îngrijorări. Scăderea ritmurilor de creștere economică în zona euro este mai mult decât preludiul unei recesiuni, dar întârzie prea mult măsurile fiscale de susținere a economiei, deși există resurse. BCE va continua relaxarea cantitativă, care, deși vitală pentru perioada care urmează, nu este suficientă pentru corecția necesară în stimularea inflației. Pe lângă acestea, Brexit, deși un factor perceput colateral problemelor de fond ale zonei euro, încetează perspectivele economice de ansamblu ale UE. Strategia BCE, de când Mario Draghi a devenit președinte în 2012, este definită într-o singură frază, impusă de momentul crizei financiare: „În cadrul mandatului său, BCE este gata să facă tot ceea ce este necesar să salveze euro și acest lucru va fi suficient” (Draghi, 2012). Convingerea lui Draghi în salvarea euro s-a adevărit, dar au ieșit și mai bine la iveală limitele și efectele acțiunilor BCE în a elibera economia zonei euro de presiunile deflaționiste.

Mandatul și rolul BCE sunt încastrate în reguli stricte, impuse de Germania, pentru funcționarea unei monede create însă pe jumătate: independența politică reală (plus cea financiară) și stabilitatea prețurilor (la care ulterior s-a adăugat, ca efect obiectiv colateral, stabilitatea financiară). În timp ce politica monetară este unică, politica fiscală a rămas în atributul guvernelor statelor membre ale zonei euro, iar bugetul zonei euro, admis de Germania la insistențele Franței, rămâne nesemnificativ pentru a compensa cât de cât lipsa pilonului fiscal al euro. Dacă se va continua cu insistența blocării transferurilor fiscale în cadrul zonei euro, atunci ceea ce rămâne valabil este

disciplina și contribuția individuală a țărilor din zona euro la stimularea economică prin propriile politici fiscale, domeniu în care persistă încă divergențe: cine este dispus chiar dacă dispune de spațiu fiscal și cât vrea să o facă pentru a compensa lipsa de spațiu fiscal al altora.

Momentul „crizei” în conduita politicii monetare unice a BCE readuce în actualitate istoria euro. Philip Stephens ne reamintește de susținerea euro a fostului cancelar german, Helmut Kohl, care spunea că moneda unică este un preț onest al reunificării Germaniei și al stabilizării ei în Europa. Euro va marca drumul către o Germanie europeană și îl va bloca pe cel al unei Europe germanizate, prelua citatul „Financial Times”, care titra în același timp și faptul că Germania a ascuns adevărul incomod despre euro (FT opinion: „Germany hides the awkward truth about euro”). Că realitatea este altfel, că Germania a devenit cel mai mare beneficiar al integrării europene prin stabilitate democratică și certitudinile economice asigurate de acest proces, înseamnă că votanții germani nu au înțeles nici acum sau li s-a ascuns înțelesul „înțelegerii” la care cancelarul Kohl făcea referire. Efortul lui Stephens de a ne reaminti acest lucru este argumentul că dacă Germania ar fi cea mai lovită țară de dezmembrarea UE, Uniune căreia îi datorează prosperitatea la care a ajuns, atunci tot Germaniei îi revine „o responsabilitate proporțională pentru stabilitatea UE”, de acum încolo. Ca urmare, „mantra Berlinului” de a nu accepta o uniune a transferurilor fiscale continuă, ca simbol al nepartajării beneficiilor UE în contrapartidă cu nepartajarea riscurilor, în ambele cazuri Germania va avea de pierdut în fața electoratului.

În realitate, politica monetară neortodoxă a BCE (QE și dobânzi negative) este un transfer fiscal din umbră (*shadow transfer union*), reprezentat de „muntele de pasive” ajuns acum la 40% din PIB-ul zonei euro, strâns deja în balanța Target 2 a BCE care nu poate indica decât faptul că o uniune economică „trebuie să admită rolul politicii fiscale în managementul cererii economice, cea

care pune economia în mișcare. Bătălia celor 22 din zona euro este că cei care au spațiu fiscal (germanii și vecinii nordici) refuză să îl folosească, iar cei care pledează pentru o expansiune fiscală (grupul țărilor conduse de Franța) nu dispun de spațiu fiscal”. Stephens afirmă pe bună dreptate că nu a existat nicicând un prilej mai bun ca toate țările zonei euro să înțeleagă și să pună în aplicare reformele structurale și să se investească în viitorul Europei. Inflația parcă nu există, costurile împrumuturilor sunt aproape zero și, totuși, *gap*-ul investițional este la maxim, într-un moment în care există mari și noi oportunități de afaceri determinate de revoluția în comunicații, de schimbarea profilului economic al continentului european în fața schimbărilor climatice, a digitalizării și a inteligenței artificiale (unde UE este încă în urma SUA și a Chinei).

Pierderea acestor oportunități din cauza obtuzității unor state membre ale zonei euro chestionează mandatul și independența BCE. Moștenirea lui Draghi, precum și recomandările făcute de fostul președinte al FED, Alan Greenspan, îi vor conduce pe urmașii băncilor centrale sau pe politicieni să înțeleagă mai bine utilitatea cooperării strânse a șefilor băncilor centrale cu executivul, care nu înseamnă interferențe politice și nu neapărat pierderea independenței băncii centrale. Larry Elliott, în susținerea că de fapt băncile centrale au fost mereu politice („Central banks were always political – so their ‘independence’ doesn’t mean much”, „The Guardian”), reia opiniile multor experți că „statusul neoliberal” al separației politicilor monetare de cele fiscale este posibil să nu supraviețuiască unei viitoare crize. Elliot afirmă că ceea ce au demonstrat băncile centrale prin independență a fost eșecul în oprirea acumulării celei mai mari bule de active începute în 2000 și, în loc să prevină formarea uriașelor datorii ipotecare, au rămas cu mulțumirea că au menținut inflația jos, prin mandatul executiv, cel al stabilității prețurilor.

În cazul BCE se mai adaugă întârzierea reacției la criză, iar atunci când ea s-a produs prin stimulii monetari (QE și dobânzi negative record) s-a reușit doar opunerea la alunecarea în recesiune a creșterii economice, iar redresarea să fie menținută doar în limite fragile. Dar, chiar și așa, se puteau întrevădea avantajele unui mix productiv de politici monetare și fiscale. În cazul guvernelor, era de admis, printre altele, că politica de relaxare cantitativă avea capacitatea de a stimula un mediu economic favorabil pe termen lung dacă se emiteau obligațiuni, de exemplu, pentru proiectele costisitoare de protecție a mediului cu impact asupra tuturor tehnologiilor, finanțabile cu dobânzi zero etc.

Marele tabu privind credința că politicile monetare și financiare sunt atribute ale unor instituții total separate și că băncile centrale operează independent de orice ingerință politică este pe cale să se disipeze. Există analize mai profunde, din care rezultă asaltul tot mai insistent al politicului, împotriva acestui tabu.

Președintele SUA, Donald Trump, a intervenit în politica FED, menționând pericolul pentru economie al creșterii rapide a dobânzii de politică monetară. Bernie Sanders critică FED că politica sa este captivă intereselor Wall Street. Marvin King, pe când era guvernatorul Băncii Angliei, își permitea să critice guvernul englez că nu aplică politici austere și întârzie reformele, în timp ce tot el clama independența sa în a stabili nivelul dobânzilor. Comentariile politice reciproce sunt deja la ordinea zilei și relevă începutul decăderii mitului cum că băncile centrale sunt depolitizate, iar ducând judecățile mai departe, economistul american Thomas Palley decriptează independența băncilor centrale ca produs al intereselor neoliberale avansate de „Chicago School of Economics”.

Din percepțiile școlii menționate reține atenția tratarea unor contradicții la modă în doctrina liberală. Dacă angajații se luptă pentru o cât mai înaltă ocupare a forței de muncă, atunci ei au o mai mare putere de negociere a nivelului salariilor. În

schimb angajatorii preferă mai mult șomaj pentru ca să țină salariile jos și să-și sporească profiturile. Din acest conflict, rezultă că băncile centrale țin partea capitalului, atunci când pretind că dacă rata naturală a șomajului a ajuns la țintă, orice stimulare suplimentară a economiei conduce la creșterea inflației, ceea ce este în mandatul lor de a o stăvili. Elliott își declară premoniția de o manieră mai mult pragmatică decât vizionară: „Când viitoarea criză va veni, ea va deveni un subiect mult prea politic pentru a fi lăsat în grija unor tehnocrați nealeși. Dacă respectiva criză trebuie gestionată eficient, atunci era băncilor centrale independente se va încheia”.

Politica monetară a BCE și impactul internațional

Măsurile de reducere a dobânzilor și de cumpărare de obligațiuni guvernamentale în cadrul programului de relaxare cantitativă al zonei euro au început cu întârziere față de SUA și Marea Britanie, din cauza unui conflict de viziune care dăinuie și în prezent și care a avut ca efecte demisii în lanț din Consiliul guvernatorilor BCE. Ineficiența în atingerea pragului de inflație de 2% cu impact asupra creșterii economice a zonei euro a creat confuzii pentru mediul de afaceri prin controversele în cadrul dezbaterilor consiliului guvernatorilor BCE pe tema relaxării cantitative, aplicabilității și a dimensiunilor acesteia. Oprirea, continuarea, reducerea nivelului de relaxare cantitativă, când, cum și de ce etc. au creat dezbateri corelate cu evoluțiile economice fragile și neconsolidate din zona euro, concluziile multor analiști observând mai degrabă eșecuri în fața pericolului deflației și stagnării economice în zona euro. Măsurile recente ale BCE de a revigora practic economia în suferință a zonei euro – prin dobânzi mai avansate în teritoriu negativ și promisiunea de a cumpăra obligațiuni fără niciun termen clar de stopare a lor, dar cu efectul împingerii costurilor creditării și mai jos –, va avea cel puțin două efecte: va influența decisiv mandatul viitorului președinte al BCE – Christine Lagarde, succesoarea lui

Mario Draghi, de la 1 noiembrie 2019 – și va crea o presiune politică pe FED și Banca Japoniei de a recurge și ele la noi pași în relaxarea politicii monetare în perspectiva încetinirii creșterii globale, inclusiv sub influența amenințării protecționismului.

Ceea ce declara Draghi în ultimele comentarii asupra deciziei BCE din 12 septembrie, cu privire la conduita politicii monetare, reamintind angajamentul său inițial (cităm: „Vă amintiți că am spus că avem toate instrumentele pe masă, gata să le folosim”), ne dă percepția că a reușit ce și-a propus din punct de vedere al instrumentelor la dispoziție. Rămâne de văzut însă dacă combinația lor va mai fi suficientă să întărească zona euro în fața efectelor Brexit și a războiului comercial SUA-China și SUA-UE. Reuters afirmă că Draghi s-a confruntat cu reprezentanții Germaniei și ai Franței și cu un membru al consiliului pe tema relansării programului de relaxare cantitativă, dar efectul imediat al măsurilor de stimulare a fost reacția virulentă a președintelui SUA, care, în bătălia lui cu FED, de a adopta rate de politică monetară negative, a apreciat că UE încearcă o depreciere a euro în fața unui dolar puternic, afectând exporturile SUA. Este interesantă exprimarea lui Trump față de FED: „FED stă și stă și stă! Cei de acolo sunt plătiți ca să împrumute bani, în timp ce noi (guvernul SUA – n.n.) plătim dobânzi”, evident ridicare.

Reducerea cu 10 puncte de bază a dobânzii de politică monetară, la minus 0,5%, era așteptată de analiști și a avut majoritatea consiliului BCE. Ceea ce a surprins a fost legarea cumpărărilor de obligațiuni guvernamentale (la un nivel de 20 de miliarde de euro lunar) și de un moment posibil al reluării creșterii dobânzilor BCE necunoscut în piață, în contextul în care creșterea economică a zonei euro a fost amendată în jos, la 1%, cu mult sub potențial. Tocmai acest lucru a creat percepția continuării politicii QE a BCE în mod indefinit și creșterea sentimentului de incertitudine în efectele ei. Reacția negativă a băncilor comerciale din punct de vedere al costurilor lor atunci când își

depun peste noapte surplusurile de monedă neutilizate la BCE nu a întârziat, cu toate că BCE le-a promis stabilirea de niveluri multiple de dobânzi *overnight* (*a multi-tier deposit rate*), pentru a le atenua costurile neutilizării banilor. Rămâne problema pierderilor băncilor comerciale din creditările lor către economie, ajunse la dobânzi extrem de reduse, ceea ce le va reduce prezența pe piață.

Contextul limitelor de acțiune a băncilor centrale din lume atrage atenția că ceea ce mai rămâne pentru a stimula economia sunt numai politicile fiscale, ceea ce înseamnă că guvernele trebuie să cheltuiască mai mult pe datoriile contractate mai ieftin, iar apelul lui Draghi, tot mai repetat la sfârșitul mandatului său, are ca obiect sarcina guvernelor de a scoate economiile din impasul încetinirii creșterii. Apelul vexează însă Germania cu obsesia unui buget public echilibrat, la un moment în care excedentele sale bugetare și de cont curent sunt la cote jenante, ca expresie a beneficiilor apartenenței ei la UE. O serie de analiști vorbesc însă de riscul advers al scăderii dobânzilor negative de politică monetară, respectiv creșterea economisirilor/depozitelor la băncile comerciale (ceea se întâmplă deja în Germania), prin care scopul deprecierei euro de a contribui la creșterea inflației devine irelevant.

Credem că cea mai importantă moștenire a mandatului lui Draghi, după ultimul pachet de măsuri luat de BCE, este înnoirea presiunii asupra guvernelor țărilor din zona euro de a aborda cu seriozitate politicile fiscale. Acest lucru, deși repetat și în alt context de fostul președinte al BCE, Jean-Claude Trichet, aduce supărări sau confirmă îndoielile decidenților direcți din cadrul BCE (asistăm la demisia și creșterea voturilor contra) și confirmă faptul că dubiile investitorilor de orice fel și ale economiștilor sunt orientate mai degrabă tot spre eficacitatea ultimului pachet de stimulente al BCE și mai puțin pe ceea ce ar fi trebuit să fi făcut de mult guvernele politice. Or, acest lucru denotă în plus că zona economică euro ar putea funcționa mai bine dacă ar exista o aplecare politică mai serioasă, la nivelul UE, pentru

soluționarea transferurilor fiscale, ceea ce ar fi și în avantajul îmbunătățirii *design*-ului euro. În acest fel ar putea fi completată și arhitectura monedei unice și rolul ei unic și bine focalizat pentru dezvoltare, fiind eliminată sau mult redusă dihotomia între independența politicii monetare a BCE (o insistență a Germaniei când a aprobat demersul comunitar spre moneda unică) și individualismul devenit deja egoist în politicile fiscale independente ale fiecărui stat membru.

Ceea ce se conturează după comentariile la ultimul pachet de măsuri luate de BCE este îndreptarea atenției către mesajul lui Draghi: „Este timpul ca politica fiscală să-și asume rolul”, dar există temerea că întârziere în aplicarea rolului ei nu va mai avea efectul scontat. Prognoza inflației zonei euro este de 1% pentru anul 2020 și de 1,5% pentru anul 2021, ceea ce înseamnă că un terminus al politicii de QE în raport cu definiția cantitativă a stabilității prețurilor rămâne cel puțin îndepărtat. De acest lucru ar trebui să țină cont guvernele măcar în finanțarea mai ieftină a unor proiecte publice de anvergură, că au sau nu spațiu fiscal suficient de a o face. Dar, după mersul economiilor din zona euro, mai influențate de factori internaționali, oportunitatea costurilor mici de finanțare pare să nu intereseze în cadrul judecăților teoretice normale ale mecanismului de transmitere a impulsului monetar. Ca urmare, mai în glumă sau mai în serios, se spune că Lagarde va trebui să aibă discuții mai multe cu miniștrii de Finanțe decât cu consiliul guvernatorilor BCE, luând ca bază reacțiile pieței imediat după comunicarea măsurilor BCE.

La anunțarea pachetului BCE, euro a crescut cu impact asupra randamentului obligațiunilor – un răspuns corect de manual – pentru ca, după trei ore, euro să se deprecieze. În cauză, ca explicație, a fost volatilitatea ridicată a încrederii investitorilor (mai degrabă a lipsei acesteia) în efectul neclar, pe termen lung, ale eforturilor de ultimă dată a BCE avându-l ca președinte pe Draghi. Mai este de spus ceva, că BCE a devenit prizonieră politicii sale de ghidare viitoare, creând așteptări

ale pieței care nu se mai îndeplinesc deja de ani buni, cum sunt creșterea economică și inflația, creșterea cererii viitoare promise fiind înghițită de un prezent nesigur. Unii experți vorbesc despre faptul că politica QE a avut efect la începuturile aplicării, pentru a evita o scădere drastică a creșterii economice, dar nu ne putem „împrumuta” la infinit din creșterea economică viitoare pentru prezent, întrucât se perturbă însăși ciclul normal al afacerilor (afirmă Ian Hislop, șeful departamentului pentru Global Equities la Merian Global Investors).

Dacă există o percepție că politica de QE a BCE doar umflă prețurile activelor fără a aduce ceva în economia reală, atunci, spune Hislop, este atacat un percept capitalist, acela că investitorii sprijină de regulă companiile puternice, iar pe cele slabe le lasă să moară. Politica de QE nu mai face această distincție, ea sprijinind pe toți și inducând realități false cu privire la trăinicia firmelor. Însăși Draghi a confirmat îngrijorarea sa despre **consecințe negative neintenționate** ale politicii QE, în timp ce efecte colaterale ale acesteia sunt mai puțin vizibile decât cele ale reducerilor de dobândă. Or, un astfel de mesaj demonstrează că, în final, „a face orice este necesar”, ca promisiune de a ancora inflația la nivelul definiției stabilității prețurilor, ar putea să nu mai mulțumească nici piețele și nici să aducă o creștere economică reală sustenabilă.

Teoria monetară modernă (MMT)

Noul percept **MMT** aduce noi acuze în interiorul zonei euro. BCE a ajuns în situația în care dobânda de politică monetară nu mai poate fi scăzută și, practic, a achiziționat toate obligațiunile guvernamentale eligibile pentru relaxarea cantitativă. Dacă aceste lucruri au ajuns la limită, atunci analiștii sunt de opinie că BCE trebuie să-și propună noi instrumente de redresare din situația de deflație. Pe ultima sută de metri, Mario Draghi a vorbit despre MMT de o manieră aprobatorie, în sensul că un guvern își poate asuma o datorie nelimitată pentru a-și asigura

cheltuielile publice, finanțată de o bancă centrală, dar numai atâta timp cât inflația nu devine o problemă. S-a mai vehiculat și posibilitatea definită prin sintagma „banilor lansați din helicopter” cu conotația ca populația să fie finanțată direct de banca centrală (people’s QE).

Analize pertinente ca aceea a lui Matthew Lynn (vezi „Europe’s radical monetary experiment”, Money Week, septembrie 2019) concluzionează că în orice direcție de acțiune s-ar îndrepta, BCE nu va produce decât accentuarea divizării politice în zona euro, cu observația deja cunoscută că tot Germania va beneficia. Dintre toate țările zonei euro, Lynn și mulți alții spun că dacă este nevoie ca o țară să-și amorseze un spațiu fiscal (*fiscal boost*), atunci această țară nu poate fi decât Germania, cu atât mai mult cu cât se află deja în pragul unei recesiuni. Modelul ei economic bazat pe tracțiunea exporturilor a început să dea rateuri în contextul semnalelor globale din comerțul internațional, iar o decizie de a cheltui bani pe proiecte de anvergură din domeniul protecției mediului, al schimbărilor climatice și al infrastructurii nu poate beneficia de condiții mai bune decât cele prezente: excedente comerciale, datoria publică în limite normale și obligațiuni cu randament negativ, percepția că BCE tipărește bani să-i finanțeze proiectele.

De la apariția euro, creșterea economică a Germaniei a fost cu mult mai mare decât cea a partenerilor din zona euro, Lynn afirmând că euro a avut efectul motivației cererii interne a multor țări, cu prioritate spre oferta Germaniei. Prin MMT se trece la o nouă rundă de avantaje tot în folosul Germaniei, întrucât banii tipăriți de BCE în contrapartida obligațiunilor germane vor moderniza Germania prin proiectele anunțate în infrastructura fizică și energetică, în timp ce multe dintre celelalte țări din zona euro nu au nici cel mai mic spațiu fiscal ca să facă același lucru la o scară comparabilă. Critica politicii monetare a BCE care avantajează de această manieră Germania se accentuează, iar tensiunile noi vor rămâne în gestiunea noului președinte al BCE, în persoana

Problema de fond pentru zona euro și pentru membrii UE este când Germania își va lansa proiectele anunțate în valoare de peste 50 de miliarde de euro și dacă nu cumva acest lucru va fi deja prea târziu pentru redresarea propriei ei economii.

Problematica încrederii în blocul comunitar

Cum încrederea în economie în zona euro a ajuns la cel mai scăzut nivel din ultimii cinci ani, conform indicatorilor de profil comunicați de Comisia Europeană, în septembrie 2019, cauza principală fiind tensiunile din comerțul internațional care erodează efectul de stimulare a producției prin mai multă cerere externă, se pare că politica neortodoxă a BCE (reluarea relaxării cantitative) și simplele invitații către guverne de a se folosi spațiul fiscal disponibil nu mai sunt de ajuns. În fața spectrului unei noi crize, încă definite, fie vag, fie confuz, Paolo Gentiloni, comisarul desemnat pentru problemele economice ale UE a propus, în răspunsurile scrise către europarlamentari, că este cazul ca statele Uniunii să folosească toate flexibilitățile permise de regulile fiscale (*fiscal rules leeway*) pentru a se ajunge la un cadru fiscal mai prietenos pentru stimularea economiilor. La audierile de confirmare, Gentiloni a menționat că își propune introducerea de sancțiuni efective în cazul paradisurilor fiscale, întrucât țările listate nu sunt afectate deocamdată decât de riscul reputațional. De asemenea, în opinia sa, Uniunea ar trebui să progreseze cu taxa digitală, fără să mai aștepte termenul de 2020, întrucât se pare că un acord internațional în acest sens va întârzia mai mult. Prin aceste propuneri, Gentiloni a subliniat că evaziunea fiscală și evitarea taxelor în cadrul UE trebuie să rămână priorități ale Comisiei Europene.

În blocul monetar reprezentat de zona euro, deteriorarea încrederii se manifestă în special în sectorul industrial, ca urmare a performanțelor în scădere ale industriei germane, ceea ce pune probleme serioase tracțiunii celei mai mari economii din zona euro pentru creșterea economică de ansamblu a UE. Trendul negativ al încrederii în

industrie poate avea un efect sumbru asupra sectorului serviciilor unde lucrează cei mai mulți angajați din zona euro. În sectorul bancar al zonei euro s-au anunțat peste 44 000 de concedieri, în condițiile în care așteptările în ceea ce privește costul serviciilor bancare vor fi în scădere în corelație cu neatingerea țintei de inflație pe care și-a propus-o BCE. Între timp, institutele economice din Germania și-au revizuit semnificativ prognozele de creștere pentru 2019, estimările revizuite reflectând faptul că îngrijorările ce decurg din încetinirea economiei Germaniei, din cauza recesiunii din sectorul industrial dependent de exporturi, pot afecta întreaga economie a zonei euro.

Potrivit surselor citate de Reuters, cele cinci institute economice, Ifo (München), DIW (Berlin), IfW, IWH (Halle) și RWI (Essen) estimează că în acest an Produsul Intern Brut al Germaniei va înregistra o creștere de 0,5%, urmat de un avans de 1,1% în 2020. Comparativ, în luna aprilie a acestui an aceleași institute mizau pe o creștere de 0,8% în 2019 și un avans de 1,8% în 2020. Potrivit Eurostat, Germania a fost principalul partener comercial al României, în 2017, în condițiile în care 20% din exporturile și importurile de bunuri ale României au avut ca destinație sau au venit din prima economie europeană. La nivelul UE, Germania a fost principala destinație a bunurilor exportate de 17 state membre și una dintre primele trei destinații pentru 22 de state membre.

Bugetul Uniunii și bugetele naționale

Programarea multianuală a cheltuielilor Uniunii pentru susținerea politicilor sale se confruntă permanent cu nivelul resurselor, distribuția pe destinații și competiția alocării între statele membre. Exercițiul pentru definirea bugetului multianual, ciclul 2021–2027, deși a început de doi ani, este încă departe de a fi finalizat. La cele menționate se adaugă Brexit-ul și o condiționare politică a accesului la resurse cu respectarea statului de drept. Această condiționare suscită tensiuni, întrucât ea are o validare juridică formală prin însăși calitatea de stat membru al UE, iar a

recunoaște acum că ceva nu este în regulă introduce o prezumție periculoasă pentru coeziunea politică, ca principiu al deciziilor consensuale caracteristic procesului de integrare. Dacă pentru esența statului de drept se presupune că avem criterii și principii generale, judecarea formelor de funcționare sau manifestare a statului de drept intră de multe ori în zona subiectivismului, a susținerilor unora și altora cu legitimitate îndoielnică, din care rezultă un alt plan sau o altă dimensiune a competiției politice cu o mare încărcătură de interese dintre cele mai personale.

Propunerile președintelui Franței, Emmanuel Macron, privind un buget al zonei euro, cu un ministru de Finanțe s-au „subțiat” în contextul dezbaterilor (ca să nu spunem confruntărilor) cu cancelarul german, Angela Merkel, ajungându-se în final la formula unui instrument bugetar pentru convergență și competitivitate (BICC), departe de funcționalitatea unui transfer fiscal în caz de dificultăți economice grave ale unui stat membru al zonei euro.

Reuters evaluează că miniștrii de Finanțe ai UE a acceptat cu greu un buget mic pentru zona euro ca medicație pentru o mai multă integrare, deși sunt conștienți că euro putea fi distrus de criza datoriilor suverane. BICC înseamnă 17 miliarde euro pentru șapte ani și 19 țări, ceea ce pune în umbră totală propunerile inițiale ale președintelui Franței, Emmanuel Macron, care cerea un buget de 100 de miliarde de euro și o sursă dedicată pentru acesta. Propunerea lui Macron a fost susținută de BCE care și-ar fi dorit și o altă contrapartidă la politica sa de relaxare cantitativă și un fond consistent pentru operațiuni de *bail-out* prin care nu se mai făcea apel la transferuri fiscale, continuu negate de Germania și Olanda. Ceea ce oripilează este declarația lui Markus Ferber, coordonatorul german din partea PPE a Comitetului parlamentar pentru afaceri economice și monetare. Pe lângă afirmația că „ideile megalomane ale lui Macron pentru zona euro au fost tunse la mărimea realistă”, Ferber mai spune, cu privire la justificarea fiecărui euro cheltuit,

cităm, că „dacă bugetul zonei euro nu va avea obstacole de acces și un gardian feorce, atunci unele state membre ca Franța și Italia în mod sigur vor fi tentate să jefuiască camera comorilor”.

BICC nu este un fond de stabilizare, ci unul pentru investiții și reforme convingătoare. El va redistribui banii cu care statele membre contribuie la bugetul UE, fiecărui stat revenindu-i cel puțin 70% din cota de contribuție. Pentru a primi fonduri din BICC, un stat membru trebuie să vină cu 25% din suma necesară pachetului de investiții și reforme propus. Miniștrii de Finanțe au stabilit ca 80% din banii alocați să fie corelați direct cu criteriul populației și invers cu criteriul PIB/loc., iar restul de 20% puși la dispoziție numai pentru provocări specifice pentru care pachetul de reforme și investiții se dovedește „cu adevărat ambițios”. Dacă un stat membru al zonei euro se va confrunta cu o severă recesiune, atunci contribuția statului respectiv de 20% va fi înjumătățită, întrucât o astfel de situație presupune în primul rând tăierea investițiilor.

Cu privire la bugetele naționale, regulile Pactului de stabilitate și creștere (PSC) sunt îngroșate de unele state, cum este cazul Germaniei și al Olandei. Deși există o presiune crescândă asupra menținerii unei politici bugetare „black zero”, adică admiterea eventuală a unui mic deficit bugetar anual, autoimpunerea unui buget permanent echilibrat înseamnă eliminarea oricărui împrumut nou (*debt brake*). Intenția pentru reîntărirea responsabilităților pentru o politică fiscală solidă, cu evocarea Tratatului de la Maastricht, se manifestă exact la momentul în care Germania se apropie de o recesiune, ritmul de creștere economică pe ansamblul UE și mai ales al zonei euro încetinește, iar presiunea altor guverne și a BCE asupra Germaniei și Olandei de a cheltui mai mult din resursele acumulate este în creștere.

În ciuda unor evidențe confirmate de statistici, ministrul de Finanțe german, Olaf Scholz, declară că Germania poate să contracareze o criză, întrucât nu se așteaptă la o decelerare a activității economice ca aceea din perioada 2008–2009.

Ceea ce miră este faptul că se uită că există noi factori, ca tensiunile din comerțul internațional produse de Administrația Trump, cu incidente directe asupra Germaniei, care în perioada de comparație nu existau. De aceeași părere este și Bundesbank, bazându-se pe faptul că rata angajării și nivelul consumului privat nu sunt afectate în condițiile unui declin de 0,1% după o creștere de 0,4% în trimestrul I 2019 și un nou declin în trimestrul II, considerându-se că perioada de expansiune economică încă nu s-a încheiat. Mai este de amintit că fostul ministru de Finanțe, Wolfgang Schaeuble, inițiatorul politicii fiscale „black zero”, a solicitat o revizuire a acesteia în fața oportunităților de investiții deschise de schimbările climatice și digitalizare, ca soluție pentru stoparea declinului în creșterea economiei germane. El a solicitat recent ca restricția de a nu se acumula noi datorii să nu mai fie folosită la maximum, ci să se admită un procent de îndatorare de 0,35% din PIB-ul anual. Noul *debt brake* ar crea un spațiu investițional suplimentar de 5 miliarde euro în 2020, 8,4 miliarde euro în 2021 și 9,7 miliarde euro în 2022, conform calculilor făcute de experții în bugete din cadrul parlamentului german, dar parcă insuficient pentru o economie așa de mare.

Rivalitatea puterilor lumii

Uniunea Europeană este și nu este încă o putere globală, opțiunea revenindu-i în întregime. Criza financiară a adăstat cel mai mult în spațiul Uniunii, iar aplecarea asupra soluțiilor, cu dificultate, întârziere, tensiuni și mijloace, care în prezent își confirmă ineficacitatea (duritatea programelor de austeritate), la care se adaugă procesul Brexit, au creat impresia izolării ei față de marile reșezări geostrategice din lume. Tensiunile din comerțul internațional provocate de SUA, inclusiv cu adresă directă la UE și, în special, față de Germania – prima economie a zonei euro – au provocat doar simple reacții de întâmpinare și negocieri (Jean Claude Juncker în SUA), încă fără rezultate.

În plan global asistăm la un alt tip de rivalități în cadrul cărora își fac loc și alte state decât așa-zisele mari puteri ca SUA, China și Rusia. În politica sa externă, Uniunea Europeană are de făcut față unui revizionism politic care emană nu numai de la puterile cunoscute, ci de la reacția unor state mai mici pentru recunoașterea valorilor și intereselor propriilor civilizații în fața vidului lăsat, de exemplu, de invazia SUA în Irak sau efectele Primăverii Arabe. În zona efervescentă a Orientului Mijlociu, spațiu aflat la confluența celor mai diverse și acerbe interese, Iranul își face loc pentru o supremație regională (Brands, Edel: „The End of Great Power Peace”, 2019), în măsura în care după opinia unui lider iranian, cum este Qassem Soleimani, al „Quds Force”, ne vorbește despre dorința ca Iranul să devină martor al victoriilor viitoare în Egipt, Irak, Liban sau Siria. Problema neliniștitoare nu este dorința de a fi martor al eliberărilor, ci implicarea, intervenția directă și manipulatorie a Iranului în conflictele regionale, investițiile sale în programul nuclear și capacitățile balistice. Acest exemplu are ricoșuri în relația transatlantică a UE și complică tensiunile globale prin ceea ce se cheamă „strategia asimetrică” practică de țări cu mijloace mai reduse decât marile puteri, strategie care presupune și o mare propensiune de asumarea de riscuri. În plus, intervenția și influența Iranului accentuează conflictul cu partenerii tradiționali ai SUA din Orientul Mijlociu, ca Israel, Emiratele Arabe și Arabia Saudită.

Ca urmare, Uniunea Europeană se confruntă cu creșterea opoziției unor state mai puțin puternice față de normele și sistemul de relații internaționale ale unei ordini conduse până nu demult de către SUA și este expusă, după cum afirmă Brands și Edel, creșterii violenței, terorismului, intimidării din afară și din interior. Noua competiție geopolitică, având ca reprezentanți Iranul sau Coreea de Nord, se suprapune cu revigorarea competiției dintre marile puteri tradiționale și în devenire, ceea ce complică tensiunile internaționale printr-o nouă cursă a înarmărilor

spre care se concentrează resurse de orice fel în creștere. Senzația de pregătire a unui potențial conflict global deturneză idealul proiectului integrării europene cu riscul prăbușirii întregii sale arhitecturi pentru echilibru, pace și prosperitate. România a depus eforturi pentru a fi parte a acestui ideal. Din păcate, garanția securității europene asigurate de SUA pare să fie în scădere și condiționată de un efort financiar sporit, în timp ce Rusia și China vor să-și extindă puterea regională la nivel global, la ordinea zilei fiind inserția influențelor lor în Europa cât mai puternică.

Reîntoarcerea la rivalitate între marile puteri, cu complicațiile de ascensiune la influență a altor state în regiuni frământate de conflicte îndelungate, este considerată inevitabilă de către Thomas Wright, directorul Centrului de Studii SUA și Europa la Brooking Institute, („The return to great-power rivalry was inevitable”, Brooking’s Institute, septembrie 2018). Acesta aduce argumente bazate pe evenimente bine cunoscute: agresivitatea Rusiei în Europa de Est (Ucraina) și Orientul Mijlociu; ingerența Rusiei în sistemul democratic al SUA și atacurile cibernetice; rețele de corupție în extindere în plan politic și economic; determinarea Chinei de a se afirma în estul Asiei; mișcările autoritare din state până nu demult considerate ca democrații stabile etc. Wright afirmă că „era de convergență” în care SUA a crezut în anii ’90 și în timpul cărora se presupunea că Rusia și China vor accepta regulile ordinii internaționale s-a încheiat.

Cauza expusă de Wright pleacă de la convingerea deja cunoscută a liderilor Rusiei și Chinei că reușita globală a ordinii liberale „devine un pericol existențial al regimurilor acestora”. Avem de a face cu o coliziune a modelelor sociale, evidentă și în cadrul Uniunii, între libertate și autoritarism, exemplele din vecinătatea României fiind Ungaria, stat membru al Uniunii Europene, și Turcia, cu dorința înfrântă de a deveni stat membru al Uniunii Europene. Continuarea căii autoritare în cele două țări menționate, spune Wright, ridică probleme serioase cu privire la

alianța lor cu SUA și calitatea de membru NATO, iar colaborarea vizibilă a acestor state cu Rusia și China va avea consecințe în „tranzacțiile în cooperarea pentru securitate” cu SUA, în cadrul cărora „nu există loc pentru dictatori”.

În acest nou context, al ciocnirii modelelor sociale, în plan mai larg al civilizațiilor (Huntington), interferențelor reale și al contaminărilor rapide care se produc, UE trebuie să militeze pentru o strategie a unei lumi libere și să se opună rejectării ordinii internaționale liberale din interiorul și din afara ei, în primul rând pentru propria sa existență și a devenirii unei puteri globale autentice, fortificate și convingătoare.

Economia globală

Globalizarea a dezvoltat și a întărit interdependențele dintre economiile lumii, ultima criză financiară prin forța și viteza de contaminare confirmând acest lucru. Prin pondere, fie economia Uniunii Europene în ansamblul ei, fie economia zonei euro are o legătură biunivocă cu economia globală, o poate influența, poate fi influențată. Ce este mai evident în ultima perioadă de timp este faptul că perspectiva economiei globale este configurată mai mult de așa-numite „forțe impersonale” (după cum afirmă Martin Sandbu în FT Opinion „Policymakers have a chance to boost the world economy”, octombrie 2019) decât de indivizi, dar acest lucru nu înseamnă că nu pot exista momente când liderii lumii pot să valorifice o oportunitate pentru a încerca îndreptarea lucrurilor. Așa cum *summit*-ul de Londra G-20 din 2009 a ajutat la lansarea măsurilor de redresare post-criză, tot așa este de presupus că mai recentele întâlniri anuale ale conducătorilor băncilor centrale și ale miniștrilor de Finanțe în cadrul FMI și Băncii Mondiale sau Consiliului European din octombrie 2019 vor veni cu măsuri sau cu „un angajament colectiv pentru o direcție anume de acțiune care să rețeze așteptările ce ghidează evoluțiile economiilor și piețelor” (Sandbu). Deocamdată ne confruntăm cu efectele politicii comerciale promovate de Trump, protecționismu-

lui sau ale unui Brexit încă incert cum se va încheia, de natură să scadă încrederea investitorilor, cu afectarea cererii prezente și a ofertei viitoare.

Noul director al FMI, Kristalina Georgieva, declara în primul ei discurs oficial că economia globală a trecut de la o creștere sincronizată la o descreștere sincronizată, cauza principală fiind războiul comercial cvasi-global declanșat de președintele Trump. Calcule avansate privind impactul războiului comercial numai între SUA și China denotă o pierdere de circa 700 miliarde dolari din PIB-ul global, în 2020, echivalentă cu economia Elveției. Negocierile dintre SUA și China axate pe soluționarea conflictului comercial, chiar dacă au avansat, nu au mai putut opri „tributul” plătit, ambele țări blocând exporturile cumulate de peste 600 miliarde de dolari. Consecințele sunt însă mult mai multe: scăderea investițiilor, accentuarea pesimismului consumatorilor, riscul pierderii locurilor de muncă, încetinirea producției industriale (vizibilă deja în SUA și Germania), care în planul comerțului internațional se traduce cu o creștere a acestuia de numai 1,2% în 2019, cea mai scăzută din anul 2009 încoace.

Principial, toate efectele pozitive gândite de Trump sub lozinca „America First” au devenit adverse, nu numai SUA și China îndreptându-se spre un „drum al morții”, după cum s-a exprimat economistul american Joshua Shapiro, ci și UE care, practic, este deja într-o recesiune virtuală (Larry Kudlow, consilier economic la Casa Albă). Trendul normal al economiei globale este distorsionat, dar cel mai important efect al războiului comercial declanșat de Trump este incertitudinea (Steven J. Davis, economist la University of Chicago), care contribuie la volatilitatea investițiilor și cotațiilor la bursă pe fondul incertitudinii în creștere. Se apreciază că numai în SUA investițiile au scăzut cu 1% în 2018, procent mic, dar echivalent și cu câteva sute de miliarde de dolari (calcule FED), reflectând și o modificare în comportamentul și cheltuielile consumatorilor americani și în procesul de creare a noi locuri de

muncă (Michael Waugh, profesor de economie la New York University). În plus, a crescut foarte mult fenomenul de retaliere (??), care odată început la nivelul puterilor globale cu greu poate fi oprit, victimele fiind economiile mici. Este de adăugat că relaxarea politicilor monetare și dobânzile negative, deși ar invita la contractarea de credite, pun în alertă băncile centrale în ceea ce privește asumarea de riscuri din partea debitorilor, cu efect asupra viziunii lor de a mai găsi soluții de stimulare sau de protejare a economiilor.

Trecând într-un alt palier al provocării reprezentat de conjunctura economiei mondiale, o serie de analize își îndreaptă atenția spre modificarea de paradigmă, fiind observate noile reguli, chiar curioase, care se înfiripă în politicile economice. Dacă cu ceva ani în urmă, legat de relaxarea cantitativă, se presupunea că băncile comerciale vor ajunge în faza în care vor reveni la instrumentele ortodoxe și își vor reduce bilanțurile sporite prin cumpărarea de obligațiuni guvernamentale (reprezentând în prezent echivalentul a circa 35% din PIB-ul cumulat al SUA, UE, Japonia și Marii Britanii), din vara și toamna anului 2019 expansiunea acestora va continua. În acest context, confirmat și de Jerome Powel, președintele FED în prezentarea sa din 8 octombrie 2019 în consiliul guvernatorilor, problema care se ridică este dacă se rămâne sau se mai revine teoretic și practic în regulile politicilor monetare și fiscale de dinainte de criza financiară. Cum politica fiscală a devenit confuză și contradictorie în raport cu sarcina ei de

a stimula economia prin reduceri de taxe și/sau cheltuieli publice, politicul și-a făcut un obicei de a conta pe capacitatea băncilor centrale de a injecta bani, în condițiile ajungerii cu dobânzile la zero și chiar la niveluri negative. Se vorbește tot mai mult de „un nou normal” (editorial în *The Economist*: „The World Economy’s Strange New Rules”, octombrie, 2019) în care sunt atacate limitele de sustenabilitate în care au fost definite stabilitatea prețurilor și nivelul deficitelor bugetare în fața faptului că „inflația își pierde înțelesul de indicator economic”. Henry Curr, economist, editor al revistei „The Economist”, ne transmite că politica economică în ansamblul ei trebuie în mod necesar să se adapteze noilor realități mai tari decât instrumentele cu care puteau fi controlate. Ca urmare, se impune o redefinire a ceea ce înseamnă o stabilitate economică și financiară suficient de stimulativă pentru o creștere economică sustenabilă, multe luări de poziții făcând referire la cât de corecte mai sunt un nivel a inflației de 2% sau un deficit bugetar de 3% din PIB.

Notă: Prezentul articol a fost pregătit ca parte a unui proiect de studiu de cercetare academică pentru anul 2020, iar concluziile au fost prezentate la sesiunile științifice anuale ale unor institute de profil în coordonarea Academiei Române.

Noul Drum al Mătăsii, punct terminus Europa

Sarmiza Pencea*

1. Schiță a ceea ce știm sau intuim despre Strategia Noului Drum al Mătăsii

Lansată în 2013 sub denumirea One Belt, One Road (OBOR) și redenumită, în 2017, Belt and Road Initiative (BRI), strategia Noului Drum al Mătăsii (NDM)¹ este un demers de foarte mare anvergură, fără precedent în extindere, complexitate, valoare și ambiții, conceput de China ca răspuns la actualele ei cerințe privind continuarea dezvoltării, ca soluție multidimensională pentru actualele ei dezechilibre, vulnerabilități și presiuni interne, precum și ca proiect major geostrategic, apt să îi asigure o viitoare poziționare fermă în vârful ierarhiei țărilor lumii. Devenită parte a Constituției chineze, strategia este gândită și aplicată, având în centrul său China și interesele sale actuale și de lungă perspectivă, dar este împachetată, lansată și promovată drept bun public global, un dar al Chinei către tot restul lumii, adresat în primul rând Asiei, Europei și Africii, în ideea de a asigura dezvoltarea tuturor, în condiții *win-win*².

Strategia BRI este în primul rând promovată drept un plan grandios de investiții în infrastructură, apt să interconecteze mai complet și mai strâns cele trei continente și, treptat, întreaga lume, prin mari rețele de *infrastructuri hard, materiale* (de transport, energetice, informatice și de telecomunicații, sub toate formele lor), dublate și viabilizate de *infrastructuri soft* (constând în armonizarea politicilor, regulamentelor, standardelor, planurilor și proiectelor, practicilor, mecanismelor din țările participante, încheierea de

acorduri internaționale de comerț, cooperare, transport etc., dezvoltarea relațiilor financiar-bancare, culturale, interumane dintre aceste țări).

Potrivit strategiei, noile legături intercontinentale dintre Asia, Africa și Europa au atât o componentă terestră (*Centura/the Belt*), structurată în șase coridoare economice, cât și una maritimă (*Drumul/the Road*, numit și *Drumul Maritim al Mătăsii pentru secolul 21/The 21st Century Maritime Silk Road*) (Harta nr. 1). Ulterior lansării, strategia s-a extins cuprinzând acum și *Digital Silk Road, Air Silk Road* și *Polar Silk Road*. În fazele sale de început, OBOR – cum se numea atunci – a stârnit interesul de participare a cel puțin 65 de țări³ (Tabelul nr. 1), care însumează aproape două treimi din populația lumii, 40% din suprafața uscatului, 75% din resursele de energie ale Terrei, precum și circa 30% din produsul intern brut global și 25% din consumul anual total al omenirii (Pencea, 2017).

Pe lângă acești parametri, dimensiunea strategiei este dată și de costurile pe care le presupune implementarea acesteia; în acest scop, China singură urmând să angajeze fonduri cumulate de 1000 miliarde USD (CSIS, 2018), o sumă uriașă, dar insuficientă, dacă avem în vedere faptul că numai necesarul de dezvoltare infrastructurală a Asiei ar reclama, potrivit ADB⁴, investiții de circa 26 000 miliarde USD, respectiv de 1700 miliarde USD/an, în intervalul 2016–2030 (ADB, 2017).

BRI are un potențial real de a contribui la dezvoltarea țărilor implicate, dar este în mod vizibil un proiect care asigură în primul rând mari

Sursa: Xinhua (2015)

Tabelul 1: Cele 65 de țări aflate de-a lungul rutelor BRI

REGIUNEA	ȚARA
Asia de est	China, Mongolia
Asia de sud-est	Brunei, Cambogia, Indonezia, Laos, Malaezia, Myanmar, Filipine, Singapore, Thailanda, Timorul de Est, Vietnam
Asia Centrală	Kazahstan, Kârgâzstan, Tadjikistan, Turkmenistan, Uzbekistan
Orientul Mijlociu și Africa de nord	Bahrein, Egipt, Iran, Irak, Israel, Iordania, Kuwait, Liban, Oman, Qatar, Arabia Saudită, Palestina, Siria, Emiratele Arabe Unite (UAE), Yemen
Asia de sud	Afganistan, Bangladesh, Bhutan, India, Maldive, Nepal, Pakistan, Sri Lanka
Europa	Albania, Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Bosnia și Herțegovina, Bulgaria, Croația, Republica Cehă, Estonia, Georgia, Ungaria, Letonia, Lituania, Macedonia, Moldova, Muntenegru, Polonia, România, Rusia, Serbia, Slovacia, Slovenia, Turcia, Ucraina.

Sursa: Banca Mondială (gruparea țărilor pe regiuni se bazează pe World Bank Classification).

beneficii Chinei, fapt confirmat într-o anumită măsură și de practica implementării lui în cei cinci ani scurși de la lansare. Unele dintre beneficiile aduse Chinei sunt recunoscute chiar în documentele oficiale chineze (extinderea piețelor de export, eliminarea unor piedici din calea comerțului și transporturilor internaționale și eficientizarea acestora, internaționalizarea RMB⁵), altele însă sunt mai puțin verbalizate sau mai degrabă sunt trecute sub tăcere; rezolvarea problemei excedentului de capacități productive din industria chineză (mai ales cele privind producția

de ciment, oțel, aluminiu, alte metale neferoase, materiale de construcții etc.) în sensul acoperirii cu comenzi de export a companiilor autohtone, sau chiar al relocalizării unor unități poluante și/sau uzate moral de-a lungul coridoarelor economice ale BRI; investirea cât mai profitabilă a uriașei rezerve valutare de care dispune China; reorientarea unei mari părți a economiei mondiale către China, prin reconfigurarea lanțurilor globale ale valorii (LGV) care constituie trăsătura definitorie a producției internaționale, asigurarea unui rol central și major Chinei în schimburile

internaționale de mărfuri și servicii și în cadrul fluxurilor de capital la nivel global; legarea celorlalte economii prin relații de dependență față de China (creditându-le în condiții aparent avantajoase, investind în economia lor, câștigând de partea Chinei politicieni locali coruptibili, cu putere de decizie etc.); îmbunătățirea cunoașterii și percepției străinilor privind China și mai ales creșterea puterii de influență a Chinei asupra deciziilor și pozițiilor de politică internă și externă ale altor țări având tangență cu interesele Chinei.

Cu alte cuvinte, strategia are numeroase motivații și urmărește beneficii economice clare din perspectiva chineză (Casetă 1), dar, pe lângă acestea, are în vedere obiective chiar mai semnificative pentru omenire, pe termen lung: re poziționarea globală a Chinei printre marile puteri ale timpului nostru, creșterea propriei influențe, promovarea propriului model de dezvoltare, a propriei voințe și a propriilor interese astfel încât, în cele din urmă, să ajungă să re așeze mediul internațional de afaceri și ordinea mondială pe alte temelii, în acord cu aceste interese și țeluri. În plus, în adânc, sub toate aceste straturi suprapuse și intercorelate de interese și scopuri, mai există un palier relativ mai discret, deseori negat, dar probabil cu atât mai important al acestei strategii, și anume cel al scopurilor geostrategice și militare, singurul care poate explica implicarea Chinei cu proiecte nejustificabile sub aspect economic, presupunând riscul unor sume imense de bani în regiuni extrem de nesigure, dar semnificative din punct de vedere strategic.

Experiența ultimilor ani chiar a ridicat suspiciuni destul de larg împărțate în legătură cu o anumită *diplomație a prinderii în capcana îndatorării* (engl. *debt trap diplomacy*) practică de China în raporturile ei cu statele mici, mai slabe, lipsite de resurse financiare și de putere de negociere, unde alți investitori se feresc să vină, dat fiind riscul ridicat de insolvabilitate, dar unde China propune proiecte megalomane sofisticate, extrem de scumpe și nejustificate economic, care împovărează țările respective cu datorii uriașe, imposibil de returnat, și le obligă, în cele din urmă, să accepte cedarea pe termen lung a

activelor respective către China, în contul datoriei. Cel mai șocant astfel de caz este cel al portului de mare adâncime Hambantota din Sri Lanka, finanțat, construit și în cele din urmă preluat pentru 99 de ani de către China în contul datoriei acumulate, inclusiv o suprafață de teritoriu destul de mare, dacă avem în vedere că este vorba despre o insulă. Portul respectiv, extrem de modern, plasat strategic și apt să primească nave foarte mari, nu era neapărat necesar țării gazdă, dar este foarte util Chinei, existând chiar suspiciunea că acolo va fi creată o bază militară navală chineză.

Interesele de politică internă se suprapun și se completează cu cele de politică externă și cu obiectivele geopolitice urmărite de China, pentru care BRI a constituit încă de la început și continuă să reprezinte atât un cadru general util, cât și un instrument concret pentru împlinirea unor scopuri importante de politică externă, regională și globală, printre care:

- Îmbunătățirea relațiilor și rezolvarea conflictelor cu vecinii.
- Facilitarea unor schimburi internaționale în creștere, a investițiilor externe ale Chinei și a formelor de cooperare cu țările participante la BRI.
- Negocierea unui tratament preferențial cu țările participante la BRI pe seama investițiilor chinezești aduse în economia lor (de pildă, un regim fiscal preferențial plus diverse alte facilități pentru companiile chineze, așa cum a obținut în Gwadar, Pakistan), astfel încât acestea să-și diminueze costul derulării afacerilor și să-și sporească, pe acest fond, competitivitatea propriilor produse, generând o reacție în lanț la nivelul piețelor globale (Sahoo, 2016).

• Asigurarea unui acces mai sigur și pe termen lung la sursele bogate de energie ale Asiei și Africii în curs de dezvoltare, prin construirea a noi rețele de conducte între China și țările bogate în hidrocarburi (de pildă, cu țările din Asia Centrală și Rusia) sau prin crearea unor coridoare mai sigure pentru transportul combinat maritim și terestru al hidrocarburilor importate din țările Orientului Mijlociu și din Africa (de exemplu, prin portul Gwadar din Pakistan și CPEC⁷, sau prin portul Kyaukpyu din Myanmar și CMEC⁸

Caseta 1: Determinanți interni și scopuri ale apariției BRI

Lansarea strategiei OBOR în 2013, urmată de elaborarea și lansarea unicului său document de mai mare detaliere, *Vision and Actions on Jointly Building the Silk Road Economic Belt and the 21st-Century Maritime Silk Road*⁶ din 2015, este în primul rând motivată de existența asimetriilor structurale și a dezechilibrelor din economia chineză, care generează ineficiențe și vulnerabilități ce reclamă reforme structurale profunde pe partea ofertei prin măsuri, precum și cele asigurate prin promovarea BRI:

- crearea unei cereri externe suplimentare pentru industriile autohtone împovărate de excesive de capacitate productivă, mai ales pentru oțel, ciment, alte metale și materiale de construcție;

- crearea unei cereri externe suplimentare pentru industria chineză producătoare de mașini și echipamente pentru construcții;

- crearea de locuri de muncă pentru cetățenii chinezi, atât în țară, cât și în străinătate;

- relocalizarea la extern a unor capacități industriale uzate moral, de joasă tehnologie sau poluante, pe măsura restrukturării industriei autohtone și a recompunerii lanțurilor regionale ale valorii (LRV);

- relocalizarea unor capacități productive care și-au pierdut competitivitatea, între provinciile Chinei – dinspre estul dezvoltat înspre vestul rămas în urmă – pentru a echilibra dezvoltarea economiei în plan geografic;

- încheierea unor acorduri avantajoase cu țările bogate în resurse naturale aflate pe traseele BRI și construcția unor rețele de infrastructuri pentru asigurarea pe termen lung a aprovizionării

eficiente și sigure a economiei chineze cu aceste resurse;

- crearea unor coridoare alternative de transport sigur pentru resursele de import (mai ales pentru petrol, evitarea strâmtorii Malacca);

- construirea – pe costul țărilor tranzitate – a unor rețele de infrastructuri de transport care înlesnesc, scurtează și ieftinesc livrările de mărfuri chinezești către piețele externe;

- obținerea de contracte pentru firmele chineze de proiectare și construcție de infrastructuri, prin condiționarea creditării țărilor beneficiare de utilizarea exclusivă a companiilor chineze în pregătirea și implementarea proiectelor finanțate de China;

- grăbirea și susținerea internaționalizării companiilor autohtone prin preluări de firme străine din industrii strategice, proprietare de tehnologii de vârf, branduri recunoscute, capacități de cercetare-dezvoltare-inovare (CDI) și rețele de distribuție, prin preluări de *start-up*-uri inovative sau de unități de CDI, pentru a accelera tranziția Chinei către economia bazată pe inovare și a evita *capcana venitului mediu*;

- încurajarea utilizării cât mai largi a RMB, ca valută internațională;

- reorientarea, pe toate aceste căi, a unei părți cât mai mari a economiei mondiale către China, crearea unor dependențe cât mai strânse față de China în rândul țărilor participante la BRI, sporirea puterii de influență a Chinei asupra acestora și crearea, în acest fel, a condițiilor propice pentru „...o reformare a regulilor și normelor care guvernează afacerile în regiune” (CSIS, 2018).

Sursa: autorul, pe baza literaturii studiate

sau BCIM⁹), evitând în acest fel rutele maritime care traversează strâmtorile Malacca și Hormuz, considerate vulnerabile în fața unei eventuale blocaje americane. În momentul de față, petrolul importat de China depinde în proporție de 60%–70% de rutele care traversează aceste două strâmtori (Jiang, 2015).

- Punerea în practică a unor strategii profitabile pe termen lung în țările implicate în BRI (ca de pildă determinând, prin construirea unor coridoare de infrastructuri de înaltă calitate, apte să atragă investiții străine, crearea unor adevărate coridoare industriale unde costurile de tranzacție sunt minimizate, conducând la spor de

competitivitate, producție, locuri de muncă și profituri în creștere).

- Avansul Chinei în structura lanțurilor regionale și globale ale valorii (LGV) dinspre verigile de joasă tehnologie și calitate ale produselor industriei de prelucrare către cele de înaltă performanță tehnologică, calitate superioară și valoare adăugată ridicată.

- Ridicarea pe o treaptă superioară a politicii de „going out, going global” lansată la începutul anilor 2000, susținând mai ferm și cu mijloace mai diverse internaționalizarea companiilor chineze și a yuanului (de pildă, prin acordarea creditelor pentru proiecte și solicitarea rambursării acestora în yuani).

- Asigurarea accesului și prezenței pe piețele europene și dezvoltarea piețele țărilor partenere în BRI pentru produsele industriale de export ale Chinei.

- Diversificarea și valorificarea cât mai profitabilă a rezervei externe chineze.

- Promovarea modelului chinez de dezvoltare, asociat unei guvernante autoritariste, ca alternativă la modelul occidental, întemeiat pe economia de piața liberă și guvernanta democratică.

- Realizarea, pe termen lung, a unei zone de comerț liber extinsă asupra întregului spațiu acoperit de BRI (Churchman, 2016).

- Sporirea influenței la nivel regional și global, consolidarea poziției de mare putere globală, creșterea rolului Chinei în stabilirea agendei internaționale și în rescrierea regulilor care guvernează relațiile internaționale potrivit intereselor proprii (Jiang, 2015).

După cum se poate remarca, BRI are în vedere obiective numeroase, extrem de complexe și cu implicații largi, ce pot reprezenta o problemă în sine în ceea ce privește implementarea sa, cu atât mai mult atunci când provocările și riscurile din diferite regiuni se complică și se combină. Evident, strategia devine tot mai vizibil și o reflectare a unei noi viziuni a *leadership*-ului chinez, în frunte cu președintele Xi Jinping, care a decis să abandoneze abordarea tradițională recomandată de către Deng Xiaoping și dezvoltată în jurul dictonului „Ascunde-ți ambițiile și camuflează-ți

ghearele” (F&D, 2018), optând pentru mai mare vizibilitate și implicare în relațiile internaționale, pentru o voce mai puternică și o atitudine mult mai asertivă, cu tonuri chiar agresive, în direcția protejării a ceea ce consideră China a fi interes național și puncte de interes în realizarea *visului chinez*.

Dacă ascensiunea Chinei din ultimele trei-patru decenii s-a realizat în acord cu principiile promovate de către Deng Xiaoping (fără stridente, în umbră, păstrând discreția și aparența modestiei, dar folosind cu abilitate cooperarea cu celelalte țări și condițiile internaționale), fiind cel mai adesea descrisă prin expresii benigne, precum „dezvoltare pașnică”, „ascensiune pașnică”, „putere blândă/necoercitivă” (engl. *soft power*) etc., odată cu preluarea mandatului de către președintele Xi, dar mai ales după eliminarea limitării poziției de președinte la două mandate, limbajul și atitudinea s-au schimbat radical. Vorbind despre *visul chinez* (asociat ideii de reinstaurare a măreției pierdute a Chinei), într-o *nouă eră* (sugerând desprinderea de abordarea anterioară), pentru *reîntinerirea națiunii* (tenta naționalistă) și pentru crearea *unui nou tip de relații ale marilor puteri* (ținta actuală a politicii externe chineze), președintele Xi a transmis cât se poate de clar faptul că țara sa a optat pentru o postură mai vizibilă și mai proactivă pe scena globală. Iar vârful de lance al acestei noi abordări este strategia Noului Drum al Mătăsii.

2. Scurtă incursiune-bilanț asupra celor cinci ani de implementare a BRI

În teorie, o interconectivitate crescută este precondiția unei activități economice sporite și mai eficiente, a unor schimburi intensificate de bunuri și servicii, a mai multor acte de cooperare internă și internațională în toate domeniile, a unei creșterii economice mai alerte și a unui nivel de trai îmbunătățit. Înțelepciunea chineză spune că *dacă vrei să devii bogat, trebuie mai întâi să construiești un drum* și, oarecum similar, discursurile oficiale chineze din ultimii cinci ani promovează BRI vorbind insistent despre rezultatele *win-win* ale construcției de infrastructuri și

creșterii interconectivității. În viața reală lucrurile nu se întâmplă mai niciodată fix ca în discursurile politicianilor și, de aceea, pentru a vedea cât de valabile sunt promisiunile acestora, este bine să vedem în mod concret ce s-a întâmplat în cei cinci ani de când se implementează BRI.

În primul rând, pentru a promova și a face cât mai cunoscut și înțeles conceptul chinez, cei cinci ani de la lansarea sa, BRI a presupus, dincolo de investițiile în proiecte, și cheltuirea unor sume importante pentru acțiuni care să sprijine cunoașterea și recunoașterea sa atât în interiorul, cât și, mai ales, în exteriorul Chinei. Potrivit datelor din media chineză privind o cercetare pe bază de sondaj desfășurată în 22 de țări, în perioada 2014–2017 cunoașterea la nivel global a ceea ce este și își propune BRI s-a triplat de la 6%, la 18%, și, în general, atenția, curiozitatea și interesul pentru informarea în legătură cu această strategie continuă să crească. Din păcate, față de această cerere de informații în creștere, disponibilul de date corecte și de încredere este încă foarte mic, încă domnește opacitatea legat de ceea ce definește sau califică un proiect drept unui încadrabil în BRI, iar impresia creată este că această încadrare nu se bazează pe criterii clare și stricte, ci este, mai degrabă, un fel de acces lejer sub o umbrelă sub care pot intra, fără vreo regulă anume, tot felul de proiecte, chiar anterioare lansării BRI, pentru a da impresia unei aderențe globale puternice la această inițiativă chineză.

Pe de altă parte, observarea modului cum se derulează deocamdată implementarea strategiei dă posibilitatea identificării unor **trăsături și tendințe caracteristice**, printre care:

1. *Componenta principală o reprezintă până acum investițiile în construcția de infrastructuri hard*, în special infrastructuri de transport terestru, șosele, căi ferate, poduri, porturi uscate (vezi Khorgos, la granița China/Kazahstan) etc., dar și pentru transport maritim, în special prin construcții și modernizări ale porturilor maritime de interes strategic din Asia și Oceanul Indian, plus preluări de active și investiții în extinderi și modernizări în porturi din Mediterana și de pe țărmurile Europei.

2. *Finanțatorii principali ai acestor proiecte sunt băncile de stat chineze (China Development Bank/CDB și Export-Import Bank of China/Exim Bank), cărora li se adaugă AIIB¹⁰ și Silk Road Fund¹¹*, dar există sau apar și alți finanțatori de proiecte de infrastructuri, astfel încât se pot contura trei zone de competiție între aceștia (Hillman, 2018): (i) în Asia de Sud-Est, principalul concurent al Chinei și implicit al BRI este Japonia, care depășește China în volumul de investiții efectuat în proiecte de infrastructuri; (ii) în Asia Centrală, concurenții sunt ADB și alte bănci de dezvoltare multilaterale (MDB); (iii) în Europa Centrală și de Est (CEE), concurența este exercitată de proiectele cu finanțare de la Uniunea Europeană. În toate aceste zone concurența se îmbină cu complementaritatea și chiar cooperarea, iar tendința este aceea de adaptare a finanțatorilor chinezi la regulile, practicile și standardele atât locale (de exemplu, din țările Uniunii Europene), cât și ale concurenților (de pildă, ale MDB).

3. *Cele mai mari proiecte s-au concentrat până în prezent în Asia*, în primul rând în țările și în zonele din vecinătatea imediată a Chinei, ca reflectare a intereselor primordiale ale acesteia de a-și asigura rute alternative de transport sigur și eficient (mai ales pentru importurile de materii prime vitale, precum petrolul), prin crearea de ieșiri la mare pentru ținuturile din interiorul țării, astfel încât să le impulsioneze și acestora dezvoltarea. În plus, aceste proiecte sunt gândite și pentru a stinge animozitățile cu vecinii și a-i lega pe aceștia mai strâns de China.

Cea mai mare și mai avansată investiție de până acum este cea din Pakistan – CPEC și portul Gwadar –, care cuprinde construcția de autostrăzi, drumuri și căi ferate în lungul unui coridor de 2700 km (ce leagă prefectura Kashgar din Xinjiang, China, de Marea Arabiei, traversând întreg Pakistanul). Sunt incluse proiecte de dezvoltare industrială, în domeniul energiei, agriculturii și modernizării portuare (Gwadar), implicând cheltuieli estimate la circa 60 de miliarde USD, sub formă de credite, investiții și granturi din partea Chinei. Datoriile uriașe acumulate față de China deja creează probleme de

rambursare, determinând inclusiv încercarea Pakistanului de a obține sprijinul FMI în această privință. Totodată, înlesnirile și regimul de favoare acordate firmelor chineze au discriminat firmele locale, au dus la falimentarea multora dintre acestea și la pierderea unor activități locale, care au fost preluate de firme chineze sau chiar transferate în China (prelucrarea unor materii prime), ceea ce, alături de îndatorarea masivă și dependența creată față de China, a determinat reacții de ostilizare a populației față de aceasta.

4. *Proiectele finanțate de China în cadrul BRI sunt foarte puțin deschise* participării firmelor locale din țările beneficiare (7,6% din total) sau din țări terțe (3,4%), fiind practic rezervate companiilor chinezești (89%). În locul efectelor de antrenare pe orizontală așteptate în economiile gazdă respective, se generează efecte de *crowding out* în rândul companiilor locale, pe termen mai lung chiar falimente, iar prin eliminarea concurenței se deschide câmpul unor prestații de calitate scăzută. În pofida retoricii oficiale cu privire la caracterul deschis și global al BRI, firmele chinezești preiau cele mai multe dintre contractele finanțate de China. Dincolo de competitivitatea lor, în general ridicată (susținută adesea prin politica industrială a statului chinez, constând în subvenții, acces la resurse și finanțări ieftine, diverse înlesniri, scutiri și stimulente), firmele chineze beneficiază în plus pe piețele externe abordate în cadrul BRI de un tratament preferențial impus prin chiar contractele de creditare ale proiectelor respective, ceea ce creează concurență neloială din perspectiva celorlați actori de pe piață. Pentru comparație, merită menționat faptul că în cazul proiectelor finanțate prin bănci multilaterale de dezvoltare (Banca Mondială, ADB) proiectele sunt executate în proporție de 40,8% de către companii locale, iar diferența se împarte aproape egal între firmele chineze (29%) și terțe (30,2%) (Hillman, 2018).

5. În stadiile incipiente ale concepției și lansării proiectelor *BRI*, *transparența este foarte scăzută*, informațiile foarte puține și incomplete. În mod special proiectele cu finanțare chineză nu sunt anunțate înainte de a debuta implementarea lor, ceea ce limitează accesul altor companii decât cele chineze (Ibid.).

6. *Companiile chineze sunt foarte adesea proactive*, oferindu-se să execute diverse proiecte de infrastructuri în străinătate, fără să fi fost solicitate de către țările beneficiare. Acest mod de lucru, cuplat uneori cu coruperea unor politicieni locali, poate aduce Chinei contracte importante, cu încredințare directă, fără ca proiectele respective să reprezinte priorități pentru țările vizate sau să fie justificate sub aspectul raționalității economice (ca de pildă în cazul legăturii feroviare Belgrad-Budapesta).

7. Pe de altă parte, și firmele chinezești care participă la licitații și câștigă execuția unor proiecte de infrastructuri în cadrul BRI beneficiază în competiție de un plus semnificativ în fața concurenței, asigurat prin *suportul puternic al statului chinez*, care duce o politică industrială de creare a *campionilor naționali*, garantează acestor firme accesul la *credite ieftine* și deseori negociază *tratate* comerciale favorabile cu țările respective, creând un context preferențial pentru companiile chineze.

8. BRI produce deja *dividende politice* semnificative: influență internațională sporită, deja cu rezultate favorabile concrete (vezi neadoptarea unor declarații sau decizii împotriva Chinei la ONU sau UE), deturnarea unor țări care orbitau în jurul altor puteri (occidentale) și atragerea lor spre China, crearea și întărirea dependenței față de China a țărilor din arealul BRI, crearea unor platforme de cooperare de tip 16+1¹² care sensibilizează și pot vulnerabiliza Uniunea Europeană.

9. De asemenea, cumulând și multe acțiuni anterioare anului 2013, BRI aduce și *dividende de natură geopolitică și militară*: preluarea sau doar asigurarea unei permanențe îndelungate în porturi străine aflate pe traseele comerciale cele mai importante ale lumii (de exemplu, *șiragul de perle*/engl. *the string of pearls*¹³), în apropierea unor baze militare străine (de exemplu, Haifa, Israel) sau a unor zone cu industrii sensibile (de exemplu, Marsilia, cu sediul central Airbus); prelungirea *șiragului de perle* din Oceanul Indian către mările și oceanele care înconjoară Europa; crearea primei baze militare navale în Djibuti și posibilitatea de a da utilizare duală (civilă și

militară) și altor porturi străine pe care ajunge treptat să le controleze; preluarea unor companii vestice cu tot cu tehnologiile lor, având utilizare duală etc.

10. Pe de altă parte, nu este mai puțin adevărat că, mai ales *din perspectivă economică*, implementarea BRI a generat și numeroase nemulțumiri și tensiuni, atât în țările gazdă, care încep să devină reticente în raport cu beneficiile investițiilor chineze și chiar să se retragă din unele contracte, cât și acasă, în China, unde există nemulțumirea că se riscă bani în investiții uriașe în străinătate, în timp ce încă există numeroase probleme nerezolvate și zone înapoiate în China, care ar avea nevoie de sumele respective.

Într-adevăr, în ultimii ani asimetria beneficiilor de care se bucură firmele chineze și China însăși în raporturile lor cu țările presupuse a fi beneficiarele sprijinului pentru dezvoltare infrastructurală și economică prin BRI a devenit atât de flagrantă și de îndepărtată de retorica *win-win* promovată oficial, încât aceste țări au ajuns să traducă conceptul *win-win* prin „China câștigă de două ori” și au început să-și exprime deschis nemulțumirile și chiar să amâne, sau să iasă din contracte: **Malaezia** a stopat recent un proiect BRI în valoare de 23 miliarde USD; **Myanmar** a procedat similar cu proiectul unei hidrocentrale în valoare de 3,6 miliarde USD și intenționează să raționalizeze planurile și costurile – estimate la 10 miliarde USD – privind construcția unui nou port de mare adâncime în Golful Bengal (Kyaukpyu), extrem de important pentru importurile de petrol ale Chinei (Bloomberg, 2018a); **Pakistanul** a anulat proiectul în valoare de 14 miliarde USD privind barajul de la Diamer Bhasha, din cauza „condițiilor financiare dure impuse de China”; **Nepalul** a renunțat la proiectul de 2,5 miliarde USD privind construcția unei hidrocentrale, din cauza „neregulilor financiare” (Voa, 2017) și chiar în Africa a apărut primul caz similar: **Sierra Leone** a renunțat recent la un mega-proiect în valoare totală de 318 milioane USD, privind construcția unui aeroport lângă Freetown, cu finanțare asigurată de China, motivând că „este neeconomic să pornim la

construcția unui nou aeroport când cel existent este grav subutilizat” (Dipanjan, 2018).

11. *Ținta principală și destinația finală a tuturor eforturilor subsumate de China strategiei BRI o reprezintă fără îndoială Europa*, unde, în urma celor cinci ani de implementare, rezultatele pot fi apreciate drept:

a) *însemnate în privința construcției instituționale* (vezi platforma de cooperare cu țările foste comuniste din centrul, estul și sud-estul Europei (CEE16), numită 16+1, cu structurile, forumurile și implicațiile activității lor în raport cu UE);

b) *demne de avut în vedere, în ceea ce privește constituirea unor dependențe și hrănirea unei influențe mărite a Chinei în unele țări europene;*

c) *modeste și cu urmări mixte, și bune și rele, în privința proiectelor de dezvoltare infrastructurală* (vezi semieșecul controversatei legături feroviare Belgrad-Budapesta – singurul proiect care implică o țară UE; vezi consecințele uneori nefaste ale proiectelor din Balcanii de Vest (proiecte de autostrăzi în derulare în Serbia, Bosnia și Herțegovina, Muntenegru, Macedonia și Albania sau pentru construcția de termocentrale în Serbia și Bosnia); vezi îndatorarea excesivă generată în Muntenegru, țară listată printre cele opt cele mai periclitare țări din lume sub aspectul îndatorării, situație creată în urma relației cu China);

d) *dezechilibrate și dezechilibrante în ceea ce privește interconectivitatea prin transporturi feroviare puternic subvenționate de China, dezvoltată între aceasta și Europa (China Railway Express) și*

e) *relativ alarmante, în privința achizițiilor sau participațiilor chineze în capitalul social al unor active din Europa, în special firme inovative de înaltă tehnologie, start-up-uri din domenii de vârf, porturi, aeroporturi și rețele de utilități, în special din sfera energiei.*

Ne oprim, în cele ce urmează, asupra a două evoluții recente de mare amploare și impact asupra Europei, care au intervenit în ultimul deceniu, dar s-au accelerat și s-au accentuat mai ales după lansarea BRI, având legătură directă cu ideea de întărire a conectivității promovată prin

această inițiativă chineză. Încercăm să vedem, prin aceste două exemple, cât de folositoare a fost până în prezent Europei inițiativa chineză, în termenii în care s-a derulat ea timp de cinci ani (termeni fixați în mare măsură de China) și dacă se confirmă expectația *win-win* creată și întreținută prin retorica oficială a părții chineze.

2.1. Conexiunea feroviară China-Europa (China Railway Express)

Eforturile pentru stabilirea unei conexiuni feroviare permanente între China și Europa au debutat cu mult înaintea lansării BRI, printr-un efort diplomatic uriaș al Chinei, în vederea negocierii și semnării de acorduri vamale cu Rusia și celelalte țări de pe traseu, astfel încât trenurile pornite din diferite orașe ale Chinei să poată călători prin Rusia, Kazahstan, Belarus și Polonia până spre țările Europei, în special occidentale, folosind infrastructura deja existentă.

Primul tren-bloc (engl. *block-train*¹⁴) a călătorit între Chongqing (China) și Duisburg (Germania), în octombrie 2011, acoperind o distanță de circa 11 000 km în 16 zile, față de 36–38 de zile, cât ar fi necesitat transportul tradițional pe rută maritimă. În prezent se circulă pe 65 de rute, care conectează 48 de orașe din China cu peste 40 de orașe europene (China Daily, 2018), iar numărul de curse a crescut an de an după lansarea BRI: dacă în primii trei ani de la lansare (2013–2015) s-au făcut 2000 de curse, în 2016, în numai un an, numărul lor a sărit la 1800 de curse și, mai departe, la 3000 în 2017. Conform prognozei avansate de China Railway Corp. în 2018 urmau a se face 4000 de curse China-Europa (Mordor Intelligence, 2018), un nivel care pare coerent cu planificarea NDRC¹⁵, care preconiza 5000 de curse pe an, începând cu anul 2020 (China Daily, 2016). Între 2011–2017, volumul de marfă transportată a crescut de 228 ori (Szakonyi, 2018).

Din păcate, tot acest avânt duce la creșterea comerțului bilateral, mai ales pe fluxul de import european, ceea ce satisface nevoile și ambițiile Chinei, dar nu și pe ale Europei, care își vede majorat deficitul comercial în schimbul de bunuri pe relația China, atât la nivelul Uniunii, cât și al celor mai multe dintre țările membre. Același

fenomen nedorit se produce și în cazul țărilor europene nemembre UE. Dacă trenurile respective vin ticsite cu marfă către vest, invadând cu produse toate piețele europene, când se reîntorc spre est, ele sunt parțial sau total goale, iar uneori, pentru reducerea costurilor de transport, containerele sunt fie încărcate și expediate spre China pe cale maritimă, fie chiar vândute, și ele, în Europa. Potrivit lui Makocki (2016) numărul trenurilor care circulau spre vest era, în 2015, dublul celor care pleacau spre est, iar alte surse mai recente vorbesc despre un raport devenit și mai defavorabil, de 3 la 1, între trenurile ce vin spre Europa și cele ce pleacă spre China pe aceste rute (Szakonyi, 2018). Un fenomen mai nou, care confirmă felul uneori aberant în care intervențiile prin subvenții și prin alte stimulente pot denatura funcționarea normală a piețelor, este cel cercetat de Depth Paper (2019), o platformă chineză de știri *online*, care demonstrează cum, în fuga după subvenții de la guvern și pentru glorie în întrecerea socialistă dintre regiuni, administrațiile locale nu numai că supralicitează stimulentele prin care tentează companiile să își transporte mărfurile folosind aceste rute feroviare, aducând uneori marfa de la mari distanțe, nejustificate geografic, dar chiar trimite trenuri complet goale, zeci de mii de kilometri spre Europa, pentru a putea raporta o activitate febrilă și înfloritoare datorată interconectivității în cadrul BRI.

În timp ce mărfurile fabricate în China invadează Europa, produsele europene întâmpină bariere tarifare și mai ales netarifare crescânde pe piața Chinei, iar companiile chineze beneficiază de subvenții consistente din partea statului chinez și de diferite alte forme de susținere a exporturilor lor și a transportului acestora pe calea ferată spre Europa. Evident, concurența este neloyală, asimetriile sunt substanțiale și, odată cu creșterea interconectivității în termenii imprimați de China, aceste asimetrii tind să se adâncească, anulând șansa ca *interconectivitatea* – mantra BRI – să conducă cu adevărat la rezultate *win-win*.

Într-adevăr, este un fapt cunoscut acela că, în lipsa unor subvenții consistente, trenurile expres din China nu ar putea ajunge în Europa. Există un

întreg sistem de subvenții prin care atât guvernul central, cât și cele regionale și administrațiile municipale își dau mâna în a subvenționa circa 60% din costul real al transportului pe aceste rute. Conform companiilor de expediții care fac transporturi pe aceste rute, costul real al transportului unui container standard de 40 de picioare (FEU) între China și Europa se ridică la 8000 de EUR (circa 9430 USD), dar calculul taxei de transport pentru beneficiar începe de la 3000 EUR/FEU, diferența de 5000 EUR/FEU fiind reprezentată de subvenție (Knowler, 2018). CSIS¹⁶ estimează, la rândul său, că subvențiile pe aceste rute se situează între 1000 USD/FEU și 5000 USD/FEU, în funcție de specificitățile transportului, față de un cost total al transportului, situat undeva între 6000 USD/FEU și 8000 USD/FEU.

În consecință, nu este de mirare faptul că sumele cheltuite de statul chinez cu aceste subvenții ajung să se ridice la niveluri uriașe; pentru trenurile de marfă care au circulat între China și Europa în perioada 2011–2016 s-au efectuat cheltuieli bugetare de peste 300 milioane USD (Mordor Intelligence, 2018). Acest nivel de subvenționare, atât de înalt, ne dă o imagine asupra gradului ridicat de interes pe care îl are China pentru susținerea acestor exporturi și transporturi și a asaltului reprezentat de ele asupra piețelor Europei, dar ne sugerează și că, atâta timp cât subvenționarea continuă, livrările Chinei spre Europa vor continua să crească și, desigur, odată cu ele vor crește și sumele alocate din bugetul Chinei pentru susținerea lor. În acest sens, un studiu al CSIS semnat de Jonathan E. Hillman arată că, și dacă volumul transportat s-ar dubla până în 2027, iar subvenția medie per container s-ar prăbuși spre 2500 USD/FEU, costul anual al subvenționării transportului suportat de bugetul Chinei tot ar crește semnificativ, până la 927 milioane USD (Szakonyi, 2018). Pe de altă parte, fenomenul trenurilor trimise goale spre Europa adaugă un nou punct pe lista minusurilor implementării BRI: guvernul central are probleme tot mai mari în a coordona și a ține în mână transpunerea ei în practică, BRI devenind instrumentul diverselor interese locale (Depth Paper, 2019).

2.2. Conexiunea maritimă China-Europa: îngrijorări privind porturile europene

Cum 70% din comerțul exterior al Uniunii Europene se derulează pe mările și oceanele lumii, porturile maritime constituie active vitale pentru economia europeană, competitivitatea și siguranța schimburilor și securitatea Uniunii. Anual se transportă înspre și dinspre Europa pe cale maritimă bunuri ce cumulează circa 1700 miliarde EUR (circa 1934 miliarde USD), iar în operarea porturilor europene sunt implicați peste 1,5 milioane de angajați (Pandya & Tagliapietra, 2018). Pe de altă parte, legăturile comerciale cele mai importante ale Chinei cu Europa, ca volum (94% din comerțul bilateral), valoare (64%) și competitivitate a costurilor, rămân cele derulate maritim.¹⁷ Ca atare, porturile situate în lungul traseelor comerciale celor mai aglomerate și mai importante ale lumii, care traversează Marea Chinei de Sud, Oceanul Indian și Marea Roșie spre Mediterana și spre coastele Europei, la fel ca și porturile de pe țărmurile mediteraneene ale nordului Africii, Turciei sau Israelului, sunt active strategice importante, unde China este interesată să fie prezentă și pe care eventual să le și controleze.

Conform datelor Ministerului Chinez al Transporturilor, în cei cinci ani de la lansarea BRI companiile chineze au participat la construcția și operarea a 42 de porturi din 34 de țări ale lumii (Global Times, 2018). Terminalele și porturile specializate în operarea navelor din transportul containerizat s-au bucurat de o atenție specială și, ca atare, potrivit datelor furnizate de *Drewry Consultants*, numărul lor a crescut de aproape patru ori, de la doar 8 în 2002, la 30 în 2017 (Moore, 2017), iar o cercetare din 2017 a băncii londoneze Grisons Peak a relevat faptul că valoarea totală a cheltuielilor Chinei în proiecte portuare de peste mări s-a ridicat la aproape 10 miliarde USD, doar în 2016, urmând să se (mai mult decât) dubleze, până la 20,1 miliarde USD, în 2017 (Fang, 2018).

Potrivit datelor statistice prezentate de OCDE International Transport Forum, în prezent firmele chineze de stat au obținut deja controlul asupra unei zecimi din capacitatea terminalelor destinate transportului containerizat, din porturile europene.

Dacă în anul 2010 ele controlau doar 1% din această capacitate, în 2016 ajunseseră la 6,5%, iar în 2017, în numai un an, urmare a unui salt fără precedent în preluarea integrală sau parțială de terminale, ele ajunseseră la 10%. Spre comparație, menționăm că nicio firmă europeană nu a putut deveni, până în prezent, (co)proprietar al vreunui terminal în porturi chineze sau acționar în vreo autoritate portuară chineză și că navele europene nici nu au voie, conform legii chineze, să efectueze transporturi de cabotaj în lungul țărmurilor acestei țări.

O cercetare efectuată de *think tank*-ul *Bruegel*, cu sediul în Bruxelles, afirmă că, în ultimul deceniu, companiile chineze de stat sau private au achiziționat pachete de acțiuni în opt porturi maritime europene, unele dintre acestea numărându-se printre primele cele mai mari zece porturi¹⁸ din Europa, după volumul de mărfuri containerizate vehiculate. Cele opt porturi sunt: Pireu (GR), Vado Ligure (IT), Marsilia (FR), Valencia și Bilbao (ES), Anvers și Zeebrugge (BE) și Rotterdam (NL) (Pandya & Tagliapietra, 2018).

În nordul Europei, China deține 35% din Euromax, care administrează activitatea portului Rotterdam (NL), cel mai mare port european, dar și 20% din Anvers (BE) al doilea cel mai activ port după Rotterdam, și 100% din Zeebrugge (BE), care dispune de cele mai mari dotări pentru transporturi RO-RO din lume.

În sudul Europei sunt porturile care cresc cel mai rapid și aici China deține, prin firmele sale proprietate de stat, 67% din portul Pireu, cel mai mare port maritim al Greciei, 49% din portul Vado (IT), care are cele mai mari capacități de refrigerare din Mediterana, administrează porturile spaniole Valencia și Bilbao și proiectează construcția unui spațiu de andocare în largul coastelor Veneției, la Malamocco, unde va putea opera nave portconteinere mari.

Pe lângă acestea, în partea sudică a Europei, China și Italia finanțează, în cadrul Drumului Maritim al Mătășii (DMM/engl. MSR), Alianța celor cinci Porturi (engl. Five Ports Alliance), un parteneriat în nordul mării Adriatice la care participă trei porturi italiene (Veneția, Trieste și Ravena), portul croat Fiume și cel sloven

Capodistra. Aceste porturi vor crea împreună un sistem de andocare de mari dimensiuni pentru nave portconteinere de mare capacitate, care vor utiliza și platforma offshore de la Malamocco, de lângă Veneția pentru a descărca navele chineze sosite dinspre canalul Suez și a distribui apoi încărcătura acestora, pe cale ferată, în întreaga Europă. O mare parte a acestora va traversa Elveția și Germania către nordul Europei. Dată fiind așezarea lor foarte favorabilă, aceste porturi de la Adriatică vor fi o prioritate pentru China, care le va dezvolta, alături de Pireu, într-un hub logistic ce va servi scopului ei de a crea cele mai scurte, ieftine și eficiente rute de transport către piețele bogate ale Europei (HSBC, 2018).

Lista porturilor europene unde există proprietari și investitori chinezi mai include Dunkirk-Le Havre, Marseille-Fos and Nantes (FR), Marsaxlokk și Malta Free Port (MT), Klaipeda (LT) [terminalul port-container], Constanța (RO) [terminal pentru cereale]. În prezent, companiile chineze dețin pachete de acțiuni în 13 orașe-port (HSBC, 2018), dar există o listă chiar mai lungă a porturilor din Europa sau în vecinătatea ei pentru care firmele chineze și-au exprimat interesul, ca de exemplu: Shengjin (AL¹⁹), Varna and Burgas (BG), Elefsina (GR), Trieste and Genoa (IT), Sines and Lisbon (PT), Anaklia (GE²⁰) (Fang, 2018; CMA CGM, 2013; Capital, 2016).

Pe malurile neeuropene ale Mediteranei, China este, de asemenea, implicată financiar în porturile Somaport Casablanca și Tanger Med (în Maroc), Port Said (în Egipt), Kumport și Ambarli (în Turcia), Ashdod și Haifa (în Israel) (Fang, 2018; Linden, 2018).

COSCO Shipping Ports (COSCO), aparținând grupului China Ocean Shipping Group și China Merchants Port Holdings (CMPort), parte a China Merchant Group, sunt cele două companii chineze de stat cele mai active în achiziționarea de pachete de acțiuni și construcția/extinderea/modernizarea de porturi maritime și terminale în străinătate, care se și clasează, de fapt, pe locurile unu și doi din acest punct de vedere, printre firmele chinezești.

• **COSCO** (Beijing) a investit în 30 de porturi din întreaga lume, inclusiv în cele mai multe porturi europene și mediteraneene (Pireu, Valencia, Bilbao, Vado Ligure, Rotterdam, Ambarli, Port Said). Drewry Shipping Consultants prognozează că, datorită expansiunii sale foarte mari din ultimii ani, COSCO va deveni operatorul portuar numărul unu mondial până în 2020, depășind liderul anterior, Hutchinson Ports (Lupova, 2018).

• **CMPort** (Hong Kong) a achiziționat pachete de acțiuni reprezentând între 5% și 85% în terminale din diferite porturi europene, precum Dunkirk-Le Havre, Marseille-Fos and Nantes (FR), Antwerp (BE) sau din vecinătatea Europei: Somaport Casablanca și Tanger Med (în Maroc), Ambarli (TK). Se pare că intenționează și alte achiziții de-a lungul rutelor de navigație arctice, în porturi precum Klaipeda (LT), Kirkenes (NO²¹) și unele porturi din Islanda (Duchatel & Duplaix, 2018).

• **Shanghai International Port Group Co. Ltd.** (Shanghai), operatorul exclusiv, firmă de stat, al tuturor terminalelor din portul Shanghai, este o altă companie chineză interesată să pună un pas în, sau pe lângă, Europa. Participarea sa recentă de succes la licitații organizate în Israel a condus la câștigarea unei concesiuni pe 25 de ani privind operarea terminalului Bay Terminal, din cel mai activ port local, Haifa. Astfel, ea a devenit cel de al doilea operator portuar de stat din China prezent în Israel, după **China Harbour Engineering Company** (Beijing) care a construit portul Ashdod aflat la circa 40 km de Haifa, pe care îl și deține în proprietate (Hao, 2018).

Cu alte cuvinte, China nu numai că a creat așa-numitul *șirag de perle* care înconjoară India, prin controlul sau prezența firmelor sale în numeroase porturi din Oceanul Indian, de-a lungul rutelor maritime comerciale care se întind între strâmtorile Malacca și Hormuz, pe de o parte, și Canalul Suez, pe de alta, dar a reușit să extindă acest *șirag* și în jurul Europei, pe care o înconjoară în ceea ce Theresa Fallon, un analist al Chinei de la Bruxelles, numește *strategia anaconda*: „Când te gândești la strategia de creștere a Chinei [în materie de porturi maritime] – spune aceasta – ei au investit pe toată lungimea perife-

riilor Europei. Așa că este ca o strategie a anacondei: înconjoar-o și strânge” (Fang, 2018).

Iar dacă pe termen scurt investițiile Chinei în porturile europene ar putea să apară drept un demers pozitiv, care generează locuri de muncă, spor al PIB și de încasări bugetare, economii de scară, costuri mai mici de tranzacție și taxe de transport mai scăzute, pe termen lung și odată ce ating o dimensiune suficientă, ele ar putea deveni problematice (vezi de pildă practicile privind forța de muncă locală angajată, care nu respectă normele europene și drepturile omului, precum și evaziunea fiscală și acuzațiile de corupție care implică firmele chineze din portul Pireu, aflat sub control chinez), sau chiar periculoase, mergând de la *obediința preemtivă*²² și *influență politică necuvenită* care pot afecta procesul decizional atât la nivel național, cât și la nivelul Uniunii Europene, ajungând până la situații de risc:

– Având controlul asupra infrastructurii portuare, firmele chineze capătă avantajul strategic de a putea să-și selecteze partenerii de afaceri, de a stabili prețurile și de a stabili regulile pe care toți ceilalți vor trebui să le respecte, cu un impact semnificativ asupra *libertății de navigație*.

– Un alt risc important pe termen lung este acela ca șantierele navale europene să devină sursă de tehnologii de ultimă oră și de *know-how* pentru modernizarea și revitalizarea industriei chinezești de construcții navale, o evoluție care ar putea pur și simplu conduce la înlocuirea firmelor europene ca lideri pe segmentele de piață cu valoare adăugată ridicată, pe care astăzi le domină. Aceasta nu este o spaimă teoretică având în vedere faptul că deja se văd pași concreți ai companiilor chineze în această direcție: Fincantieri (IT) deja ajută Baochan Shipyard să construiască nave de croazieră, o mișcare care pune în pericol nu numai firma italiană, ci și pe alți constructori europeni de nave din gamele de vârf. Genting Hong Kong a preluat deja trei șantiere navale germane ale Nordic Yards (Wismar, Warnemunde și Stralsund) care dețin expertiză în construcția de nave de croazieră, iar compania suedezo-elvețiană ABB transferă Chinei tehnologie privind construcția de feriboturi.

Mai mult, deja China a recuperat decalajul și a devenit un concurent redutabil în construcția unor nave militare din segmente de piață pe care altădată le domina Europa: fregate, corvete, vase patrulă, submarine și chiar nave port-avion.

– Totodată, unele dintre țările în care prezența companiilor chineze în porturi nu mai este una potențială, ci cât se poate de reală, au îngrijorări pe linie de securitate. De exemplu, Israelul este îngrijorat de prezența acestora în portul Haifa, care adăpostește principalele flote ale țării, inclusiv pe cea de submarine nucleare, în timp ce întreaga lume militară e preocupată de activitățile Chinei în acest port considerat o locație strategică ce poate fi folosită ca punct de observație a mișcărilor flotelor occidentale care tranzitează portul și zona (Hao, 2018).

– În plus, pe fondul recente schimbări (2015) a abordării chineze în materia apărării naționale, care a trecut de la preocuparea pentru apărarea tradițională a apelor teritoriale la concepte noi, precum cele de „mări deschise” (engl. *open seas*) și „protecție a mărilor îndepărtate” (engl. *far seas protection*), nu putem exclude chestiunea utilizării duale a porturilor, civilă și militară, pe care China a ajuns sau va ajunge să le controleze în întreaga lume și în particular în Europa. Deși controlul porturilor pare a avea o motivație primordial comercială pentru China, cazul portului *Oboh* din Djibuti, care a devenit prima bază militară a Chinei în străinătate, este semnificativ și reprezintă, în opinia exprimată de Duchatel & Duplaix (2018), „...o nouă abordare a prezenței chineze de peste mări, mai degrabă decât o excepție” care deschide era globalizării prezenței navale chineze. Vizitele frecvente ale PLAN²³ în aceste porturi (290 de vizite în porturi de pe toate continentele în intervalul 2003–2017) întăresc această asumție și pun în evidență zonele de interes ale Chinei pentru cooperare, extindere a influenței și colectare de informații.

– Tabloul general dă și mai mult de gândit atunci când se ia în calcul și implicarea Chinei în aeroporturile europene. Deși fenomenul nu este la fel de intens precum cel care privește porturile maritime, a marcat deja, pe lângă eșecuri, și o serie de succese. Diverse entități chineze deja au

în proprietate totală sau parțială și desfășoară activități cel puțin în următoarele aeroporturi europene:

○ Tirana, cel mai mare aeroport din Albania, aparține 100% companiei China Everbright Limited, din 2017;

○ Heathrow, Londra, numărul unu în Europa și doi la nivel global în privința traficului de pasageri, în care CIC²⁴ a preluat 10% din compania proprietară, în 2012;

○ Manchester – Grupul Manchester Airport și Beijing Construction Engineering Group construiesc împreună orașul aeroportului (engl. *airport city*), constând în clădiri de birouri, hoteluri, depozite, industrii de prelucrare avansată, centre logistice etc., în care partea chineză are o participație de 25%²⁵;

○ Toulouse-Blagnac, al patrulea cel mai mare aeroport al Franței – unde se află și sediul Airbus și unde acesta își testează avioanele-concept – a vândut, în 2015, o participație de 49,99% unui consorțiu chinez care cuprinde grupul proprietate de stat Shandong Hi-Speed Group și compania de investiții Friedman Asset Management, din Hong Kong.

3. Concluzii

Conectivitatea este în mod indiscutabil o precondiție a dezvoltării, iar China a știut și a experimentat acest adevăr timp de milenii. Pentru a scăpa de sărăcie și a se îmbogăți cât mai rapid, această țară s-a concentrat pe dezvoltare infrastructurală internă, iar acum merge mai departe, dedicându-se dezvoltării de rețele intercontinentale de infrastructuri, potrivit proverbului chinez: „Dacă vrei să te îmbogățești, construiește mai întâi un drum”.

Până acum China este singura țară care a propus un mare proiect-viziune apt să impulsioneze dezvoltarea omenirii în viitor și a oferit și o strategie, OBOR/BRI/NDM, cu instituții, resurse și mecanisme de implementare, încă imperfectă, încă neclară sub multe aspecte, dar aptă să devină tot mai bună și mai funcțională, dacă admite să se ajusteze printr-un proces continuu de învățare prin practicare (engl. *learning by doing*), de care China nu este, de altfel, deloc străină, dacă privim spre propria ei ascensiune.

Deocamdată, practica implementării acestei strategii a permis identificarea mai clară a scopurilor acesteia – într-o balanță puternic înclinată în favoarea Chinei –, printre care cel puțin a următoarelor:

(i) alimentarea creșterii economice și a dezvoltării viitoare a Chinei simultan cu creșterea gradului de control asupra provinciilor încă mai sărace și relativ mai răzvrătite, din extremitatea vestică a țării;

(ii) extinderea piețelor externe, a exporturilor autohtone și odată cu acestea exportarea standardelor tehnice proprii;

(iii) construcția de rețele de infrastructuri hard și soft folosite preponderent Chinei, pe costul țărilor tranzitate, pentru asigurarea securității energetice (importul de petrol și gaze) și eficientizarea exporturilor chineze;

(iv) valorificarea rezervei externe chineze și promovarea utilizării internaționale a yuanului;

(v) dezvoltarea unei prezențe chineze în toate zonele globului, mai ales în cele de interes economic, comercial și geostrategic, inclusiv extinderea prezenței militare și sporirea influenței geopolitice a Chinei, astfel încât aceasta să ajungă să poată reconfigura întreaga arhitectură globală în jurul său și în favoarea intereselor sale.

Un asemenea obiectiv vine obligatoriu „la pachet” cu exportul modelului economic chinez, intim legat de guvernanta autoritară, de nerespectarea drepturilor omului în definiția lor occidentală și de neacceptarea principiilor statului de drept.

Evident, fiind o strategie chineză, BRI înglobează și exprimă în primul rând interesele naționale chineze, ceea ce este natural și admisibil până la un anumit punct, dar, în timp ce este prezentată oficial și oferită lumii ca un bun public global care asigură rezultate *win-win*, felul în care firmele chineze care o implementează (încurajate sau nu de guvernele locale și central) pare să fi împins interesul lor propriu mult prea departe și la fel și dezinteresul pentru ceea ce doresc, pot și se întâmplă cu partenerii lor străini, fapt pentru care, aceștia din urmă ajung la concluzia că *win-win* înseamnă, de fapt, *China câștigă de două ori*.

Interesele strategice ale Chinei constituie în mod cert sâmburele acestei strategii, chiar dacă liderii chinezi îl îmbracă în promisiuni tentante, negând faptul că BRI ar susține ambițiile lor geopolitice. Dar ambiția nemăsurată nu conduce neapărat la transformarea unui câștig potențial în beneficii garantate, ci implică și numeroase riscuri atât pentru China, cât și pentru partenerii săi. Implementarea BRI a presupus până acum mai degrabă finanțări de construcții infrastructurale, decât investiții directe – mai ales *greenfield*, care ar fi fost cele mai necesare pentru că ar fi stimulat creșterea în economiile receptoare –, iar împrumuturile acordate de China pentru aceste proiecte au pus și pun în continuare mari probleme în legătură cu sustenabilitatea returnării datoriilor, în cazul multora dintre țările beneficiare. În timp ce China ar putea risca pierderea unor sume mari acordând credite unor țări insolvabile, odată implicate în asemenea proiecte, țările „beneficiare” de împrumut pot risca să piardă controlul asupra unor active sau resurse naturale importante, folosite ca garanții. Ca soluție impusă de China pentru stingerea datoriei lor, acestea pot fi forțate și să facă noi credite pentru rescadențarea celor vechi, sau pot fi condiționate de angajarea unor noi proiecte de mare anvergură, ce presupun împrumuturi noi, astfel încât țările în cauză riscă să ajungă să fie tot mai îndatorate, mai dependente de China și mai inapte să iasă din capcana îndatorării (engl. *debt trap*), în care le poate fi amenințată, în anumite cazuri, chiar și suveranitatea. Iar dacă pe termen mediu o asemenea evoluție pare a fi în avantajul Chinei, pe termen mai lung secătuirea acestor economii de toate resursele de creștere și distrugerea oricărei șanse a acestora la dezvoltare prin asemenea tehnici se vor întoarce împotriva Chinei, care va pierde definitiv aceste piețe pentru export și investiții, câștigând în schimb parteneri dependenți, dar ostili și înveninați.

China încearcă prin BRI să-și extindă prezența și influența în lungul celor mai importante trasee comerciale ale lumii, asigurându-și accesul și, pe cât posibil, controlul unor porturi care pot căpăta utilizare duală – civilă și militară – și poate obține,

în cele din urmă, o poziție din care să influențeze libertatea de navigație pe mările și oceanele lumii, navlurile și prețurile serviciilor portuare asociate.

În cazul particular al țărilor CEE16, care contribuie la implementarea BRI prin intermediul platformei 16+1 creată alături de China, rezultatele concrete în materie de investiții infrastructurale sunt puține și par să fi adus avantaje, și de această dată, mai degrabă Chinei, decât economiilor respective. În pofida declarațiilor oficiale, pare tot mai clar că, prin această zonă, China dorește doar să-și croiască – pe costul țărilor tranzitate – trasee de transport mai ieftin și mai rapid pentru exporturile ei spre piețele bogate din vestul Europei. Totodată, dorește să-și mărească și exportul către piețele CEE însele, atât în timpul construcției propriu-zise a rețelelor de infrastructuri (livrând din China toate *input*-urile necesare, de la proiect, până la materiale, echipamente și forță de muncă), cât și ulterior. Țările CEE sau cele balcanice „beneficiare” se pot alege în urma unor astfel de proiecte cu active nejustificate ca raționalitate economică și necesitate prioritară, dar generatoare ale unor datorii importante, purtătoare de dobânzi, față de China, cu implicații care pot deveni grave.

Programele Uniunii Europene privind finanțarea dezvoltării infrastructurii în țările din centrul și estul Europei sunt avantajoase sub aspect financiar (o pondere mare fiind chiar granturi), acoperă un spectru larg de nevoi de modernizare și extindere în piețe cu mare deficit infrastructural, sunt transparente și sigure. Există fonduri UE pentru infrastructuri și în oferta făcută țărilor din Balcani candidate la integrare, sub forma unor programe de preaderare, dar, fiind insuficiente, ele vor trebui să fie completate și/sau majorate atât prin contribuții suplimentare ale UE, cât și, în condiții similare, ale Chinei prin BRI.

Condițiile mai stricte în care se acordă finanțările UE și responsabilizarea beneficiarilor în legătură destinația banilor și felul în care sunt ei cheltuiți reprezintă – în pofida încărcăturii birocratice indiscutabile – o formă de asigurare că investiția se va face, că va respecta graficul stabilit, precum și normele tehnice, de securitate și de mediu necesare și, totodată, că va fi eficientă în

exploatare, iar pe parcursul întregului proces corupția va fi drastic limitată.

Oferta chineză prin BRI, pe de altă parte, comportând dobânzi relativ joase, dar și precondiții privind implementarea proiectelor în clară contradicție cu normele UE, va putea fi acceptată doar dacă va respecta legile, normele și standardele locale (tehnice, de calitate, de mediu, sociale etc.), venind ca proiecte complementare, corect armonizate cu programele UE deja existente pentru fiecare domeniu în parte. Expertiza chineză în materie de construcții de infrastructuri este incontestabilă și merită valorificată, la fel ca și disponibilul de finanțare de care dispune China, dar stabilirea tipului de proiect, a amplasamentului, a traseului său trebuie să țină cont de interesele și prioritățile beneficiarului și să respecte legislația acestuia sub toate aspectele, asigurând transparență și condiții concurențiale egale pentru toate companiile interesate de obținerea contractelor de execuție.

China va trebui să devină mai flexibilă, adaptându-se la reglementările locului, respectându-și mai mult partenerii, partajând cu aceștia mai corect beneficiile și riscurile generate de demersul creșterii conectivității intercontinentale, deschizându-se mai mult și fiind mai transparentă și, la fel, Uniunea Europeană trebuie să fie mai flexibilă în sensul de a veni mai mult în întâmpinarea propunerilor chineze cu soluții satisfăcătoare pentru ambele părți și de a încerca să-și clarifice suspiciunile reciproce prin dialog și negociere. Desigur, experiența negocierilor cu China, inclusiv cele privind tratatul UE-China pe investiții, ne-a demonstrat de-a lungul timpului cât de dur negociator poate fi aceasta, cât de greu acceptă concesiile și cât de inflexibilă poate fi. Dacă va continua astfel, mai ales în condițiile războiului comercial cu SUA, probabil că nu va mai reuși prea mult în Europa, unde se pregătesc deja formule de *screening* investițional, mai ales în cazul zonelor sensibile sub aspect strategic, tehnologic și al ordinii publice. Speranța este că va proceda mai înțelept decât până acum în deciziile pe care le va lua în privința BRI, mai ales în condițiile presiunii externe puternice din partea SUA și a valului tot mai mare de nemulțumire ce se ridică în

legătură cu efectele implementării acestei strategii atât de la extern, din partea țărilor partenere, cât și de la intern.

Din dialogul cu specialiști implicați în conturarea deciziilor de politică economică internă și externă a Chinei, reiese că este de așteptat ca pe fondul tuturor acestor nemulțumiri și tensiuni, frenezia investițională a Chinei în cadrul BRI să se mai tempereze, să se canalizeze mai ferm pe anumite priorități și să opteze pentru un avans mai ferm pe construcția infrastructurii soft, înainte de a mai face pași substanțiali cu proiectele hard.

Pentru toți actorii scenei globale BRI poate aduce oportunități atâta timp cât toți cei implicați, începând cu China, fac ceea ce spun (sunt onești) și spun ceea ce fac (sunt transparenți), urmărind nu numai interesul propriu, dar acceptând să ia în calcul, cu bună credință, prioritățile și interesele partenerilor. Sigur, o asemenea idee poate suna idealist, dar este în perfectă rezonanță cu cea de *win-win* promovată intensiv în pachetul BRI și atunci... este *win-win* un concept prea idealist? Promovează China atât de intens un concept ne-realizabil? Până în prezent pare că da, judecând în mod specific după ceea ce se întâmplă în Europa, dar aproape oriunde altundeva. Pare un concept idealist, marketat unei Europe deschise și ușor naive de către o Chină pragmatică și egocentrică, ce „...abordează Europa cu mai puțin respect – ca pe un fel de super-market de oportunități, de unde poate extrage beneficii care o pot ajuta să se înalțe, să neutralizeze opoziția la politica sa externă și să împiedice Occidentul să acționeze împotriva” (Economist, 2018). Ar putea fi exact așa. Sau poate nu?

Referințe bibliografice

ADB (2017) – *Meeting Asia's infrastructure needs*, ADB Report, February, <https://www.adb.org/publications/asia-infrastructure-needs>

Bloomberg, (2018 a) – *China's Silk Road Isn't So Smooth. Skeptiks' warnings are beginning to come true*, July, 11, <https://www.bloomberg.com/view/articles/2018-07-10/china-s-belt-and-road-initiative-has-stalled>

Capital (2016) – *Cel mai mare terminal de cereale din Constanța a ajuns pe mâna chinezilor*, August, 24, <https://www.capital.ro/cel-mai-mare-terminal-de-cereale-din-constanta-a-ajuns-pe-mana-chinezilor.html>

Chin, Helen., He, W (2016) – *The Belt and Road Initiative: 65 Countries and Beyond*, Global Sourcing, Fung Group, Fung Business Intelligence Centre, May

China Daily (2018) – *Freight Train Fetes 10 000 th Europe Trip*, August, 27, <http://en.people.cn/n3/2018/0827-/c90000-9494222.html>

China Daily (2016) – *Train Signals Belt and Road Making Headways*, June 22, http://www.chinadaily.com.cn/world/2016xivisitree/2016-06/22/content_25800843.htm

Churchman, Kyle (2016) – *China's Vision for a New Asian Economic and Political Order*, An Essay for the Strategic Asia Program, August, 16

CSIS (2018) – *How will Belt and Road Initiative advance China's interests?*, China Power Project, Unpacking the complexity of China's rise, <https://chinapower.csis.org/china-belt-and-road-initiative/>

CMA CGM (2013) – *CMHI and CMA CGM complete the Terminal Link transaction*, June, 11, <https://www.cma-cgm.com/news/8/cmhi-and-cma-cgm-complete-the-terminal-link-transaction>

Depth Paper (2019) – *Empty trains on the modern Silk Road: when Belt and Road interests don't align*, Panda Paw Dragon Claw, <https://pandapawdragonclaw.blog/2019-08/23/empty-trains-on-the-modern-silk-road-when-belt-and-road-interests-dont-align/>

Dipanjan, Roy Chaudhury (2018) – *Africa cancels a Belt and Road initiative project for the first time*, *Economic Times*, October, 25, <https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/africa-cancels-a-bri-project-for-the-first-time/articleshow/66363312.cms>

Duchatel, Mathieu & Duplaix, Alexandre Seldon (2018) – *Blue China: Navigating the maritime Silk Road to Europe*, ECTR, Policy Brief, April, 23, https://www.ecfr.eu/publications/summary/blue_china_navigating_the_maritime_silk_road_to_europe

Economist (2018) – *Gaining wisdom, marching forward*, Briefing China and the EU, October, 6, Beijing, Brussels, Prague, <https://www.economist.com/briefing/2018/10/04/chinese-investment-and-influence-in-europe-is-growing>

Fang, Frank (2018) – *Chinese investments in European ports come under scrutiny*, *Epoch Times*, October, 11, https://www.theepochtimes.com/chinese-investments-in-european-ports-come-under-scrutiny_2687145.html

F&D/Facts and Details (2018) – *Foreign policy under Deng Xiaoping*, accesat în 10 noiembrie 2018, <http://fact-sanddetails.com/china/cat2/sub7/entry-5540.html>

Global Times (2018) – *China invests in 42 overseas ports under Belt and Road project*, July 30, <http://www.themeditelegraph.com/en/shipping/2018/07/30/china-invests-overseas-ports-under-belt-and-road-project-ifwhRbXOOXfOiDldzig9JN/index.html>

Hao, Nicole (2018) – *Israel grows wary of China's investments*, *The Epoch Times*, October, 17, https://www.theepochtimes.com/israel-grows-wary-of-china-investments_2692773.html

Hillman, Jonathan (2018 a) – *China's Belt and Road is full of Holes*, CSIS Briefs, September, <https://www.csis.org/analysis/chinas-belt-and-road-full-holes>

Hillman, Jonathan, E. (2018 b) – *China's Belt and Road Initiative. Five years later*, CSIS Reconnecting Asia, January, 25, <https://www.csis.org/analysis/chinas-belt-and-road-initiative-five-years-later-0>

Hillman, Jonathan, E. (2018 c) – *The Rise of China-Europe Railways*, CSIS, Analysis, March, 6, <https://www.csis.org/analysis/rise-china-europe-railways>

HSBC (2017) – *The five port project creates float all boats scenario for the BRI in Europe*, Business HSBC, October, 9, <https://www.business.hsbc.com/china-growth/the-european-five-port-project>

Jiang, Shixue (2015) – *Europe and China's One Belt One Road Initiative*, Working Papers Series on European Studies, Institute of European Studies, CASS, Vol.9, No. 2;

Knowler, Greg (2018) – *Huge subsidies keep China-Europe rail network on track*, May, 23, https://www.joc.com/rail-intermodal/huge-subsidies-keep-china-europe-rail-network-track_20180523.html

Linden, Ronald (2018) – *China is buying up ports and influence accross Europe*, National Interest, June, 10, <https://nationalinterest.org/feature/china-buying-ports-influence-across-europe-26210>

Lupova, Julia (2018) – *COSCO shipping Ports new leader among GTOs?* January, 19, <https://port.today/cosco-shipping-ports-new-leader-among-gtos/>

Moore, Rebecca (2017) – *China's conquest of European box ports*, Container Shipping & Trade, November, 22, https://www.containerst.com/news/view,chinas-conquest-of-european-box-ports_49967.htm

Mordor Intelligence (2018) – *China-Europe rail freight transport market*, Research Report July 2018 <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/china-europe-rail-freight-transport-market>

NDRC (2017) – *Vision for Maritime Cooperation under the Belt and Road Initiative*, June, 20, file:///C:/Users/Sarmiza/Documents/Backup/My%20Documents/Belt%20and%20Road/BRI_PORTURI/Vision%20on%20maritime%20Cooperation%20under%20BRI_NDRC_06.2017.pdf

Pandya Shivali, Simone Tagliapietra (2018) – *China's strategic investments in Europe: the case of maritime ports*, Bruegel, June, 27, <http://bruegel.org/2018/06/chinas-strategic-investments-in-europe-the-case-of-maritime-ports/>

Pencea, Sarmiza (2017) – *A look into the complexities of One Belt, One Road Strategy*, Global Economic Observer no.1/2017, Institute for World Economy

Sahoo, Pravakar (2016) – *OBOR: will it reboot the Chinese economy?* – World Commerce Review, Institute of Economic Growth, Delhi, <http://www.worldcommercereview.com/html/sahoo-obor-will-it-reboot-the-chinese-economy.html>

Spangler, Brad (2003) – „Win-Win, Win-Lose, and Lose-Lose Situations.” *Beyond Intractability*. Eds. Guy Burgess and Heidi Burgess. Conflict Information Consortium, University of Colorado, Boulder. Posted: June 2003 <<http://www.beyondintractability.org/essay/win-lose;> „Integrative or Interest-Based Bargaining.” *Beyond Intractability*. Eds. Guy Burgess and Heidi Burgess. Conflict Information Consortium, University of Colorado, Boul-

der. Posted: June 2003 <<http://www.beyondintractability.org/essay/interest-based-bargaining>>

Szakonyi, Mark (2018) – *Asia-Europe rail subsidies come with hidden costs to network*, October, 4 https://www.joc.com/rail-intermodal/international-rail/china/asia-europe-rail-subsidies-come-hidden-costs-network_20181004.html

Voa (2017) – *Pakistan, Nepal, Myanmar Back Away From Chinese Projects*, Voa News, December 04, <https://www.voanews.com/a/three-countries-withdraw-from-chinese-projects/4148094.html> ;

Xinhua (2015) – *China: The Belt and Road Initiative*, January 29, <https://dilemma-x.net/2015/01/29/china-the-belt-and-road-initiative/> .

Note

Toate cele trei denumiri ale strategiei sunt în uz, dar pentru a respecta cea mai recentă opțiune oficială chineză, vom folosi în continuare cu precădere acronimul BRI.

¹ *Win-win* este un concept din teoria jocurilor care exprimă situația în care toți cei implicați într-o negociere/dispută/afacere etc. percep în mod subiectiv drept bun (adică superior așteptărilor pe care le-au avut) rezultatul pe care l-au obținut în final. Atingerea unei asemenea situații depinde în mod hotărâtor de *așteptările* părților implicate, care, dacă sunt exagerate fie într-un sens, fie în altul, pot genera în cazul uneia și aceleiași părți *percepții* diametral opuse în legătură cu același rezultat final. Pe de altă parte, un rezultat perceput de toate părțile drept bun, o soluție *win-win*, depinde și de felul în care părțile reușesc să negocieze ținând cont atât de *interesele* proprii, cât și de cele ale celorlalte părți („interest-based bargaining” sau „integrative bargaining”), prin *interese* înțelegându-se *nevoile, dorințele, preocupările și temerile* fiecăreia dintre părțile implicate (Spangler, 2003).

² Numărul de participanți nu este restricționat. Potențial, încă alte 48 de țări s-ar putea implica în proiect (Chin & He, 2016): **Orientul Mijlociu** și **Africa de Nord**: Algeria, Djibouti, Malta, Maroc, Tunisia; **Europa**: Austria, Belgia, Cipru, Danemarca, Finlanda, Franța, Germania, Grecia, Islanda, Italia, Luxemburg, Olanda, Norvegia, Portugalia, Spania, Suedia, Elveția, Marea Britanie; **Africa Sub-Sahariană**: Burundi, Comore, Etiopia, Guinea, Kenya, Madagascar, Mauritania, Mauritius, Mozambic, Rwanda, Seychelles, Somalia, Africa de Sud, Sudanul de Sud, Tanzania, Uganda, Zambia, Zimbabwe; **Oceania**: Australia, Noua Zeelandă; **America Latină**: Argentina, Brazilia, Peru.

³ Asia Development Bank.

⁴ RMB = renmimbi= yuan (moneda națională chineză).

⁵ Viziune și acțiuni privind construirea Centurii Economice a Drumului Mătăsii și a Drumului Maritim al Mătăsii pentru secolul 21.

⁶ CPEC = China-Pakistan Economic Corridor.

⁷ CMEC = China-Myanmar Economic Corridor. Importanța acestor două coridoare care deschid accesul la mare unor regiuni interioare și subdezvoltate din China este extrem de însemnată strategic, fapt demonstrat și prin faptul

că Pakistanul și Myanmar sunt singurele state din Asia care sunt incluse atât în componenta terestră, cât și în cea maritimă a OBOR/BRI.

⁸ BCIM = Bangladesh-China-India-Myanmar Economic Corridor.

⁹ Asian Infrastructure Investment Bank, bancă multilaterală creată special pentru finanțarea proiectelor BRI.

¹⁰ Fondul Drumului Mătăsii

¹¹ 16+1 este o platformă pentru cooperarea Chinei cu țările CEE16 [Albania (AL), Bosnia și Herțegovina (BA), Bulgaria (BG), Croația (HR), Republica Cehă (CZ), Estonia (EE), Ungaria (HU), Letonia (LV), Lituania (LT), Macedonia (MK), Muntenegru (ME), Polonia (PL), România (RO), Serbia (SR), Slovacia (SK), Slovenia (SI)] în vederea implementării BRI în Europa. 11 din cele 16 țări sunt membre ale UE (CEE11), iar restul de 5 sunt țări din Balcanii de Vest (WB5) aflate în diferite stadii ale procesului de aderare la Uniunea Europeană. În 2019, acestui grup i s-a alăturat și Grecia, denumirea sa devenind 17+1.

¹² Teoria geopolitică a *șiragului de perle* se referă la riscul potențial prezentat de porturile din Oceanul Indian în care China și-a extins prezența, inclusiv luând în calcul situația în care aceasta ar da porturilor respective și o utilizare militară. Apariția *șiragului de perle* este relevantă în ceea ce privește influența geopolitică crescândă a Chinei ca urmare a eforturilor ei de a accesa porturi și aeroporturi străine, de a-și extinde, moderniza și dezvolta forța militară departe de propriul teritoriu, insistând că strategia ei navală este integral pașnică și nu urmărește decât să asigure protecția rutelor comerciale și a intereselor comerciale regionale.

¹³ Metodă de transport feroviar care presupune că toate vagoanele complet încărcate în același punct de pornire ale unui tren călătoresc spre aceeași destinație unde sunt toate descărcate. Totodată, mai poate include situația în care un singur expeditor rezervă întreg spațiul de transport al unui tren, respectând și celelalte condiții menționate anterior.

¹⁴ National Development and Reform Commission.

¹⁵ Centre for International and Strategic Studies, Washington, US.

¹⁶ Niveluri 2016 (Hillman, 2018c).

¹⁷ Top 10 porturi maritime europene după volumul de mărfuri containerizate vehiculate sunt (2016): Rotterdam (Olanda/NL), Anvers (Belgia/BE), Hamburg și Bremerhaven (Germania/DE), Valencia și Algeciras (Spania/ES), Felixstowe (Marea Britanie/UK), Pireu (Grecia/GR), Gioia Tauro (Italia/IT) și Le Havre (Franța/FR) (Pandya & Tagliapietra, 2018).

¹⁸ AL = Albania (<http://www.europeancuisines.com/Europe-European-Two-Letter-Country-Code-Abbreviations>)

¹⁹ GE = Georgia

²⁰ NO = Norway

²¹ Obediența preemtivă se manifestă în aceea că deciziile se iau din start în ideea de a nu supăra China, fără să mai fie nevoie să pretindă sau să impună China așa ceva.

²² Componenta navală a Armatei Populare de Eliberare/Peoples Liberation Army Navy.

²³ China Investment Corporation.

²⁴ <https://www.telegraph.co.uk/property/uk/chinese-investment-manchester-property-powers/>

Cu privire la Origen (184–253)

Vasile Muntean*

Abstract. The current pages, entitled *Concerning Origen*, are regarding the third-century theologian as the greatest interpret of the Bible and the founder of the Christian theology as a system. In our time, it is generally admitted that the condemnation of Origenism was made before the official opening of the Fifth Ecumenical Synod – A.D.553, and the 15 anathemas do not belong to this council. It is possible that Origen's name had been interpolated after the Synod, in the eleventh anathema from the group of the fourteenth anathemas directed against the *Three Chapters*.

Keywords: Origen, Origenism, Orthodoxy, heresy, condemnation, pseudo-condemnation.

În legătură cu actuala temă, un cuprinzător și documentat medalion a publicat deja în 1985 renumitul patrolog Ioan G. Coman, accentuând *ab initio* că didascălul alexandrin a fost o personalitate eminentă a secolului al III-lea, „una din acele rare apariții care impun respect și admirație nu numai prietenilor, ci și dușmanilor”¹. În timpul din urmă, anii de viață ai lui Origen² s-au stabilit destul de precis³; i-am indicat în titlul acestei expuneri, în care nu voi intra decât parțial în detalii. Voi avea în vedere numai unele aspecte esențiale⁴, necesare a ne forma o imagine mai limpede asupra „celui mai important tălmăcitor al Bibliei din toată istoria Bisericii”, cum îl definește J.A. McGuckin⁵ (apreciatul profesor englez, devenit ortodox). De notat că și filosoful de la noi, prof. Gh. Vlăduțescu, i-a dedicat un capitol într-o carte de a sa⁶, cu titlul *Teo-metafizica origeniană*.

Eruditul dascăl din Alexandria egipteană este considerat pe drept cuvânt artizanul „teologiei

creștine ca sistem”⁷. O particularitate a operelor lui Origen este „intima lor împletire cu viața și năzuințele creștine ale epocii”; de aici caracteristica filocalică a scrierilor sale, din care – firește, nu aleatoriu – sfinții Vasile cel Mare și Grigorie Teologul au compus întâia *Filocalie*⁸.

Cum este cunoscut, Origen a recurs la interpretarea *Sfintei Scripturi* cu cele trei sensuri: somatic, psihic și pnevmatic, abuzând însă de exegeza alegorică⁹. Trebuie relevat și faptul că principala lui operă, *Περί ἀρχῶν*, cuprinde material insuficient digerat¹⁰. Această lucrare a fost publicată de Ambrozie Alexandrinul¹¹ fără asentimentul autorului, determinând nu doar „supărarea lui Origen, dar și frământări doctrinare”, remarcă I.G. Coman¹². „Spirit speculativ îndrăzneț și chiar aventuros – subliniază la rândul său É. Gilson –, Origen a făcut operă de pionierat în prea multe domenii încă puțin explorate, ca să nu-i iertăm unele rătăcirii”¹³.

Care sunt, în fond, ipotezele sau abaterile sale dogmatice imputabile, socotite de unii comentatori ca *periculoase*?! Să semnalez pe cele mai însemnate: gradația între Persoanele treimice¹⁴, teoria preexistenței sufletelor (de origine platoniană), concepția ciclică a timpului (derivând din elenism; timpul biblic e linia ascendentă), ensomatoza (distinctă totuși de metempsihoză pitagoreică) și apocatastaza. De exemplu, subordinaționismul în raporturile intertrinitare s-a explicat în maniera următoare: adesea abaterile de doctrină ale unor Sf. Părinți – sau ale unor scriitori biserictești – au fost cauzate de combinațiile logice în care s-au antrenat; spre a combate un anumit opozant, apelau la dovezile raționale posibile, aceste

raționamente conducându-i nu o dată la încheieri mai puțin ortodoxe. Este destul să ne gândim că recunoscuți teologi, precum Atanasie cel Mare, au pendulat câteodată între conceptele *omousios* și *omiusios*. Celsus, de pildă, îi învinuia pe aderenții lui Hristos că se închină la doi dumnezei (Tatăl și Fiul), profesând politeismul. Ca să dea replica unei atari învinuiri, metafizicianul creștin de care vorbim ajunge, fatalmente și altminteri logic, să stabilească că adevărații creștini nu-l adoră decât pe Dumnezeu-Tatăl, Fiul fiind inferior Tatălui; al treilea ipostas, Sf. Duh, a fost pus pe o treaptă mai joasă decât Logosul, având în lume rol de sfințitor¹⁵. De reținut că, în timp ce Ieronim (†420) îl acuza pe Origen de subordinaționism, Grigorie Taumaturgul (ex-ucenic origenian) și Atanasie cel Mare (†373) îl absolveau de această vină (astfel gândesc și unii autori moderni), întrucât există numeroase texte în creația origeniană „care infirmă subordinaționismul sau care nu-l lasă să se impună”¹⁶.

De precizat, apoi, că concepția de metempsihoză atribuită lui Origen, acesta nu o acceptă nici ca ipoteză, ci o respinge ferm¹⁷.

Referitor la apocatastază – susținută și de Sf. Grigorie de Nyssa¹⁸ –, ea nu este prezentată ritos: cititorul e invitat să decidă singur dacă trebuie să credem că la sfârșitul veacurilor vor mai rămâne demoni și inși condamnați, despărțiți de Dumnezeu pentru veșnicie¹⁹. „Inchizitorii” – cum au fost denumiți mai nou denigratorii și inamicii lui Origen din vechime (Epifanie²⁰, Teofil, Iustinian imperatorul)²¹ – se cuvenea să-și amintească de principiul revelat chiar de Origen în prefața tratatului său de bază: „Numai acel lucru trebuie acceptat ca adevăr, care nu se deosebește în nicio privință de tradiția bisericească și apostolică” (*De principiis: Praefatio 2*)²².

Origenismul din veacurile V și VI nu mai este cel din secolul al III-lea, ci altceva care nu mai trebuie atribuit plenar lui Origen²³; origenismul palestinian realmente era evagrianism²⁴. Incontestabil, mișcându-se între atâtea izvoare diferite și uneori antitetice și predica apostolică, Origen nu putea să realizeze o doctrină ortodoxă ireproșabilă²⁵. În consecință, condamnările din secolul al VI-lea un avizat teolog contemporan nouă întemeiat le-a catalogat „perfect anacronice și injuste”²⁶.

Nu demult, în *Abstract*-ul ce precede referatul său intitulat *Sinodul V ecumenic și origenismul*, N.-D. Kerekes²⁷ a conchis că rezultatele aceluia sinod sunt formulate în 15 anatematisme, iar numele lui Origen este însemnat în anatematismul a 11-a²⁸, motiv pentru care s-au exprimat în timp trei puncte de vedere:

1) Sinodul s-a convocat pentru a examina problema origenismului, acesta fiind reprobabil laolaltă cu însuși Origen în unele sesiuni pentru care nu s-au conservat documente.

2) Sinodul s-a întrunit spre a cerceta subiectul celor *Trei Capitole*²⁹ și nu al origenismului care a fost recuzat în ședințe anterioare deschiderii oficiale a sinodului.

3) Pe membrii Sinodului V ecumenic nu i-a interesat origenismul, iar numele lui Origen notat în anatematismul 11 se datorează unei interpolări.

În subsidiar, către finele relatării sale³⁰, autorul în cauză este de acord întâi cu teza lui Fr. Diekamp din 1899, anume osândirea „care l-a lovit pe Origen și pe partizanii lui în 553 este opera unui sinod particular, în speță, a unui *σύνδοδος ἐνδημοῦσα* (*synodos endemousa*) din Constantinopol [...]”. Al doilea considerent: „Canonul³¹ [sic] 11 al Sinodului V, care proclamă anatema împotriva lui Origen și a scrierilor sale necredincioase³² este evident o sentință emanată a sinodului ecumenic”, sinod ce l-a condamnat pe Origen „în trecere”³³, adică în treacăt, fugitiv; expresia „en passant” este împrumutată – în chip nemărturisit – de la cardinalul Henry Noris (1673). Mă așteptam, cele două concluzii de mai sus să fie trecute și în sumar (*Abstract*). La acest studiu mai constat o nesatisfăcătoare sistematizare a materialului, ca și unele erori de tipar: Emesa³⁴, în loc de Edessa, *et alia*.

Contribuții recente ale unor cercetători străini aduc anumite clarificări în privința elementelor controversate; enumăr câteva: numele lui Origen nu este inclus în edictul lui Iustinian cel Mare intitulat *Ομόνοια*, nici în actele sinodale semnate ulterior de papa Vigiliu, nonconcordanțe frapante care pot să indice faptul că numele lui Origen a fost inserat retrospectiv în text, după sinod. Rezolvarea problemei, acceptată în genere astăzi, este că respingerea origenismului s-a făcut înaintea deschiderii oficiale a Sinodului V general. În continuare, fragmentele în engleză: „In the *Homonoia*

(the prior text) Origen's name does not appear at all, making it at least possible that the name of the third-century theologian had been inserted into the conciliar acts retrospectively"³⁵; „...nor does it appear in the version of the conciliar proceedings that was eventually signed by Pope Vigilius, a long time afterwards. These discrepancies may indicate that Origen's name may have been retrospectively inserted into the text after the Council"³⁶. „However, the solution generally accepted today is that the bishops signed the canons condemning Origenism before the council formally opened"³⁷.

Cum era de așteptat, cea mai bună ediție critică din contemporaneitate a hotărârilor celor Șapte Sinoade ecumenice, scoasă de Norman P. Tanner, nu a mai inclus textul denunțurilor anti-origeniste, cu justificarea că studii mai noi au arătat că cele 15 anatematisme nu pot fi atribuite Sinodului II constantinopolitan: „Our edition does not include the text of anathemas against Origen since recent studies have shown that these anathemas cannot be attributed to this council"³⁸.

Deja în 1988, citându-l pe patrologul francez H. Crouzel, I.G. Coman preciza că osândirea lui Origen „în 553 «n-are valoare istorică și canonică», pentru că «discutate înaintea deschiderii oficiale a sinodului, cele 15 anatematisme din 553 (diferite de cele din 543 ale lui Iustinian și ale sinodului său local) nu figurează în actele oficiale ale Sinodului V ecumenic [...]. Aceste anatematisme sunt, în parte, copii din opera *Capitole gnostice* ale lui Evagrie Ponticul"³⁹ [...]. Origen a murit quasi-martir și în pace cu Biserica». Origen nu s-a separat, în chip eretic, de Biserica"⁴⁰.

Înainte de a încheia, voi reproduce câteva considerații și atitudini aparținând unor autorități în materie. Redau mai întâi reflecțiile regretatului patrolog Ioan G. Coman, deseori citat în paginile de față: „Geniu unic teologic și filosofic și nestins rug de evlavie al Bisericii, pe care el o califica drept «podoabă a lumii», dascăl de ierarhi și de martiri, el însuși martir pentru Hristos-Logosul pe care l-a iubit ca nimeni altul, Origen va beneficia, poate, într-o bună zi, de apocatastaza pe care el a cerut-o lui Dumnezeu cu atâta dragoste pentru toți și pentru toate. Aprecierile specialiștilor (P. Hristou, H. Crouzel, J. Daniélou etc.) merg în acest sens"⁴¹.

Reputatul dogmatist Dumitru Stăniloae, în *Dogmatica* sa, îl citează de câteva ori pe marele dascăl alexandrin⁴², ceea ce nu înseamnă puțin, iar alt distins dogmatist, anume Isidor Todoran, a demonstrat că Origen nu poate fi taxat eretic în înțelesul deplin al cuvântului. El poate fi calificat doar ca eretic material, nu formal. Ereticul formal este acela care persistă voit în a susține o învățătură contrară doctrinei Bisericii, pe când ereticul material greșește, însă nefiind în opoziție conștientă față de Biserică; ereticul material nu este propriu-zis eretic⁴³.

Într-un volum propriu⁴⁴, competentul teolog iezuit Tomás Špidlik (†2010; la romano-catolici, cum se știe, Origen este Părinte al Bisericii) oferă nenumărate citate din același Origen. Tot așa procedează și Andrew Louth (valoros dascăl anglican, convertit la Ortodoxie); dânsul îl vede pe Origen ca pe un precursor al întregii tradiții mistice creștine⁴⁵. De asemenea, cunoscutul istoric al literaturii creștine din Antichitate, Lorenzo Perrone, declară – relativ la o eventuală canonizare – că nu se impune, deoarece „a fost deja făcută de istorie, prin vicisitudinile pe care le-au îndurat Origen și scrierile sale [...]. El a fost citit și recitat, comentat, imitat de-a lungul istoriei intelectuale a creștinismului. El nu e doar o simplă «autoritate de referință», el este un maestru pentru învățătura și viața creștină"⁴⁶. În fine, e util a evidenția că ultimul congres (al XII-lea), consacrat moștenirii origeniene, a avut loc acum câțiva ani în Sfânta Cetate, la Ierusalim⁴⁷.

Închei cu sublinierile Părintelui prof. arhid. Ioan I. Ică jr., cel ce a studiat temeinic opera origeniană: „Astăzi Origen este din nou contemporanul nostru, întâi de toate pentru că, după interludiul neomedieval al totalitarismului modern, trăim iarăși într-o epocă a individualismului și a libertăților (chiar dacă nu și a libertății – cum voiau anticii), a fluidității și pluralității, similară într-un alt context cultural și tehnologic celei a lumii antice din secolele II–III [...]. Dacă în fața geniilor singura atitudine adecvată e admirația lucidă, atunci față de Origen prima și fundamentală atitudine care i se datorează este cunoașterea și mulțumirea, gnoza și euharistia, unite în recunoștință"⁴⁸.

Am înfățișat în articolul prezent doar o mică parte din problematica origeniană care se cere a

fi aprofundată, altfel zis să fie tratată multilateral, în scopul de a fi soluționată – pe cât posibil – definitiv.

Note

¹ G. Coman, *Patrologie*, II, București 1985, p. 292.

² *Ibidem*, p. 292: intervalul cronologic 185–253/4.

³ E. Gilson, *Filosofia în Evul Mediu* (trad. rom.), București 1995, p. 50; V. Muntean, *Miscellanea*, Sibiu 2017, p. 150 (cu argumentare).

⁴ Unele informații, legate de criza origenistă și de Sinodul V ecumenic, am dat în *Istoria creștină generală*, vol. I, București 2008, p. 186–190. A se vedea și manualul universitar de *Istoria bisericească universală* (redactat de un comitet de autori), I, București 2019; în p. 464 și 478 se afirmă – în mod real sau nu, vom vedea – că Origen a fost condamnat la acel conciliu.

⁵ În antologia sa, *Semnele împărăției* (trad. rom.), I, Timișoara 2003, p. 65 (cu o Introducere de V. Muntean).

⁶ Este vorba de *Filosofia primelor secole creștine*, București 1995, p. 52–66. G. Lafont (în cartea *O istorie teologică a Bisericii*, trad. rom., Sibiu 2003, p. 89) spune că „departe de a fi fost colonizată de elenism, gândirea creștină a îmbogățit patrimoniul filosofic al culturii grecești, smulgându-l limitelor lui și dându-i instrumentele unei expresii mai existențiale”. De real interes este și judecata lui A. Louth (*Originile tradiției mistice creștine*, trad., Sibiu 2002, p. 257): „Părinții folosesc încă un limbaj platonice, dar el e transfigurat de contextul în care îl folosesc”. Desigur că în mod exagerat Fr. Nietzsche punea semnul egalității între platonism și creștinism; a fost citat de I.P. Culianu, în vol. *Eros și magie în Renaștere –1484* (trad. rom.). București 1994, p. 284.

⁷ I.G. Coman, *Patrologie*, II, p. 311.

⁸ *Ibidem*, p. 314. Vezi și *The Oxford Dictionary of Byzantium* (ed. Al. Kazhdan et alii), III, New York – Oxford 1991, p. 1656. Marii Capadocieni – arată și E. Gilson (*Filosofia...*, p. 54) – au știut în cazul lui Origen să-i îndrepte devierile doctrinare „și să-l admire fără zgârcenie”.

⁹ I.G. Coman, *Patrologie*, II, pp. 320 și 332. R. Rus (în *Dicționar enciclopedic de literatură creștină din primul mileniu*, București 2003, p. 628) adnotează că *Biblia* are trei sensuri: istoric/literal, moral și mistic/alegoric, corespunzătoare structurii tripartite a omului: trup, suflet și spirit/duh, structură ce a fost numită „aparenta trihotomie a ființei umane” de către Bartolomeu Valeriu Anania (*Noul Testament*²), București 1999, p. 360, n. 6, în care comentează stilul 23 din I *Tesaloniceni*, cap. 5, neacceptând trihotomia platonice. Vezi și D. Pătrașcu, *Concepția despre suflet în platonism și la primii Părinți ai Bisericii*, Caietele Institutului Catolic, VII (2008), p. 48 sq.

¹⁰ I.G. Coman, *Patrologie*, II, p. 343.

¹¹ *Ibidem*, p. 381–382.

¹² *Ibidem*, p. 331–333. Vezi și N. Matsoukas, *Istoria filosofiei bizantine* (trad. rom.), București 2003, p. 85–87.

¹³ E. Gilson, *Filosofia...*, p. 50. Se pot consulta cu folos și alte medalioane: M. Eliade, *Aspece ale mitului* (trad. rom.), București 1978, p. 155–157; *Origen and Origenism* (Catholic Encyclopedia, online), *Origen of Alexandria* (Internet Encyclopedia of Philosophy), *Origen* (Stanford Encyclopedia of Philosophy) ș.a.m.d.

¹⁴ I.G. Coman, *Patrologie*, II, p. 348; *Idem*, vol. III, București 1988, p. 244–255: în aceste pagini se află amănunțita critică operată de Teofil Alexandrinul (†412), pasional, cu o ostilitate nedisimulată, cu izbucniri „așa de violente împotriva lui Origen, lucru foarte regretabil” – concludă I.G. Coman. După ce inițial a fost un admirator exaltat al lui Origen, acesta e acum categorisit de către același Teofil drept „capul nelegiurii”, „hidra tuturor ereziilor” (p. 249, 576), „partizan al demonilor” (p. 254), etichete ce nu cadrează cu limbajul creștinesc sau civilizată. Un portret echilibrat, fidel, i-a creionat acestei „figuri controversate” Remus Rus (*Dicționar...*, p. 827–828), chiar dacă istoricul britanic E. Gibbon (citată de D.S. în p. 828) i-a făcut o descriere devastatoare. Evident, în vederea unei caracterizări judicioase, orice persoană – sau personalitate – este necesar a fi evaluată imparțial, luându-se în considerare deopotrivă meritele și scăderile sale. În legătură cu „ereziile” specificate *supra*, nu se poate eluda afirmația paulină din I *Corinteni* 11,19: „[...] trebuie să fie între voi și eresuri, ca să se învedereze între voi cei încercați”. Comparativ cu critica înverșunată a lui Teofil, în apologia *Contra lui Celsus*, Origen „s-a menținut însă în limitele obiectivității și nu s-a lansat în critici pătimașe la adresa adversarului”, a consemnat mitropolitul Nicolae Corneanu, în *Origen și Celsus. Confruntarea creștinismului cu păgânismul*, București 1999, p. 34.

¹⁵ Paragraful în întregime l-am preluat – nu literal – din volumul regretatului ierarh N. Corneanu, *Origen...*, p. 217. Pentru respingerea incriminării de subordinaționism, a se vedea *The Oxford Dictionary...*, III, p. 1534; R. Rus, *Dicționar...*, p. 627, precum și nota *infra*.

¹⁶ I.G. Coman, *Patrologie*, II, p. 347.

¹⁷ *Ibidem*, p. 351.

¹⁸ R. Rus, *Dicționar...*, p. 334.

¹⁹ E. Gilson, *Filosofia...*, p. 54. A se vedea și I.G. Coman, *Patrologie*, II, p. 375: Origen prezintă această chestiune „cu teamă și precauție, mai mult ca un fel de discuție și de cercetare, decât ca afirmații sigure și definitive”.

²⁰ Epifanie de Salamina, teolog unilateral, în *Panarion* a descris 80 de erezii (ca și cele 80 de concubine din *Cântarea cântărilor*), din care primele 20 sunt ante-creștine: barbarismul, scitismul, elenismul, iudaismul ș.a. (I.G. Coman, *Patrologie*, III, p. 578); el s-a dovedit și un preiconomah și totodată o unealtă în mâna lui Teofil Alexandrinul, folosită de acesta spre a-și satisface propriile ambiții. A fost înfruntat cu demnitate de Teotim al Tomisului, familiarizat cu scrisul origenian pe care îl prețuia; cf. Ioan Rămureanu, *Actele martirice*, București 1982, p. 349.

²¹ Ioan I. Ică, *Studii de spiritualitate ortodoxă*, Sibiu 2002, p. 29.

²² R. Rus, *Dicționar...*, p. 334–335. Varianta engleză (online) sună așa: „...alone is to be accepted as truth which differs in no respect from ecclesiastical and apostolical tradition”. O nuanțare la I.G. Coman, *Patrologie*, III, p. 211:

„Numai acel adevăr trebuie crezut, care nu se deosebește întru nimic de Tradiția apostolică” (lipsește „bisericească”; probabil *lapsus calami*).

²³ I.G. Coman, *Patrologie*, II, p. 332. Să se vadă și I. P. Culianu, *Gnozele dualiste ale Occidentului* (trad. rom.), București 1995, p. 61 („...doctrina origenistă, care nu-i propriu-zis cea a lui Origen însuși”), p. 284–289 (*origenism și catharism radical*) și p. 323, în care Origen e desemnat Părinte al Bisericii.

²⁴ H.-G. Beck, *Istoria Bisericii ortodoxe din Imperiul bizantin* (trad. rom.), București 2012, p. 79. Despre Evagrie vezi și teza în neogreacă (*Evagrie din Pont*) a fostului patriarh Iustin Moisesescu, apărută la Atena în 1937; I.G. Coman, *Patrologie*, III, p. 430–452; J. Meyendorff, *Hristos în gândirea creștină răsăriteană* (trad. rom.), București 1997, p. 58; H. Bunge, *Evagrie Ponticul. O introducere* (trad.), Sibiu 1997; A. Guillaumont, *Originile vieții monahale* (trad.), București 1998, p. 251–286; A. Louth, *Originile...*, p. 141–156; Evagrie Ponticul, *Scrieri alese* (trad.), București 2000; R. Remus, *Dicționar...*, p. 254–255; R. Sinkewicz, *Evagrius of Pontus*, Oxford 2006; *Evagrius between Origen, the Cappadocians, and Neoplatonism* (ed: Ilaria Ramelli et alii), vol. X din *Studia Patristica*, Peeters, 2017.

²⁵ I.G. Coman, *Patrologie*, II, p. 332.

²⁶ Ioan I. Ică, *Studii...*, p. 32.

²⁷ A apărut în *Studia Universitatis «Babeș-Bolyai». Theologia Orthodoxa*, LIV, 2, 2009, p. 51 și urm.

²⁸ În realitate, anatematismul acesta nu face parte din grupa celor 15, ci din seria de 14 anatematisme, îndreptate împotriva celor *Trei Capitoale*.

²⁹ *Largo*, poziția lui Iustinian împotriva registrului *Τριῶν Κεφαλαίων*, la E. Schwartz, *Drei dogmatische Schriften I Justinians*, München 1939, p. 41–67.

³⁰ N. Kerekes, *Sinodul...*, p. 69.

³¹ Văd că sinodul cu pricina nu a emis niciun canon; cf. I. Floca, *Canoanele Bisericii ortodoxe. Note și comentarii*, București 1991, p. 92.

³² Este un epitet nefericit; *necredincios* semnifică: fără credință, perfid, nesincer.

³³ N. Kerekes, *Sinodul...*, p. 68; la capătul pag. 70, înglobează numele a 13 eretici (alături de Origen), cu toate că în anatematismul XI erau nominalizați doar 6! Între cei 6 nu îi descoperi nici pe Didim cel Orb, nici pe Evagrie Ponticul pe care îi amintește, ca sancționați, numai Sinodul quinisexat din anii 691–692. În plus, în textul respectiv numele lui Iustinian cel Mare este însoțit, în traducerea engleză, de sintagma „of blessed memory” (de binecuvântată – sau pioasă – amintire), deși el a trecut în eternitate ca eretic aftartodochet! (În varianta românească, vedem că numitul împărat s-a sfârșit în „dreapta-credință”, adică ortodox; I. Floca, *Canoanele...*, p. 93). Apropo de Evagrie, pomenit *supra*, și L. Misiarczyk („*Non errores mentis sed logismoī faciunt haereses*”). *The Passions as a Source of Heresy according to Evagrius Ponticus*, in *Vox Patrum* 37/2017, p. 272–273) e de acord că în 553 nu a fost condamnat cu numele.

³⁴ N. Kerekes, *Sinodul...*, p. 58.

³⁵ E.M. Harding, *Origenist Crises*, în J.A. McGuckin (ed.), „*The Westminster Handbook to Origen*”, Louisville (Kentucky), 2004, p. 166. Din textul Elisabetei Harding, Ambrose Andreano (înainte calvin, actualmente ortodox) transcrie mai multe fraze – implicit cea copiată de mine – în „*Alleged Condemnation*”, adică *pretinsa condamnare*, capitol din studiul său *Debunking Myths about Origen* (foarte recent postat online); în același capitol explică în câteva puncte ceea ce el etichetează „the pseudo-condemnation”. În schimb, D. Castellano, *Origen and Origenism, Part III. Origenism of the Sixth Century* (online, 2013) are convingerea că prezența numelui lui Origen în anatematismul a XI-a din 553 echivalează cu o ratificare a deciziilor ce au precedat Sinodul al V-lea ecumenic. Dar Ilaria Ramelli (în *The Christian Doctrine of Apokatastasis*, Brill, 2013, p. 737) pledează pentru ideea că Origen nu a format obiectul vreunei anateme autentice – „Origen is not the object of any authentic anathema”. În plus, într-un material postat online, în 21 februarie 2019, intitulat *Freedom and Condemnation – Workshops on Origen*, se arată că osândirea origenismului s-a petrecut cu puțin timp înaintea Sinodului ecumenic constantinopolitan din anul 553: „Origen was definitely condemned together with some Origenistic sentences shortly before the Fifth Ecumenical Council (553)”. Înclin să cred și eu, ca și alți specialiști, că avem de a face cu o adăugire, cu o intervenție în textul anatematismului amintite, cu o interpolare, fiindcă normal ar fi fost ca numele lui Origen să deschidă lista cu ereziarhii, nu să o încheie, el trăind înaintea lui Arie (plasat primul). Și o proaspătă istorie a creștinătății vorbește exclusiv de condamnarea în 553 a celor „Trei Capitoale”: Philippe Blaudeau, *L'utopia justiniana*, în *Storia del cristianesimo, I. L'età antica (secoli I–VII)* (ed. Emanuela Prinzivalli), Roma 2015, p. 367.

³⁶ Wikipedia: *Origen* (varianta engleză); E.M. Harding, *Origenist...*, p. 166.

³⁷ Wikipedia citează pe R.A. Greer, *Origen*, New York 1979, p. 3, și pe R. Price, *The Acts of the Council of Constantinople of 553: With Related Texts on Three Chapters Controversy*, Liverpool University Press, 2009, II, p. 270 sqq.

³⁸ *Decrees of the Ecumenical Councils*, I, Georgetown University Press, 1990, p. 106 (lucrare reeditată în 2016). Vezi și *The Council of Constantinople – Sentence and Anathemas against the Three Chapters* (online); Philip Schaff, *The Seven Ecumenical Councils* (online, din 28 martie 2005), p. 440–443 (*anathemata* contra lui Origen); T. Givens, *When Souls Had Wings*, Oxford University Press, 2012, p. 125 (despre nedumerirea lui Schaff privind „these additional anathemas”); OrthodoxWiki: *Origen*.

³⁹ A se vedea și Joshua McKay Powell, *The Personal and Social Context of Justinianic Religious Policy Prior to the Three Chapters Controversy*, University of Kentucky Libraries, 2017, p. 212: „The 15 anathemas of the Council were built primarily upon the *Kephalaia Gnostica* of Evagrius”. Origenismul condamnat în 553 era „essentiellement l'origenisme evagrien”; *ibidem*, p. 211 (este citat A. Guillaumont).

⁴⁰ I.G. Coman, *Patrologie*, III, p. 11.

⁴¹ *Ibidem*, II, p. 376. Merită a fi înregistrat, fiind foarte interesant, un pasaj din Testamentul său (transpus în parte în voi. „Și Cuvântul trup s-a făcut”. *Hristologie și mariologie patristică*, Timișoara 1993, p. 429): „Ca om de știință am realizat câteva lucruri în domeniul culturii greco-latine și al patristicii [...]. Clasicismul greco-latin e un panteon al frumuseții cum nu se găsește în nicio cultură a lumii. Frumusețe a rațiunii, a artei și a vieții. Sfinții Părinți sunt o liră a harului și a lacrimilor după mântuire”. Volumul de mai sus a fost editat, cu o postfață, de mitropolitul N. Corneanu – fostul său discipol – care în 1965 l-a luat cu sine pe neuitatul dascăl când s-a deplasat la Parohia Boldur (satul meu natal) în vizită canonică. Scrisoarea Părintelui Ioan G. Coman din 1982, prețioasă, cu date importante, am publicat-o în *Miscellanea*, p. 200.

⁴² D. Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*², București 1997, vol. II (pp. 164 și 191), vol. III (p. 253).

⁴³ I. Todoran, *Poate fi considerat Origen eretic?*, în „Mitropolia Ardealului”, nr. 7–8/1959, p. 540–547. Iată ce zice și H. Crouzel în articolul *Origen and Origenism* din *New Catholic Encyclopedia* (text postat online la 24 apr. 2020): „...there is no question of holding that Origen was a formal heretic”.

⁴⁴ *Spiritualitatea Răsăritului creștin*, II. *Rugăciunea* (trad. rom.). Sibiu 1998, pp. 62, 65, 73, 76, 77 et passim.

⁴⁵ A. Louth, *Originile...*, p. 109.

⁴⁶ Apud *Origen sau Despre o canonizare implicită*, extras online din Cr. Bădiliță, *Știință, dragoste, credință. Convorbiri cu patrologi europeni*, București 2008. Vezi și

eboșa făcută lui Origen, într-un text postat online în oct. 2015, de către David Bentley Hart (*Saint Origen*) care își manifestă revolta pe motiv că împăratul Iustinian – în pofida exceselor și vinovățiilor lui – este sfânt! Personal, în *Scrieri teologice și istorice* (Caransebeș 2012, p. 76–80) am adus argumente pentru a fi omis din sinaxar, în Calendarul clasic bizantin lipsind cu desăvârșire. H.-G. Beck (*Istoria Bisericii...*, p. 83–85) apreciază corect că Iustinian I-ul nu a reușit *in extremis* să obțină unitatea Bisericii, iar condamnarea celor *Trei Capitoale* (opera și persoana lui Teodor de Mopsuestia, scrierile lui Teodoret de Cyr contra lui Chirii Alexandrinul și Epistola lui Ibas de Edessa către episcopul persan Maris) a însemnat, sub raport teologic, „un act inutil de înfrângere a trecutului”. Ceea ce rămâne de la Iustinian în cuprinsul Bisericii bizantine nu e *quodlibet*-ul său teologic, nici cursul fluctuant al politicii sale ecleziastice; rămân deciziile lui în sfera dreptului ecleziastic – fără de care existența canonică viitoare a Ortodoxiei este de neimaginat –, precum și arta bisericească. El a trecut în eternitate ca eretic aftartodochet, punctează același învățat bizantinist german (din nefericire, din cauza neglijenței traducătorului, în p. 65 și p. 83, numele ereziei nu posedă al doilea *t*). Totuși supranumele „cel Mare” – păstrat în istorie – este motivat prin ctitorirea Catedralei Sf. Sofia și prin Codul său ce stă la temelie legislației moderne.

⁴⁷ *Origeniana Duodecima. Proceedings of the 12th International Congress*, Jerusalem, 25–29 June, 2017 (acte publicate în anul 2019).

⁴⁸ Ioan I. Ică, *Studii...*, p. 40–41.

80 ani de la sfâșierea teritorială a României (1940) și de la marele refugiu românesc

*Alexandru Porțeanu**

Realizarea de deosebită însemnătate istorică a României Mari a atras ca un magnet, de la început, ostilitatea statelor vecine (cu excepția Iugoslaviei) și poziționări corespunzătoare în relațiile internaționale. Din punct de vedere geopolitic, factorii predominanți au fost reprezentați de *Komintern* (Internaționala a III-a comunistă creată, în 1919, la Moscova) și de *revizionismul Ungariei horthyste*, validat cu sprijinul Germaniei naziste. Convergența lor s-a realizat prin Pactul de neagresiune sovieto-german, cunoscut sub denumirea de *Pactul Ribbentrop-Molotov*, din 23 august 1939, îndeosebi prin anexele sale secrete, urmat după numai câteva zile, la 1 septembrie 1939, de atacarea Poloniei de către Germania nazistă, moment ce a declanșat cel de al Doilea Război Mondial.

În acest cadru politic de ansamblu, România se afla la intersecția obiectivelor celor două superputeri, Germania nazistă și URSS. Situația ei s-a agravat vizibil în condițiile prăbușirii sistemului de alianțe politico-militare, realizat după finele Primului Război Mondial, sub egida Puterilor Aliate Occidentale.

Anul 1940 a rămas cel mai nefast an din întreaga istorie de până atunci a României, izolată în mijlocul vâlvătăilor războiului din jurul ei.

Pactul Ribbentrop-Molotov a permis Germaniei ca, după atacarea Poloniei și împărțirea acesteia cu URSS, să-și îndrepte operațiunile militare spre vest, în principal împotriva Franței și să pregătească atacarea Marii Britanii. Oricât de limitate au fost inițial aceste acțiuni, ele au deter-

minat inclusiv reorientarea politicii externe a României către Germania, prin acordul economic româno-german (17 mai 1940), sintetizat în formula „petrol în schimbul armelor”. În acest context nou, Germania nazistă a sprijinit pretențiile teritoriale ale URSS față de România, limitate inițial numai la Basarabia.

Pe această bază, la 26 iunie 1940, guvernul sovietic transmitea României nota ultimativă prin care cerea cedarea imediată a Basarabiei și a nordului Bucovinei. În ziua următoare, 27 iunie 1940, la București, au avut loc cele două Consilii de Coroană care au dezbătut grava situație. În seara de 17 iunie și în 28 iunie 1940, guvernul sovietic a cerut evacuarea teritoriilor revendicate în termen de patru zile, începând de la ora 14 a zilei de 28 iunie 1940. În realitate, trupele sovietice au început ocuparea încă din seara de 28 iunie, ceea ce a generat un adevărat dezastru umanitar de proporții, în haosul disperat al refugierii zecilor de mii de români sub atacurile aviației sovietice. În ziua următoare, 29 iunie 1940, trupele sovietice au ocupat și Ținutul Herța, care se afla pe malul drept al Prutului, în Vechiul Regat al României. Explicația ridicolă a acestui abuz agravant invoca faptul că Stalin a trasat noua linie a frontierei cu un creion gros, de tâmplărie! Manifestul Partidului Comunist din România, aflat în ilegalitate, la Moscova, ca secție a Kominternului, saluta faptul că „Armata Roșie a pus capăt jugului imperialiștilor români”.

La 15 iunie 1940, scrisoarea cancelarului Adolf Hitler a cerut ultimativ regelui Carol al II-lea să facă concesii teritoriale Ungariei și Bulgariei,

amenințând – în caz contrar – cu distrugerea României. Peste câteva zile, la întvederea de la Salzburg dintre primul ministru Ion Gigurtu și ministrul de Externe Mihail Manoilescu cu A. Hitler și Ribbentrop, aceștia din urmă au recomandat guvernului român să răspundă pretențiilor teritoriale ale Ungariei și Bulgariei prin propuneri și negocieri directe. Astfel, în intervalul lung dintre 16–24 august 1940 au avut loc la Turnu Severin tratative româno-ungare detaliate și îndelung negociate, care au eșuat din cauza incompatibilității celor două poziții.

La 29–30 august 1940, Consiliul de Coroană accepta „arbitrajul” Germaniei și Italiei. În după-amiaza zilei de 30 august 1940 s-au semnat actele „Arbitrajului” (Dictatului) de la Viena, prin care nordul Transilvaniei a fost rupt din teritoriul României și cedat Ungariei. Prima sa consecință a fost marele val al refugiaților, căroră Țara – atât de încercată – le-a asigurat adăpost și condiții de supraviețuire.

Cea de a treia sfâșiere teritorială a României a avut loc imediat după ce regele Carol al II-lea a transmis fiului său Mihai prerogativele regale și a plecat din România (6 septembrie 1940). La 7 septembrie 1940, la Craiova a fost semnat tratatul de frontieră româno-bulgar, prin care Cadrilaterul era cedat Bulgariei. Interesant rămâne faptul că România a fost consiliată să accepte această cedare atât de către Germania nazistă, cât și de către URSS și Marea Britanie.

Rezultatele modificărilor teritoriale și demografice ale României din 1940 au fost deosebit de grave, atât pe termen scurt, imediat, cât și pe termen mediu, până la 25 octombrie 1944, continuând pe termen lung până astăzi. Suprafața de peste 295 mii kmp a României Mari s-a redus cu aproape 100 000 kmp, mai mult de 1/3, în proporție de 33,87%. Mai mult de jumătate din teritoriul redus era reprezentat de Basarabia și nordul Bucovinei. Dintre cei 20,2 milioane locuitori ai României Mari, peste 6,8 milioane, adică tot 33,87%, reprezentau pe cei din teritoriile cedate. Mișcările de populație generate de aceste restructurări au fost destul de ample.

Marele Refugiu Românesc, declanșat în 1940, din Basarabia, nordul Bucovinei, nordul Transilvaniei și Cadrilater, completat cu cel din 1944 din Basarabia și nordul Bucovinei, a însumat circa

un milion două sute de mii de persoane. Astăzi, în baza Legii nr.189/2000 privind persoanele persecutate din motive etnice, mai există câteva zeci de mii de supraviețuitori, reprezentați de Asociația Foștilor Refugiați (AFOR 1940–1947).

Dincolo de datele statistice, toate aceste modificări se constituiau într-o sursă de mari suferințe umane pentru milioane de români, mari pierderi economice, dereglări funcționale în domeniul transporturilor și instituțiilor publice, afectarea învățământului și culturii din teritoriile cedate, profunde suferințe morale.

Dictatul de la Viena, cedarea fără luptă a teritoriilor și întregul ansamblu al durerilor respective au generat ample manifestații de protest, îndeosebi la finele lunii august și începutul lunii septembrie 1940. Inclusiv armata era cuprinsă de profunde nemulțumiri. Toate acestea se canalizau contra oamenilor politici ai timpului, concentrându-se împotriva regelui Carol al II-lea. Conștient și îngrijorat de asemenea re poziționări, regele a încredințat conducerea guvernului generalului Ion Antonescu, care avea încrederea armatei și a unor politicieni. În acele circumstanțe, Mișcarea legionară a intrat în acțiune cu mijloacele care o caracterizau (atacuri armate). În zilele de 4–5 septembrie 1940 a avut loc transferul de putere către generalul Ion Antonescu, suspendarea Constituției și dizolvarea Corpurilor Legiuitoare. În dimineața zilei de 6 septembrie 1940, regele Carol al II-lea a renunțat la tron în favoarea fiului său Mihai și a plecat din țară. Generalul Ion Antonescu a devenit factorul politic dominant al României, instaurând un regim de autoritate personal ce a urmat în direcția accentuării sale. Regele Mihai și-a început domnia în condiții politice interne și externe grave. Generalul Ion Antonescu a fost obligat să promoveze Mișcarea legionară în conducerea statului, România fiind proclamată la 14 septembrie 1940 „stat național legionar”.

La finele lunii octombrie 1940, trupele sovietice au ocupat câteva ostroave de pe brațul Chilia și din Delta Dunării.

Imediat după accederea lor la putere, legionarii au urmărit să acapareze pârghiile politice ale statului român, intrând în divergență cu generalul Ion Antonescu. Conflictul dintre general și Horia Sima s-a acutizat treptat. La

finele lunii noiembrie 1940, legionarii au recurs la asasinarea unor foști demnitari politici și a unor personalități de talia lui Nicolae Iorga sau Virgil Madgearu.

În zilele de 21–23 ianuarie 1941 s-a înregistrat apogeul conflictului prin rebeliunea legionară în care s-a deschis focul și lupta deschisă cu armata, s-au produs violențe și dezordini în Capitală și în numeroase localități din țară, cu un număr important de victime și răniți.

Înăbușirea militară a rebeliunii legionare a pus capăt primei faze a situației politice de după venirea la putere a generalului Ion Antonescu, care a putut astfel să instaureze regimul autoritar militar și pregătirile pentru intrarea în război.

Înlăturarea capului țării – regele Carol al II-lea – în condițiile marilor pierderi teritoriale ale României, era un act discutabil din punct de vedere politico-național, dar explicabil din punct de vedere moral, privitor la personalitatea sa.

Toate acestea au reprezentat consecințe ale multiplelor sfâșieri teritoriale ale țării din 1940.

În cele opt decenii de atunci, România a trecut prin destule alte încercări ale istoriei, reprezentate de implicarea ei în cele două faze ale celui de al Doilea Război Mondial (inclusiv cu aspectele lor teritoriale), de răstimpul scurt al speranțelor în revenirea la democrație, de cei aproape 45 de ani ai dictaturii comuniste, de prăbușirea comunismului, restaurarea democratică a statului și a societății românești, culminând cu noul loc al României în relațiile internaționale.

Retrospectiva celor 80 de ani ne relevă semnificațiile parcursului ascendent al României, de la situația dramatică din 1940, până la calitatea ei de membră a Uniunii Europene și a NATO, care a stat la baza consolidării democrației, a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, a progreselor social-economice și culturale ale națiunii române, ale întregii noastre societăți.

Câteva considerații cu privire la realizarea unei istorii a tehnicii românești*

Alexandru Ioan Herlea**

Domnilor academicieni,
Stimați colegi,
Doamnelor și domnilor,

În cuvântul meu mă voi referi, cum titlul o indică, la proiectul de realizare a unei istorii a tehnicii românești căreia CRIFST îi acordă o justificată importanță. Pe această temă am conversat cu câteva personalități interesate de subiect printre care, de mai multe ori, cu academicianul Gleb Drăgan, desemnat de Academia Română să se ocupe de realizarea unei istorii a tehnicii românești, și am expus punctul meu de vedere. În aceeași optică se situează și această comunicare și mulțumesc organizatorilor sesiunii de comunicări CRIFST din toamna anului 2015 pentru includerea ei în program.

Voi face în cele ce urmează câteva considerații privind condițiile și interesul realizării unei astfel de lucrări; voi evoca foarte succint momente-reper din lungul parcurs care a dus la recunoașterea istoriei tehnicii ca disciplină academică și universitară în Occident, în urmă cu 40–50 de ani; mă voi opri asupra unor aspecte conceptuale necesare structurării lucrării, la metodologia care consider că ar trebui utilizată și la starea actuală a disciplinei.

O adevărată istorie a tehnicii românești poate fi realizată numai în cadrul și luând în considerare evoluția tehnicii la nivel mondial și

ținând cont de influențele reciproce dintre tehnică, știință, economie, societate, politică, ideologii și mentalități. Acestea sunt cele două condiții *sine qua non* pentru ducerea la bun sfârșit a unui astfel de proiect.

Istoria tehnicii – definiție și importanță

O adevărată istorie a tehnicii nu se rezumă la o istorie tehnică a tehnicii, la o istorie internă, altfel spus la o genealogie a tehnicii și cu atât mai puțin la un dicționar al invențiilor și inovațiilor sau al inventatorilor și realizatorilor industriali. Ea nu se rezumă nici la o istorie economică, socială sau politică a acesteia, ci are în vedere toate aceste aspecte pe care își propune să le integreze într-o abordare holistică, globală. Pornind de la analiza fiecărui aspect în parte și a interdependenței acestora, istoria tehnicii își propune să explice evoluțiile sistemului tehnic și ale diferitelor sale componente precum și consecințele lor pe plan economic, social și politic. Bertrand Gilles, unul dintre părinții fondatori ai disciplinei în Franța, afirmă că istoria tehnicii este o istorie globală înlănțuită de lumea materială.

O astfel de istorie nu poate fi realizată decât într-o largă abordare inter- și transdisciplinară, la care să contribuie specialiști din toate domeniile: ingineri și oameni de știință, istorici și economiști, sociologi și politologi. Ea trebuie să

*Comunicare prezentată la sesiunea de comunicări din cadrul AG – CRIFST (Aula Academiei Române, 22 octombrie 2015)

**Profesor, inginer dr., profesor emerit, Universitatea de Technologie Belfort-Montbéliard, Franța; membru titular al Academiei Internaționale de Istoria Științei – AIHS; fost președinte al Societății Internaționale de Istoria Tehnicii – ICOH-TEC; membru al Comitetului Român pentru Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii – CRIFST; președinte al asociației La Maison Roumaine, Paris

fie structurată atât pe criterii cronologice, cât și de conținut, diferite combinații fiind posibile.

O istorie a tehnicii românești realizată în coordonarea CRIFST ar putea constitui un complement important al Istoriei Românilor publicate în ultimii ani de către Academie; ea ar contribui să convingă la o mai fină analiză istorică. Existența unei astfel de lucrări care este de un cert interes științific – prin contribuția adusă la îmbunătățirea procesului cunoașterii – prezintă avantaje și în alte domenii. În educație și formare, ea dezvoltă spiritul inventiv și inovator al tineretului și nu numai al lui; în previziunea tehnologică, este o componentă importantă a demersului prospectiv, atât de necesară într-o lume în schimbare accelerată, obligată să definească soluții cu implicații de importanță capitală pentru viitorul omenirii.

Permiteți-mi să insist asupra faptului că abordarea exploratorie, utilizată în previziunea tehnologică, nu se reduce la o simplă extrapolare a tendințelor evoluțiilor anterioare, ci trebuie să ia în considerare multiplele interacțiuni care există între diversele tehnici care formează sistemul tehnic și între acesta și sistemul de cunoștințe științifice, sistemul economic, cel sociopolitic, cel al ideologiilor și al mentalităților etc. Or, o astfel de abordare se află în centrul analizelor făcute în cadrul istoriei tehnicii; voi reveni asupra acestor aspecte. Amintesc de asemenea că accelerarea continuă a schimbării pe care o cunoaște astăzi lumea face ca această modificare a ritmului să devină o variabilă esențială a evoluției tehnologice și este greu de distins între cauză și efect.

Dar istoria tehnicii românești este importantă și pentru procesul de salvare și preservare a memoriei tehnicii românești și a unor artefacte și monumente astăzi neglijate și amenințate cu dispariția sau cu restaurări și conservări greșite, făcute neprofesional. De asemenea, și nu în ultimul rând, o astfel de lucrare poate contribui în mod substanțial la promovarea aportului românilor la progresul tehnicii la nivel european și mondial, permițând astfel o mai corectă definiție și percepere a imaginii Țării de care este astăzi atâta nevoie.

Trebuie să se știe că România nu se reduce la clasa politică de astăzi.

Tehnica și istoria sunt parte integrantă a culturii și civilizației europene și românești. Ele s-au dezvoltat din două rădăcini: naturalismul și raționalismul grec pe de o parte și spiritualitatea iudeo-creștină de cealaltă parte. În Grecia a apărut istoria definită ca investigație a trecutului și Creștinismul a făcut din om, dotat de Dumnezeu cu libertatea de a decide, o ființă responsabilă care poate și trebuie să acționeze.

Istoria tehnicii din Antichitate până la sfârșitul secolului XX

În Antichitate și Evul Mediu în spațiul românesc au avut loc evenimente importante în dezvoltarea tehnicii. Să amintesc numai cultura Cucuteni și rețeaua de mănăstiri cisterciene, care a jucat un rol esențial în dezvoltarea și păstrarea tehnicii europene; ea a ajuns până la Cârța, nu departe de Făgăraș. O roată cu făcaie din România se află în Muzeul tehnicii din München.

Imprimeria creată la mijlocul secolului al XV-lea de către Gutenberg este o inovație tehnică de un impact fără precedent. Ea va permite în secolul următor publicarea primelor cărți consacrate tehnicii: celebrele *Theatrum Machinarum*. Johannes Honterus din Brașov introduce imprimeria în Transilvania în 1535 și publică *Rudimenta Cosmografica*, apărută, începând cu 1542, în 39 de ediții în mai multe mari orașe europene.

Epoca Renașterii este, de asemenea, cea a regăsirii raționalismului grecesc și apariției, la sfârșitul secolului al XVI-lea, a științei galileene, definite ca o cunoaștere prin concepte, logic structurată și validată prin proceduri experimentale sau matematice. Francis Bacon precizează regulile metodei experimentale în lucrarea sa *Novum Organum*, publicată în 1624, și atrage atenția asupra rolului științei în domeniul tehnicii. Începând cu această dată apar noi curente de gândire: mecanismul, empirismul, pozitivismul și încep să se stabilească noi raporturi între știință și tehnică. Marele Leonardo da Vinci le prevăzuse când a afirmat: „Eu caut lumina științei și binefacerile ei”.

Toate acestea sunt legate de schimbări profunde la nivelul valorilor. Utilul devine criteriu de adevăr. Știința, al cărei scop este stabilirea adevărului, intră în relații strânse cu tehnica, este o „șiretenie” (*techne* în grecește înseamnă șiretenie), a cărei principală valoare este eficacitatea. Aceasta va ocupa un loc din ce în ce mai important în detrimentul eticii și deontologiei.

La mijlocul secolului XVII, apar în Anglia (1660) și în Franța (1666) Academii de Știință și Oficiile de brevete. Obținerea unui brevet necesită existența unei noutăți, deci o cercetare pentru stabilirea anteriorității care se raportează la istoria tehnicii. În Anglia primul sistem juridic de brevete – *Statute of Monopolies* – este creat în 1623, iar în Franța, în 1699, Academiei de Științe i se încredințează rolul de examinare a noutăților tehnice.

Secolul XVIII, epoca luminilor și cea a începutului revoluției industriale, este și epoca în care tehnica începe să fie privită ca făcând parte din cultura europeană. Acest fapt este pus în evidență în *L'Encyclopédie* de Jean Le Rond d'Alembert și Denis Diderot, editată la Paris între 1751 și 1772, cea mai reprezentativă publicație a secolului XVIII.

Câțiva ani mai târziu, primele lucrări consacrate istoriei tehnicii își fac apariția în Germania. Johann Beckmann, profesor la Universitatea din Göttingen, publică, între 1780 și 1805, *Beiträge zur Geschichte der Erfindungen* și Johan Heinrich Poppe, profesor de tehnologie la Universitatea din Tübingen, publică, între 1807 și 1811, *Geschichte der Wissenschaften bis an das Ende des 18 Jahrhunderts*.

În a doua jumătate a secolului XVIII apar de asemenea instituții dedicate conservării memoriei tehnice și îmbunătățirii tehnicilor existente. Este cazul instituției *l'Hôtel de Mortagne*, creată la Paris în 1750, ce se găsește la originea celebrului *Conservatoire National des Arts et Métiers*, creat în 1794.

La începutul secolului XIX sunt create, în majoritatea țărilor europene, după exemplul englez și francez, sistemele de brevete: în Prusia (1815), în Olanda (1817), în Imperiul austriac (1820), în Suedia (1834), în Portugalia (1837).

Majoritatea legislațiilor prevăd un examen prealabil, de anterioritate, care face apel deci la istoria tehnicii. Amintesc că o lege a brevetelor de invenție va apărea în România abia în 1906 pe model francez, fără cercetare prealabilă, și după 40 de ani de la primul proiect de lege în domeniu.

Este și epoca apariției marilor muzee tehnice. *Conservatoire National des Arts et Métiers* din Paris, amintit deja, servește ca model pentru *Science Museum* din Londra (1863) și *Deutsches Museum* din München (1903). Muzee tehnice sunt create și în alte capitale europene: la Viena și la Praga în 1908, la București în 1909. Este de remarcat faptul că în primii ani ai secolului XX, în România, tehnicii i se acordă o mare importanță și țara beneficiază de ingineri și inventatori prestigioși, cum este cazul inginerului Dimitrie Leonida, fondatorul muzeului din București.

Nu se conservă însă numai obiecte tehnice, ci și tehnicile de realizare, meseria. De exemplu, celebrul arhitect Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc utilizează, în Franța la mijlocul secolului al XIX-lea, pentru restaurarea construcțiilor medievale, tehnici, metode și materiale folosite la realizarea lor inițială. Citez Catedrala Notre Dame din Paris și Cetatea Carcassonne.

Adevăratul progres pe calea creării disciplinei istoria tehnicii, așa cum este ea astăzi definită, are loc odată cu luarea în considerare, în cadrul analizelor istorice, economice, sociologice, politice, filosofice, a tehnicilor și evoluțiilor lor.

Istoria tehnicii – nașterea disciplinei

Marile sinteze filosofice din secolul al XIX-lea realizate de Georg W.F. Hegel, Karl Marx, Auguste Comte au un impact important asupra istoriei tehnicii. Locul ocupat și rolul jucat de către pozitivism și marxism în definirea disciplinei istoriei tehnicii au fost determinante. În acest context, Paul Mantoux, profesor de istoria muncii la Conservatoire National des Arts et Métiers, publică în 1906 faimoasa lui carte *La Révolution Industrielle au 18ème siècle* și inginerul Conrad Matschoss devine profesor la Technische Hochschule Charlottenburg unde

este creată prima Catedră de istoria tehnicii. Tot el este cel care fondează primul periodic în domeniu: *Beiträge zur Geschichte der Technik und Industrie*.

Paul Mantoux și Conrad Matschoss întruchipează cele două rădăcini ale istoriei tehnicii: cea legată de o abordare istorică și sociologică impregnată de o ideologie de stânga și cea care presupune deschiderea „cutiei negre, *black box*-ului” tehnicii, urmând modelul istoriei științelor, în special al istoriei matematicii.

Într-un număr special al revistei „*Annales d'histoire économique et sociale*” din Paris, Lucien Febvre lansează, în 1935, un manifest pentru crearea unei noi ramuri a istoriei: istoria tehnicii. El consideră că sunt necesare trei etape pentru aceasta: elaborarea unei *istorii tehnice a tehnicii*, operă a inginerilor care au cunoștințele necesare pentru a intra în „cutia neagră” a tehnicii; *o istorie a relațiilor știință-tehnică*, care, pentru aceleași rațiuni, trebuie să fie realizată de ingineri și oameni de știință și în sfârșit *integrarea celor două istorii într-o istorie globală* în care sunt prezente istoria economică, istoria socială, istoria politică.

În anii 1930, crearea unei istorii a tehnicii este stimulată de progresele realizate în acest domeniu în Statele Unite. Cartea lui Lewis Mumford *Technics and Civilizations*, publicată în 1932, cunoaște un mare succes. Ea pune în evidență două tehnici dominante: energia și materialele în funcție de care autorul propune împărțirea istoriei în trei perioade (eo-, paleo- și neo-tehnică). Este vorba de o nouă periodizare, în funcție de tehnică (tehnologie), care va fi dezvoltată după cel de al Doilea Război Mondial.

Dar numai după acest război, istoria tehnicii devine o disciplină recunoscută pe plan universitar și academic. Noul statut pe care ea îl câștigă se datorează universitarilor din Statele Unite și din marile țări ale Europei de Vest: Anglia, Franța, Germania.

În aceeași epocă apare, în Anglia, arheologia industrială, rudă apropiată a istoriei tehnicii, care are ca obiect de studiu patrimoniul industrial și se ocupă de protecția și punerea sa

creând, în 1963, la Londra revista „*Journal of Industrial Archeology*”; în 1967 este inaugurat primul complex de arheologie industrială, The Iron Bridge Museum în Valea Coalbrookdale.

Istoria tehnicii – disciplină recunoscută academic. Identitate, metodologie și problematică

După cel de al Doilea Război Mondial au avut loc dezbateri referitoare la un număr important de aspecte privind istoria tehnicii; ele se referă la:

- definiția și identitatea istoriei tehnicii; istorie internă sau externă;
- aspecte conceptuale: sistem tehnic (complex, model), schimbare tehnică (ruptură sau continuitate, revoluție industrială, *american model*), periodizare în istoria tehnicii, metodologie (structuralism, sistemică);
- relațiile în decursul istoriei între tehnică și științe, economie, societate, politică (războaie), mediu, filosofie, credințe și ideologii;
- păstrarea memoriei tehnicii: muzeologia tehnicii, arheologie industrială, arhive;
- relațiile cu alte discipline înrudite: antropologie, drept de proprietate, perspectivă;
- locul istoriei tehnicii în cultură, cercetare, învățământ, organizare industrială.

Voi evoca succint unele dintre aceste aspecte, cu precădere pe cele privitoare la identitatea domeniului și la metodologie, precum și pe cele ale relației istoriei tehnicii cu istoria științei și istoria economică, istoria socială și cea politică.

Dezbaterile privind identitatea domeniului au fost lungi și ample, fiind cauzate de opțiunile diferite ale celor care promovau o istorie internă (istorie tehnică a tehnicii) și ale celor pentru care istoria tehnicii era o istorie externă care nu deschidea „cutia neagră” a tehnicii și care – plecând de la premisele că tehnica este o construcție socială și o unealtă în serviciul economiei – preconizau o istorie economică, socială, politică a tehnicii. Istoria tehnicii a câștigat recunoaștere academică numai în momentul în care s-a acceptat ideea că istoria tehnicii este atât istorie internă, cât și istorie

externă, strâns legate și condiționate între ele, și că profunzimea pătrunderii în „cutia neagră” a tehnicii depinde de problematica definită și de scopul urmărit. La această concluzie s-a ajuns în Statele Unite și Europa de Vest în anii 1960–1970.

În aceeași perioadă în țările comuniste a fost dezvoltată o istorie internă pentru rațiuni lesne de înțeles, abordarea aspectelor economice și sociopolitice fiind rezervată în exclusivitate deținătorilor puterii. Această abordare se mai vede încă și astăzi. În România, de exemplu, istoria tehnicii nu este listată ca domeniu de doctorat, lucrările în domeniu fiind considerate ca aparținând diferitelor ramuri ale ingineriei. Ar fi de dorit ca lucrurile să evolueze, mai ales că învățământul superior românesc este parte componentă a celui european. Consider că realizarea unei adevărate istorii a tehnicii românești este condiționată de această evoluție.

În privința conceptualizării și metodologiei trebuie notată utilizarea structuralismului, teorie care consideră că elementele (structurile) nu au existență separată și nu au sens decât în relația lor cu celelalte elemente ale unui sistem. Foarte în vogă în economie la începutul anilor 1970, francezul Bertrand Gilles propune utilizarea structuralismului în istoria tehnicii. El afirmă că această metodă „este singurul mijloc pe care știința l-a găsit, până astăzi, pentru a crea o legătură între două categorii de cercetare, prea adesea separate: cercetarea istorică și analiza teoretică”. Noțiunea de sistem tehnic este o noțiune esențială în istoria tehnicii. Ea este definită ca totalitatea structurilor, simple și complexe, și a filierelor tehnice, care trebuie să fie coerente și compatibile unele cu altele,

Noțiunea de sistem tehnic conduce la o nouă periodizare în istorie. Împărțirea clasică este adesea păstrată, iar în acest caz este descris și analizat sistemul tehnic corespunzător perioadei respective; este soluția aleasă de majoritatea istoricilor tehnicii din Europa. Stabilirea unei noi periodizări în istorie ținând cont de tehnici, în special de cele dominante este, de asemenea, promovată. Ea a fost lansată în Statele Unite de către Lewis Mumford. Principalele tehnici do-

minante luate în considerare de istoricii tehnicii sunt: energia, materialele, informația și relațiile cu lumea biologică.

Maurice Daumas pune în evidență, în decursul istoriei, cinci sisteme tehnice – complexe tehnice, cum le numește el – și pune accentul pe interdependența lor și pe coerența care există între structurile și filierele care formează un sistem tehnic ce se găsește în perpetuă căutare de echilibru. El consideră de asemenea că schimbările tehnice se produc fără rupturi (revoluții) și accelerarea acestora, de-a lungul istoriei, are loc după o curbă care din Neolitic până astăzi n-a cunoscut decât un singur punct de inflexiune: cel din timpul Revoluției Industriale. Acest punct de vedere este contestat de către un număr mare de istorici (cu precădere de către istorici ai economiei, dar și de istorici ai tehnicii) care consideră că au existat mai multe puncte de inflexiune (de ruptură) precum cel de la sfârșitul secolului XIX și cel pe care îl trăim astăzi legat de tehnologia informației.

Evoluția, de-a lungul istoriei, a relațiilor între tehnică și știință, economie, societate, politică și războaie, mediu, filosofie, ideologii și credințe, antropologie este abordată și numeroase studii pe aceste teme apar după cel de-al Doilea Război Mondial. Câteva cuvinte numai despre unele dintre aceste relații care ocupă locuri privilegiate și au cunoscut modificări importante.

Relațiile știință-tehnică constituie un domeniu de studiu de primă importanță, esențial în structurarea și definirea disciplinei. Să amintim că tehnica își pune amprenta pe știință prin realizarea instrumentelor științifice, prin crearea de obiecte și efecte artificiale studiate de ea, iar știința ameliorează tehnicile existente, creează noi tehnici și imprimă tehnicii stilul său intelectual. Domeniul relațiilor știință-tehnică se îmbogățește și devine din ce în ce mai complex, pe măsură ce apar noi tehnici și tehnologii în varii domenii. După ce istoria tehnicii devine o disciplină recunoscută academic, tehnica nu mai este considerată drept știință aplicată, cum era privită de pozitivism în secolul XIX. Se subliniază că până la sfârșitul acestui secol, cu

câteva rare excepții, tehnica a precedat știința și chiar dacă după aceea tehnica și știința sunt intim imbricate, tehnica fiind tributară științei și spiritului științific, ea este departe de-a fi numai știință aplicată.

Relațiile dintre tehnică și economie sunt tot atât de bogate, substanțiale și complexe ca și cele dintre tehnică și știință și beneficiază de o atenție deosebită începând cu mijlocul secolului al XIX-lea. Studiul procesului de inovație leagă strâns istoria tehnicii de istoria economică. Economistul Joseph Schumpeter, autorul cunoscutei lucrări *Business Cycles*, publicate la New York în 1939, joacă un rol important, ca de altfel și alți cercetători și universitari americani. El consideră că inovația și progresul tehnic joacă un rol esențial în economie, condiționând dinamismul acesteia și explică ciclurile economice prin ceea ce numește „ciorchini de inovație” care apar ca urmare a unei inovații majore, a unei inovații de ruptură. Trebuie subliniat că accelerarea procesului de schimbări tehnice este intim legată de creșterea investițiilor.

François Caron, profesor de istorie economică la Universitatea Paris IV, Sorbonne, consideră că este imposibilă analizarea separată a sistemului tehnic și a celui economic și propune noțiunea de „model” care regroupează cele două sisteme. El subliniază că disfuncționarea tehnică este sursă de inovație și că mai multe concepte utilizate în istoria tehnicii și în istoria economică sunt convergente, precum „goulot d’étranglement (secțiune de gâtuire)” și „demande d’invention (cerere de invenție)”. Istoria economică este o locomotivă pentru istoria tehnicii, substituindu-se parțial istoriei sociale, istoriei muncii, care jucau acest rol în prima jumătate a secolului XX.

După al Doilea Război Mondial, cercetarea relațiilor tehnică-societate se dezvoltă. Tehnica este privită ca o construcție socială; evoluția ei este determinată de către soluțiile alese în domeniul social care este, el însuși, din ce în ce mai tributar tehnicilor. Axele de cercetare sunt consistente și numeroase, cu precădere cele privind relațiile tehnică-societate din perioada de după cel de-al Doilea Război Mondial. Este

cazul raționalizării procesului muncii care duce la dispariția industriilor tradiționale, la concentrarea întreprinderilor, la înlocuirea accelerată a tehnicilor care devin tot mai rapid obsolete. Începând cu anii 1990, trecerea de la societatea industrială la societatea informației, societate în rețea, în crearea căreia tehnica a jucat un rol determinant, este o temă de cercetare de mare actualitate.

Între tehnică și politică există de asemenea și dintotdeauna legături strânse, atât în domeniul militar cât și în cel civil. Franța, care din a doua jumătate a secolului XVII este cel mai centralizat stat al Europei occidentale, este un bun exemplu. După cel de al Doilea Război Mondial, rolul statului devine esențial când este vorba de apărare sau de mari proiecte de cercetare. Frontierele dintre public și privat se estompează în fața industriilor de interes strategic începând cu energia nucleară și informatică. Războiul, indiferent că este cald sau rece, a contribuit puternic la accelerarea schimbărilor din domeniile tehnicii și tehnologiilor. Mediul și încălzirea climatică îi fac astăzi concurență. Să sperăm că, în curând, aceste ultime tematici vor juca un rol de prim-plan în domeniul politicilor industriale. În acest domeniu o temă de predilecție ar trebui să fie dezindustrializarea fostelor țări comuniste în procesul de trecere la capitalism și de integrare în lumea occidentală, cum este cazul României.

Concluzie

Închei subliniind din nou, cum am făcut-o și la începutul acestei comunicări, că istoria tehnicii este o parte integrantă a culturii noastre și că ea ocupă un loc de prim-plan în cultură, educație, politică. Particularitățile istoriei tehnicii românești fac ca ea să constituie un subiect de studiu de un deosebit interes; menționez tematica transferului de tehnologie din țările inițiatoare în România; strânsa legătură dintre tehnica românească sub diferitele ei aspecte (inclusiv formarea tehnicienilor români în țările occidentale), pe de o parte, și tehnica din țările inițiatoare, pe de altă parte;

procesul de industrializare forțată din epoca ceaușistă și cel de dezindustrializare accelerată care i-a urmat după decembrie 1989.

Astăzi importanța istoriei tehnicii nu face decât să crească odată cu accelerarea schimbărilor induse de procesul de trecere de la societatea industrială la societatea informației, precum și de procesul de globalizare care își pune amprenta din ce în ce mai apăsător pe lumea de astăzi. Actualul sistem tehnico-economic, bazat pe o creștere nelimitată, este puternic pus sub semnul întrebării, ca urmare a crizelor din ultimele două decenii: crize financiare, economice, energetice, de mediu care nu sunt decât componentele unei crize globale de sistem cu importante dimensiuni etice și morale.

Pentru ieșirea din impas trebuie date răspunsuri adecvate provocărilor; adică, trebuie găsite soluții de ordin tehnic, economic, financiar, social, politic. Tehnica, prin soluțiile pe care le găsește, și istoria, prin lumina pe care o aruncă asupra trecutului, au un rol important de jucat. Sunt convins că singura cale este cea a respectării marilor valori de libertate, democrație, justiție, solidaritate și că eficacitatea, care definește tehnica, trebuie să servească etica și nu s-o marginalizeze.

Bibliografie

- Bălan, Ștefan; Mihăilescu, Nicolae Șt. *Istoria științei și Tehnicii în România*. Ed. Academiei, București, 1985
- Basalla, George. *The Evolution of Technology*. New York: Cambridge University Press, 1989.
- Bud, Robert; Warner, Deborah Jean (ed.). *Instruments of Science. An Historical Encyclopedia*. Science Museum, London; The National Museum of American History, Smithsonian Institution, New York, London, 1998.
- Cardwell, D.S.L. *Turning Points in Western Technology*, Science History Publications, New York, 1972.
- Caron, François. *Les Deux Révolutions Industrielles du XX siècle*, Alban Michel, Paris, 1997.
- Caron, François. *La dynamique de l'innovation, Changement technique et changement social (XVI–XX s.)*, Gallimard, Paris, 2010.
- Casstels, Manuel. *L'ère de l'information. La société en réseaux*, Fayard, Paris, 2001.
- Casstels, Manuel. *L'ère de l'information. Le pouvoir de l'identité*, Fayard, Paris, 1999.
- Casstels, Manuel. *L'ère de l'information. Fin de millénaire*. Fayard, Paris, 1999.
- Cosandey, David. *Le Secret de l'Occident*, Flammarion, Paris, 1997.
- Daumas, Maurice. *Le Cheval de César*, Archives contemporaines, Paris, 1991.
- Daumas, Maurice. *Les grandes étapes du progrès technique*, PUF, Paris, 1981.
- Daumas, Maurice. *L'Archéologie Industrielle en France*. Robert Laffont, Paris, 1980.
- Daumas, Maurice. *Histoire Générale des Techniques*, PUF, Paris, 5 vol., 1962–1978.
- Daumas, Maurice. *L'Histoire des Techniques: son objet, ses limites, ses méthodes. Documents pour l'histoire des techniques 7*, CNAM, Paris, 1969.
- Debru, Claude (ed.). *History of Science and Technology in Education and Training in Europe*, European Communities, Luxembourg, 1999.
- Eliade, Mircea. *Forgerons et Alchimistes*. Flammarion, Paris, 1977.
- Ellul, Jacques. *La Technique ou l'Enjeu du siècle*. Economica, Paris, 2008.
- Ellul, Jacques. *Le Bluff Technologique*, Hachette, Paris, 1988.
- Ellul, Jacques. *Théologie et technique. Pour une éthique de la non-puissance*, Genève, Labor et Fides, 2014.
- Espinas, Alfred Victor. *Les origines de la technologie*. Paris, 1897 (Nabu Press, février 2014)
- Febvre, Lucien. *Réflexions sur l'Histoire des Techniques. Annales d'histoire économique et sociale*, Paris, 1935.
- Flichy, Patrice. *L'Innovation Technique*, La Découverte, Paris, 2003.
- Fox, Robert. *Science, industrie et société, Mulhouse, 1798–1871, Culture Technique 18*, CRCT – Centre de Recherches sur la Culture Technique, Paris, 1988.
- Gilles, Bertrand. *Histoire des Techniques*, Gallimard, Paris, 1978.
- Gimpel, Jean. *La Révolution Technique au Moyen Âge*, Paris, 1978.
- Gimpel, Jean. *Les Bâisseurs des cathédrales*, Seuil, 1980.
- Gras, Alain. *Fragilité de la puissance. Se libérer de l'emprise technologique*. Fayard, Paris, 2003.
- Herlea, Alexandru. *Istoria tehnicii, componentă a culturii române. Buletin AGIR nr. XXIV*, București, 2019.
- Herlea, Alexandre. *Tribute to Maurice Daumas and Petre Sergescu. ICON: Journal of the International Committee for the History of Technology 24*, 2018/2019.
- Herlea, Alexandre. *The History of Technology and the European Unity. ICON: Journal of the International Committee for the History of Technology 20/2*, 2014.
- Herlea, Alexandre (ed.). *Science – Technology Relationships*, San Francisco Press, San Francisco, 1993.
- Herlea, Alexandre; Payen, Jacques (ed.). *Bulletin de la Société Française d'Histoire des Sciences et des Techniques*, No. 21–22–23, Paris, mars, 1988.
- Herlea, Alexandre. *Préliminaires à la naissance des laboratoires publics de recherche industrielle en France*.

- Culture Technique* 18, CRCT – Centre de Recherches sur la Culture Technique, Paris, 1988.
- Herlea, Alexandre. *Les Moteurs. Que sais-je?* PUF – Presse Universitaire de France, Paris, 1985.
- Herlea, Alexandre; Payen, Jacques. *Machines. Le Grand Quid Illustré*. Robert Laffont, Paris, 1981.
- Herlea, Martin. *Die Frage nach der Technik. Gesamtaufgabe vol. 7 Vorträge und Aufsätze*. Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 2000.
- Herlea, Thomas P. *American Genesis. A century of invention and technological enthusiasm*. Penguin Books, New York, 1990.
- Kranzberg, Melvin and Pursell, Carroll W., Jr. *Technology in Western Civilization*, 2 vols. New York: Oxford University Press, 1967.
- Lebeau, André. *L'engrenage de la technique*, Gallimard, Paris, 2005.
- Lebeau, André. *Les horizons terrestres : réflexions sur la survie de l'humanité*, Gallimard, Paris, 2011.
- Leonăchescu, Nicolae P. *Premisele istorice ale tehnicii moderne românești*. 2 vol. Ed. Tehnică, București, 1994 & 1996.
- Loge, Yves. *URSS. Le défi technologique. La révolution inachevée*. PUF, Paris, 1991.
- Mantaoux, Paul. *La Révolution Industrielle au 18ème siècle*. Société de librairie et d'édition, Paris, 1906.
- McNeil, Ian, (ed.). *An Encyclopedia of the History of Technology*. London: Routledge, 1990.
- Morin, Edgard. *Penser l'Europe*, Gallimard, Paris, 1987.
- Miroianu, Dinu; Ștefan, I.M. *Focul Viu. Pagini din istoria invențiilor și descoperirilor românești*. Ed. Științifică, București, 1963.
- Mumford, Lewis. *Technics and Civilization*. New York: Harcourt, 1934.
- Passet, René. *Les grandes représentations du Monde et de l'Economie à travers l'Histoire*. LLL, Paris, 2010.
- Russ, Jacqueline. *L'aventure de la pensée européenne*, Armand Colin, Paris, 1995.
- Salomon, Jean-Jacques; Schmeder, Geneviève. *Les enjeux du changement technologique*, Economica, Paris, 1986.
- Salomon Jean-Jacques. *Prométhée empêtré. La résistance au changement technique*, Anthropos, Paris, 1999.
- Salter, W.E.G. *Productivity and Technological Change*, Cambridge University Press, Cambridge, Mass, 1960.
- Schumpeter, Joseph A. *Business Cycles. A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process*. New York, Toronto, London, McGraw-Hill Book Co., 1939.
- Singer, Charles. *A History of Technology*, 8 vols. New York: Oxford University Press, 1956-84.
- Spengler, Oswald. *Der Mensch und die Technik*. C. H. Beck, München, 1931.
- Spengler, Oswald. *Le déclin de l'Occident*. Gallimard, Paris 2002.
- Taguiefe, Pierre-André. *Le Sens du Progrès*, Flammarion, Paris, 2004.
- Williams, Trevor I. *A History of Invention: From Stone Axes to Silicon Chips*. New York: Facts on File, 2000.

Munții noștri aur poartă (III)

*Nicolae Bud**

*Alexandru Nicolici***

Pornind de la următoarea întrebare: ce urmăresc eu, STAT ROMÂN, în legătură cu *zestrea minerală* a țării, în general și în cazul *proiectului minier Roșia Montană*, în special?

Vine de la sine o alta: ce trebuie să facem? Se impune, credem noi, să pornim de la cea care este, să vedem realitatea și să gândim logic și precis în legătură cu situația de fapt, fără a mai ține cont de bâzâitul istoric al muștelor atrase de miere.

Ingredientul cheie constă în a avea curajul să vedem inconsistența între ce vedem și deducem și modul în care ar trebui făcute lucrurile. Asta înseamnă a trece peste tabuuri și să avem puterea înțelegerii realității, luând în calcul beneficiile pe care această înțelegere le poate aduce. Într-o carte extraordinară pe care o recitim cu sublinieri (*Cultura Eroilor*), Carlyle¹ spune, apăsător, că toți cei care au îndoieli *trebuie să tacă*, să nu scoată o vorbă despre dubiile și neînțelegerile lor, până ce vor fi în stare să le transforme în *afirmații* sau *negări*. Altfel spus: să creadă în ceva. Evident nu ne referim *la cei surzi* angajați să repete la nesfârșit aceeași placă, deși cunosc răspunsurile adevărate.

În cazul *proiectului minier Roșia Montană*, politicienii nu prea vor să-și asume nimic, nu vor (!) să explice românilor de ce este BUN sau de ce este RĂU *proiectul minier* respectiv și pasează dezbaterea în Parlament, unde votul este secret și răspunderea individuală nu există. Este suficient să amintim anul 2013 când Guvernul a trimis în Par-

lament proiectul de lege privind unele măsuri aferente exploatărilor auro-argentifere din perimetrul Roșia Montană și stimularea și facilitarea activităților miniere în România, trimis Comisiei speciale pentru examinare (vezi Hotărârea Parlamentului României nr. 56/17 septembrie 2013). De atunci nu s-a întâmplat nimic! În contextul evident că doar prin minerit STATUL are acces la *resursele minerale* proprii. Invocăm din memoria publică asumări celebre: „Am semnat proiectul trimis Parlamentului, în calitate de premier, dar nu-l voi vota ca deputat”; iar soția europarlamentar: „Mă voi lega cu lanțuri dacă acest proiect începe”.

Dacă proiectul acesta este important și BUN pentru economia națională, așa cum susțin economiști și specialiști reputați în minerit și geopolitică, mi se pare strigător la cer felul în care *decidenții* fug de răspundere și îi lasă pe cei mai vocali dintre cetățeni, în fapt, strada să hotărască. Dacă proiectul NU este BUN, așa cum susțin unii ecologiști și câțiva economiști, atunci *decidenții* să spună că România nu are nevoie acum de el și să închidă subiectul... Numai că situația a intrat într-o stare critică. Sunt la mijloc parteneri străini care, conform intereselor lor, au acționat, în baza discuțiilor, promisiunilor și prevederilor din înscrisurile ce angajează părțile. Au acționat în instanță statul român și consecințele de orice fel se vor întoarce împotriva noastră.

*Dr. în economie și dr. în inginerie, consilier al președintelui Grupului de firme Astra

**Inginer geolog-geofizician, președinte al Asociației Naționale a Profesioniștilor din Geologie și Minerit

Oare chiar nu știu *decidenții* că *poziția lor fără poziție* ne poate costa miliarde?

Este de precizat că ONG-urile care au fost și sunt foarte vocale în ceea ce privește *proiectul minier Roșia Montană*, dar și mineritul, în general, sunt organizații nonprofit, dar care trăiesc cu resurse financiare provenite de la diverși sponsori. Că sponsorii respectivi sunt cunoscuți și asumați sau ascunși, că sunt organisme europene, guverne străine sau firme private, contează mai puțin. Ei finanțează unele ONG-uri tocmai pentru ca ele să fie active în apărarea punctelor de vedere și a intereselor finanțatorilor. Deci, acele ONG-uri primesc bani ca să fie partizane. Așa că nu ar fi cazul să o lase mai ușor cu lecțiile de echidistanță și democrație? Chiar și în cele mai democratice state, populația are doar un rol consultativ și impact redus asupra deciziilor politice. Până la urmă decizia politică este aceea care ne influențează destinele și este, în același timp, răs-punzătoare.

Nu afirmăm că *proiectul minier Roșia Montană* este BUN sau RĂU, atâta vreme cât argumentele de o parte și de alta sunt atât de partizane. Este total neprofesionist să intri în astfel de dispute fără argumente solide. Este relativ greu să spunem dacă e bine să valorificăm minereul acum, în viitor sau niciodată! Nu putem însă, ca oameni care am dedicat o viață *domeniului minerealelor*, să nu avem o opinie și să prezentăm lucrurile publicului și decidenților așa cum le vedem că ar trebui să fie și cum gândim că ar putea prinde contur.

Afirmăm și susținem că, în cazul *proiectului Roșia Montană*, se constată fără efort existența unor diferențe de atitudine în evaluarea acceptării, respectiv, a respingerii lui. Studii ce ni se par temeinice, profesioniste și convingătoare în demonstrarea și formularea argumentelor PRO se văd puse în cauză de voci în contrapunct; unele chiar cu accente de luat în seamă, la ora unei decizii finale. Dar preluarea lor ca expresie a adevărului incontestabil nu poate interveni decât pe temeiul evaluării corecte a impactului negativ indus de diferite componente, de regulă colaterale. Într-un demers de o asemenea anvergură, sunt câțiva parametri esențiali, măsurați

cât mai atent și complet cu putință. Când ajungem la dezavantajele ce se pot naște, la urmările așteptate sau nu, dar concrete, palpabile, nu ne putem face că nu le luăm în seamă. Doar că acestea nu pot fi privite izolat, ci evaluate în contextul general, oferind astfel posibilitatea unei determinări obiective necesare. De bună seamă, toate părerile se cuvin inventariate, diversitatea de opinie autorizată în domeniu fiind calea sigură de a evita erorile generate de necunoaștere. Însă, doar examinarea în contextul general a fiecărei opinii contradictorii asigură dreptul la acceptarea punctului de vedere optim, iar analiza finală pentru optimizarea generală (tehnic, economic, ecologic, social, juridic, politic...) la această dimensiune trebuie să fie susținută de expertize și experți în domeniu și mai puțin de manipulări mediatice sau presiuni de stradă.

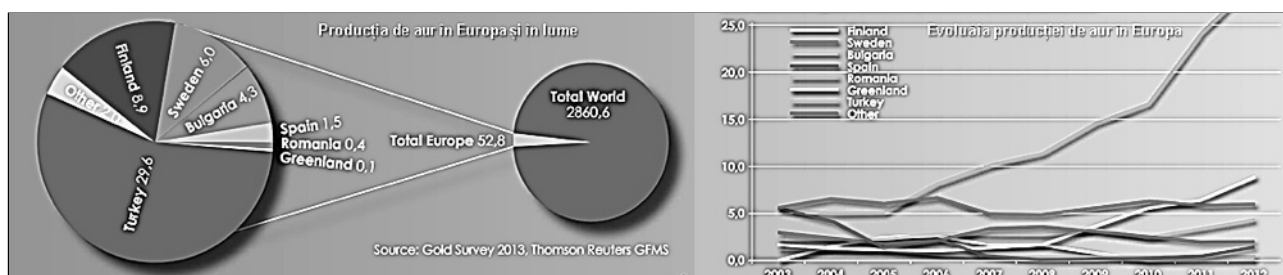
Este bine de reținut că dacă *proiectul minier Roșia Montană* nu se materializează, STATUL ROMÂN are niște obligații:

- în primul rând, obligații de mediu, adică reabilitarea cu surse proprii a zonei afectate de mineritul de stat;
- trebuie să investească în patrimoniul cultural de aici pentru stoparea și prevenirea degradării;
- galeriile dacice și cele din perioada Daciei Romane din zona respectivă trebuie consolidate și menținute în timp;
- toate cele menționate mai sus implică fonduri de operare, costuri estimate de specialiști la aproximativ 430 milioane de dolari în următorii câțiva ani;
- cireașa de pe tort: litigiul dintre RMGC și STATUL ROMÂN, la Curtea de Arbitraj de la Washington, din cauza blocării proiectului prin neacordarea autorizațiilor și avizelor legale ne poate costa peste cinci miliarde de dolari.

Reluăm, succint, câteva dintre beneficiile *proiectului minier Roșia Montană*², așa cum rezultă și din studiul de impact efectuat la solicitarea RMGC de Oxford Policy Management (OPM), instituție prestigioasă și recunoscută la nivel internațional:

- în momentul începerii producției la proiectul Roșia Montană, România devine principalul

producător de aur din Europa (locul României în producția europeană de aur este evidențiată în figurile de mai jos);

- proiectul va crea câteva mii de locuri de muncă într-o zonă defavorizată, media pe perioada de operare (circa 20 de ani) fiind de 3600;

- 5,2 miliarde de dolari, bani care vor intra direct în economia României prin bugetele de stat, bugetele locale, furnizori și forța de muncă.

- în zonă există poluare istorică, iar proiectul prevede fonduri și programe concrete pentru refacerea ecologică atât la sol, cât și la rețeaua hidro și a apelor acide din lucrări subterane vechi;

- proiectul include garanții financiare de mediu pentru toată perioada de operare și fonduri pentru monitorizare post-închidere;

- cea mai sigură tehnologie de exploatare din lume, implementată deja la alte mine (*n.a.*, de când este blocat proiectul au apărut tehnologii ce elimină construirea iazurilor de decantare – steril semiuscat cu filtre presă și înlocuirea cianurării cu alți reactivi – *tehnologie românească!!!* brevetată internațional);

- în ceea ce privește patrimoniul, principalele obiective sunt în afara proiectului minier, iar pentru fiecare dintre acestea a fost prevăzut un plan de reabilitare cu fonduri alocate de la proiect și includerea într-un circuit turistic;

- redevență 6%, din valoarea aurului care se va produce pe cheltuială proprie;

- la Roșia Montană în cadrul explorării s-au făcut cele mai complexe studii geologice, geofizice, geochemice, petrografice, geotehnice și tehnologice din România, fiind realizate peste 1200 de foraje;

- cheltuielile totale pentru a exploata aceste resurse minerale și a produce aur, inclusiv investițiile aferente, depășesc șapte miliarde de dolari;

- efectul în PIB, calculat de experți în macro-economie, prin efectul direct și indirect, va fi de aproximativ 1%, iar prin factorul de multiplicare de 3,4 cumulat pe întreaga durată a proiectului minier.

Esența multiplicatorului keynesian (împrumutat de fapt de la colegul său Richard Kahn) constă

în faptul că orice modificare a volumului cheltuielilor pe care le face o persoană produce un efect în cascadă, iar modificarea finală a volumu-

lui cheltuielilor naționale este cu mult mai mare decât cea inițială.

Redăm tabelul alăturat, atât pentru rezultatele la care s-a ajuns prin studii de evaluare, dar mai ales, pentru a oferi utilizatorilor și celor interesați un model și o imagine despre complexitatea problemei evaluării impacturilor macroeconomice ale marilor proiecte.

Concluzionând, este de menționat faptul că o profundă înțelegere a *contribuției mineritului la dezvoltarea durabilă* este esențială pentru a se asigura la cele mai înalte standarde elaborarea politicii de dezvoltare a *mineritului* și a *resurselor minerale*, luarea deciziilor și performanța în activitățile de bază.

Prin contrast, neglijarea *mineritului* până la dispariție ar bloca accesul statului la *resursele minerale* proprii, conducând la stoparea producției de materiale de construcții, pentru infrastructură, metale. Practic s-ar bloca toată economia națională sau ar trebui găsite resurse financiare pentru a cumpăra totul din exterior.

Această înțelegere profundă este esențială nu numai pentru specialiștii (atâția cât mai sunt) ramurilor industriale, pentru decidenții din guvern și administrații și din organismele de reglementare, ci și pentru public în ansamblu. Pentru aceasta se impune luarea în considerație atât a oportunităților și beneficiilor realizabile prin extracția, procesarea și utilizarea *mineralelor și metalelor*, precum și evaluarea costurilor economice, sociale și de mediu și a riscurilor implicate. Responsabilitățile tuturor grupurilor interesate – guvern, administrații locale, societatea civilă, comunități și companii – trebuie riguros stabilite.

Așteptările societății românești în privința performanței *sectorului minier* sunt ridicate și continuă să crească. Acestea reprezintă, prin ele însele, previziuni pentru standarde de performanță socială și de mediu mai ridicate, o mai mare

transparență și o mai largă participare în luarea deciziilor a grupurilor interesate, grupuri care în trecutul recent au jucat numai un rol marginal. Simultan, natura și corectitudinea distribuției beneficiilor și costurilor din activitățile miniere și metalurgice rămân o provocare. Naționalismul care se manifestă în privința *resurselor minerale* concentrând revendicările – legitime pentru o mai mare parte din bogăția extrasă de industria minieră devine tot mai puternic. Este de domeniul evidenței că modul în care operează *industria extractivă* este într-o rapidă schimbare, iar provocările pentru toate grupurile interesate ale *sectorului mineralelor* rămân în prim-plan.

Când scriem aceste rânduri, „luminița de la capătul tunelului” în cazul *proiectului minier*

Roșia Montană nu se lasă sesizată. Dar nici nu credem că trebuie așteptat nu știm cât timp pentru a decide într-un fel sau altul. Timpul care trece poate aduce dezavantaje, costuri la care nimeni nu pare a se fi gândit îndeajuns! Pot apărea prejudicii pe seama lipsei de concretețe și acțiune în finalizarea intențiilor de rezolvare, faptul că s-a ajuns la demersuri juridice la scară internațională poate avea efecte dureroase. Și cu ce costuri! În orice caz, nu pentru decidenți. Costurile reale le încasăm noi, sub formă directă și indirectă, prin degradarea credibilității internaționale a României, prin distrugerea atuurilor și ratarea oportunităților de cooperare, prin eliminarea de la masa deciziilor care ne afectează direct, politic, economic și financiar.

Pricipalele concluzii ale studiilor de impact ale proiectului minier Roșia Montană

Nivel național de referință	Secțiunea raportului	Durata impactului minei	Momente cheie	Medii anuale	Semnificația anuală	Valori prezente (actualizate pentru 5% și 10%)	Semnificația multiplicatorului
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
<u>Investiții străine directe (ISD).</u> Total USD în România în anul 2008 13,4 miliarde	4.1.	2 miliarde USD pe durata vieții unității miniere.	1300 milioane USD în cei 2 ani de construcție.	Primul an de construcție 440 milioane; Al doilea an de construcție 860 milioane USD	1600 milioane USD pentru executarea construcției, echivalentul a 12% din ISD total 2008.	n/a	n/a
<u>Câștiguri din exporturi.</u> Deficitul de cont curent 25,2 miliarde USD în 2008.	4.7	7,5 miliarde USD din exporturile pe durata vieții unității miniere. 4 miliarde USD contribuții la balanța de plăți pe durata de viață a unității miniere.	Anul 1- câștigurile la export 548 milioane USD (la 900 USD/uncie) Anul 3- 667 milioane USD.	Câștigurile nete din export, medie 479 milioane USD- pe primii 5 ani; 300 milioane USD/an pe parcursul perioadei de exploatare a unității miniere.	Anul 3 exporturile echivalează cu o creștere de 1,3% din exportul de bunuri al României.	n/a	n/a
<u>Venituri plătite guvernului/ad ministrațiilor.</u> Totalul veniturilor guvernamentale 66,1 miliarde USD în 2008. Total impozite și taxe 57,4 milioane USD.	4.4	1,72 miliarde USD pe durata vieții unității miniere (creșterea veniturilor fără efectele actualizate ale multiplicatorului 6,8 miliarde USD).	Anul de vârf: Anul 11-166 milioane USD.	95 milioane USD/an timp de 18 ani.	Plățile anului 11 egale cu 0,25% din veniturile guvernamentale totale.	VNP 1075 milioane USD la 5% 719 milioane USD la 10%	Multiplicatorul veniturilor guvernamentale 4 înmulțit cu contribuția directă.
<u>PIB și VNB PIB 2008</u> 202,74 miliarde USD	4.2	PIB ar putea fi cu 3% mai mare cu proiect decât fără. Echivalent cu 6 miliarde USD pe durata vieții unității miniere incluzând efectele multiplicatorului, PIB ar putea fi cu 9% mai mare cu proiect decât fără. Echivalent cu 19 miliarde USD pe durata vieții unității miniere.	n/a	Efect direct 0,1 % până la 0,3% plus la PIB/an	n/a	n/a	Efectele multiplicatorului 3, înmulțit cu efectul direct adică 0,84% în plus la PIB în anul 3;

Ocuparea forței de muncă. Forța de muncă națională în 2006.	4.5	Ocuparea forței de muncă timp de 27 ani	n/a	Construcții 2337 muncitori români; exploatare 881	n/a	Salariul mediu lunar 1233 USD	De 4 până la 5 ori
Mediu, infrastructură, beneficii comunitare.	4.9	280 milioane USD	Multe active sunt în beneficiul imediat al comunității la începutul vieții proiectului.	n/a	n/a	177,9 milioane USD la 5%, 129,6 milioane USD la 10%	n/a
Rata economică de rentabilitate și beneficiile pentru economia națională (REI).	5	2,4 miliarde USD pe durata vieții unității miniere.	n/a	n/a	REI 80% mai mare ca revenirea financiară a proiectului.	REI 1,5 miliarde USD la 5% 1,02 miliarde USD la 10%	n/a
Rata financiară de rentabilitate	5	2,2 miliarde USD pe durata vieții unității miniere.	n/a	n/a	n/a	563 miliarde USD la 10%, 242 miliarde USD la 15%	n/a
Sărăcia	3 și Anexa A	<ul style="list-style-type: none"> • 81% din populația activă din Roșia Montană fără loc de muncă. Numai 14% primesc ajutor financiar, mulți dintre ei nu vor mai primi din 2009 prin încetarea ajutorului de . • 17,2 din populația din Roșia Montană trăiește cu mai puțin de 2 USD/zi. • Femeile au suferit disproporționat din impacturile secundare ale închiderii minelor, ca rezultat al violenței domestice, creșterii divorțurilor și poverii îngrijirii copiilor tot mai mult în sarcina femeilor pe măsură ce veniturile gospodăriilor scad și facilitățile preșcolare nu și le mai pot permite. • În timp ce minierii disponibilizați au fost afectați de un declin al bunăstării, veniturile lor ridicate și plățile suplimentare au făcut ca ei să fie cu certitudine mai puțin loviți. În realitate modul de viață al muncitorilor indirecti în serviciile minelor (forță de muncă indirectă și indusă) au fost mult mai puternic afectați de închiderile de mine pentru că acești muncitori nu au primit nicio plată compensatorie. • Efectul asupra unui mare număr de familii, fie direct, fie indirect din cauza închiderii minelor a sporit problemele de sănătate. Influența ridicată a sărăciei a cauzat, de exemplu diete supraponderale, stres, depresie și alcoolism, sunt dovedite pe scară largă. 					
Standardele de guvernare	<ul style="list-style-type: none"> • RMGC are un real interes pentru buna guvernare pentru că lipsa acestuia poate întârzia sever proiectele și reduce profitabilitatea. Instituțiile de guvernare/administrare puternice stau la baza sarcinii realizării efective a potențialului contribuțiilor pozitive pe care sectorul minier îl poate amplifica pe scară largă de dezvoltare și de reducere a sărăciei. RMGC preconizează să conlucreze cu comunitatea și ONG-urile pentru a întări buna guvernare/administrare prin inițiative de creștere a transparenței și utilizării tehnicilor participative în monitorizare și evaluare. 						

Expoziție de presă românească la Biblioteca Academiei Române

*Bogdan Jugănaru**

În ziua de 13 februarie 2020, Biblioteca Academiei Române din București a fost gazda expoziției intitulate „Din lumea presei românești – 191 de ani“, în cadrul căreia au fost înfățișate publicului primele gazete românești, ziare reprezentative de odinioară, dar și presa centrală din decembrie 1989, așa cum a fost ea surprinsă de evenimentele respective.

La inaugurare au luat cuvântul: acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române, acad. Răzvan Theodorescu, vicepreședinte al Academiei Române, prof. ing. Nicolae Noica, membru de onoare al Academiei Române și director general al Bibliotecii Academiei Române.

Luările de cuvânt au reliefat importanța presei ca fenomen și, în mod deosebit, a presei românești care a avut o contribuție fundamentală în procesul de trezire a conștiinței naționale, având un rol activ care s-a manifestat cu succes în toate momentele importante ale istoriei poporului român. Cele trei intervenții oratorice de înaltă ținută au avut drept numitor comun presa, în toată dimensiunea ei, dar și tezaurul pe care fondul de publicații periodice al Bibliotecii Academiei Române îl deține, privit din dubla perspectivă a valorii informaționale și a patinei epocilor pe care le reprezintă, prin stilul jurnalistic, scriere și modul de prezentare.

În cuvântul său, directorul general al Bibliotecii Academiei Române a subliniat importanța presei în promovarea patrimoniului informațional deținut de instituția pe care o conduce: „[...] Avem datoria morală și obligația de a proteja acest tezaur și să-l facem cunoscut generațiilor tinere

pentru a-l cerceta și transmite mai departe” și se întreba retoric: „Cine poate să ne ajute mai bine în acest demers decât presa și televiziunile?”

Domnia Sa a ținut să mulțumească presei pentru interesul manifestat în legătură cu această expoziție, dar și „specialiștilor din Serviciile manuscrise și Catalogare periodice [...] pentru profesionalism și eficiență” (în pregătirea expoziției – n.n.).

În final, Nicolae Noica a prezentat două exponate aflate într-o poziționare diferită în raport cu dimensiunea științifică și tematica evenimentului expozițional: ziarul „Timpul”, în care a scris Mihai Eminescu, poetul nostru național a cărui celebrare de 170 de ani de la naștere a avut loc în acest an și, de asemenea, o ladă produsă la Viena care a conținut o serie de documente istorice, donate cândva de către A.C. Cuza.

Din alocuțiunea președintelui Academiei Române, o prezență doctă și plăcută auzului celor prezenți, accentuată poate de stilul ardelenesc, nativ, pe care Domnia Sa îl afișează cu naturalețe, s-au desprins câteva idei care definesc importanța presei, ca furnizor de vești, și a premergătoarei sale, foaia volantă, dar mai ales rolul presei în dificilul demers de coagulare a spiritului românesc, în încercarea de a crea o Românie unită, în granițele ei naturale.

Președintele Academiei a subliniat importanța patrimoniului Bibliotecii Academiei Române („Mai puțină lume își dă seama, în vânzoleala în care ne învârtim cu toții și în viața aceasta cotidiană atât de agitată, ce tezaur există în acest loc de cultură”), apoi a menționat importanța

diseminării în spațiul public a acestor valori pentru a aduce la bibliotecă nu doar specialiști și oameni care au teme de cercetare prestabilite, ci și „vizitatori întâmplători care să devină apoi cititori statornici, să se îndrăgostească de acest tezaur”.

De asemenea, președintele Academiei Române a realizat o interesantă incursiune în istoria presei, pornind de la etimologia cuvântului care înseamnă *veste* și care în limba italiană se traduce prin *avviso* – ne-a explicat președintele Academiei –, iar acest tip de document (considerat în prezent *foaie volantă* – n.n.) circula în această zonă geografică încă dinaintea domniei lui Mihai Viteazul, vestind întâmplări din Europa creștină. „Presa – conchide istoricul Ioan-Aurel Pop – alături de școală [...] a contribuit la conștientizarea în medii cât mai largi a ideii de națiune română”.

Grupul elitist al știutorilor de carte de pe teritoriul românesc era conștient de realitatea istorică a poporului român, a limbii comune și apartenenței aceluiași neam, „de la Nistru pân’la Tisa”, dar majoritatea românilor nu putea percepe singură aceste realități. De aceea președintele Academiei a menționat rolul fundamental al preoților și al învățătorilor, de a trezi această conștiință. Ei le citeau oamenilor simpli, care nu știau carte, după terminarea slujbei, noutățile petrecute în lume, începând din perioada premergătoare Revoluției de la 1848 și continuând această practică de formare a conștiinței naționale, „convingându-i pe oameni că toți vorbim aceeași limbă și că pe fondul căderii unor imperii din jur este bine să ne facem casa noastră. Presa periodică a contribuit din plin la elaborarea acestei case care se numește România”.

O altă incursiune în istoria presei a realizat și acad. Răzvan Theodorescu, vicepreședinte al Academiei Române. Acesta a precizat că prima atestare a presei pe teritoriul românesc a fost, de fapt, acum 230 de ani, făcând referire la publicația în limba franceză „*Courier de Moldavie*”, apărută în anul 1790, la Iași, când Moldova se afla sub administrație rusă. Domnia Sa a subliniat rolul unor publicații periodice în emiterea unor concepte, tratând o paralelă ideatică între revista franceză „*Le Figaro*”, care, în 1892, lansa cuvântul *naționalism*, și odată cu el, o dezbatere consistentă despre naționalități și periodice românești marcante care au produs efecte similare, exempli-

ficând cu discuția despre formele fără fond, inițiată de gazeta „*Convorbiri literare*” sau amprenta pe care au lăsat-o prin liniile directe trasate de publicațiile „*Contemporanul*” și „*Contimporanul*” (revistă de avangardă literară) în cultura română: „[...] La Biblioteca Academiei Române, fiind singurul loc din țară în care poți să vezi absolut toată evoluția aceasta a presei românești”.

Dacă academicianul Ioan-Aurel Pop ne-a dezvăluit semnificația cuvântului *presă*, care înseamnă *veste*, acad. Răzvan Theodorescu a explicat audienței ce reprezenta inițial *gazeta*: „numele unei mici monede care se plătea pentru acei *avissi*. Gazeta aceasta este foarte utilă” – concluzionează acad. Răzvan Theodorescu.

Au participat la vernisajul expoziției și invitați din rândul presei actuale, figuri reprezentative ale societății românești contemporane: poeta Ana Blandiana, membru corespondent al Academiei Române, jurnalistul și scriitorul Ion Cristoiu, jurnalistul Petre Mihai Băcanu, economistul și jurnalistul Adrian Vasilescu (în prezent, consilier al guvernatorului Băncii Naționale a României) și mulți alții.

Curatoare ale expoziției au fost doamnele Daniela Stanciu, șef Serviciu catalogare-clasificare periodice, foi volante și Gabriela Dumitrescu, șef Cabinet manuscrite, carte rară.

Expoziția a fost realizată de bibliografii Serviciului catalogare, clasificare periodice, foi volante, grup din cadrul Bibliotecii Academiei Române, alături de colegi din cadrul Cabinetului de manuscrite, carte rară al instituției.

Daniela Stanciu – în cuvântul său – a enumerat câteva repere cronologice ale evoluției colecției de publicații periodice a Bibliotecii Academiei Române și a punctat principalele coordonate informaționale ale expoziției. Cu acest prilej, am aflat că în perioada interbelică se tipăreau peste 700 de ziare și 554 de reviste, fiind cea mai prolifică perioadă a presei românești.

Momentul inedit al manifestării a fost reprezentat de interpretarea în limba română, într-o versiune muzicală, a poeziei eminesciene *Pe lângă plopii fără soț* de către Ayako Funatsu, o japoneză care a mărturisit celor prezenți că este pasionată de peste 20 de ani de poetul Mihai Eminescu.

Cu ocazia expoziției, Biblioteca Academiei Române a lansat primul număr al publicației cu titlul sugestiv „*Tezaur*”.

Cele peste 70 de exponate, formate din gazete reprezentative pentru istoria presei din țara noastră, acoperă o plajă variată de subiecte, de la publicații de știri, mondenități, până la cele umoristice sau de sport.

Incursiunea în istoria presei românești a pornit de la punctul zero al gazetăriei românești reprezentat de întemeierea primelor publicații periodice de limbă română din țara noastră, „Curierul Românesc” în Țara Românească, fondat în 1829 de către enciclopedistul, devenit primul președinte al Academiei Române, Ion Heliade-Rădulescu, apoi „Albina Românească” în Moldova, apărută tot în 1829, sub conducerea lui Gheorghe Asachi, care a și înființat-o, și „Gazeta de Transilvania”, editată ceva mai târziu, în 1838, în Transilvania, de către George Bariț (cunoscut ca George Barițiu).

Publicul a putut admira gazete care ilustrează *Revoluția de la 1848, Unirea din 1859, Războiul de Independență, Primul Război Mondial, Unirea de la 1918, perioada interbelică, regalitatea, al Doilea Război Mondial, evenimentele din decembrie 1989.*

Au fost expuse numerele din publicația „Monitorul Oficial” în care apar primele noastre constituții: *Constituția României din anul 1866, Constituția României din anul 1923* și cea din anul 1938. Un alt exemplar reprezentativ pentru istoria presei de specialitate a fost și primul număr din „Analele Academiei Române”, publicație care apare fără întrerupere din anul 1867.

În vitrinele expoziției au fost timp de o săptămână prezente gazete vechi, celebre, care au prețiosul dar să-l introducă pe cititor în lumea creației lui Alecsandri, Eminescu, Caragiale, Vlahuță, Coșbuc sau Arghezi, fiind dovezi de necontestat ale ziaristicii de valoare: „Timpul”, „Dacia Literară”, „Adevărul”, „Convorbiri literare”, „România liberă”, „România literară”, „Universul”, „Curentul”, „Dimineața”, „Bilete de papagal”, „Agiuță”, „Ghimpele”, „Semănătorul”.

Cabinetul de manuscrise, carte rară al Bibliotecii Academiei Române a contribuit la eveniment cu trei publicații periodice foarte valoroase pentru începuturile presei românești: „Courrier de Moldavie” (1790), „Crestomaticul românesc”, apărută la Cernăuți în anul 1820, și „Fama Lipschii”, apărută la Leipzig în anul 1827.

Pentru perioada contemporană au fost etalate ziarele din ziua de 22 decembrie 1989, apărute în două ediții, care au fost dispuse alăturat, pentru a putea evidenția diferența de abordare, de poziționare în raport cu regimul comunist, de dimineață până seara: „Libertatea”, „România liberă”, „Scânteia poporului”, „Scânteia tineretului”, „Tineretul liber” și „Adevărul”.

Biblioteca Academiei Române a fost întemeiată în anul 1867, ca expresie a statului român modern, și în prezent gestionează cel mai important fond documentar patrimonial al României, cu peste 14 000 000 de documente, între care și cea mai bogată colecție de publicații periodice românești din lume, care cuprinde peste 58 000 de titluri și circa 8 000 000 de exemplare.

Marele matematician român Nicolae Popescu și impactul puternic al Operei sale

*Elena Liliana Popescu**

*Alexandru Zaharescu***

Marele matematician român Nicolae Popescu, membru al Academiei Române, creatorul și mentorul unei puternice școli de algebră și teoria numerelor, autor a peste o sută de lucrări de cercetare originale și cinci cărți publicate în edituri de prestigiu, a avut o largă recunoaștere internațională încă din perioada studenției, recunoaștere care continuă să se manifeste și să se amplifice. A obținut rezultate excepționale care au produs o mare influență în multe domenii și subdomenii ale matematicii, precum teoria categoriilor, teoria inelelor și a modulelor, geometria algebrică, teoria Galois și teoria numerelor.

Nicolae Popescu s-a născut la 22 septembrie 1937 în Comanda-Strehaia, județul Mehedinți, a urmat studiile liceale la Colegiul “Nicolae Bălcescu” (astăzi Colegiul Național “Carol I”) din Craiova și a absolvit Facultatea de Matematică a Universității din București în 1964. Tânărul și foarte talentatul cercetător a fost repartizat la Institutul de Matematică “Simion Stoilow” al Academiei Române, a devenit doctor în matematică la Universitatea din București, în 1967, în 1972 i s-a conferit titlul de *doctor docent* și i s-a acordat oficial calitatea de conducător de doctorat; în 1997 a devenit membru corespondent al Academiei Române.

Încă din 1960, student fiind, a inițiat un seminar științific pentru studenți, tineri cercetători asistenți universitari și profesori. Cu viziunea sa asupra matematicii, revelând secretele acesteia cu multă generozitate, profesorul Nicolae Popescu a condus acest seminar timp de

*Prof. Nicolae Popescu,
membru corespondent al Academiei Române
(1937–2010)*

cinci decenii, seminarul continuând și astăzi, cu denumirea de Seminarul de teoria numerelor “Nicolae Popescu”.

Încă din perioada studenției, Nicolae Popescu s-a concentrat asupra Teoriei categoriilor. A studiat mai întâi Teoria generală a categoriilor, Algebra omologică și Topologia algebrică, iar apoi Teoria categoriilor abeliene. A fost unul dintre principalii promotori ai Teoriei categoriilor în România, fapt evidențiat de primele sale lucrări și de remarcabilele sale monografii, cunoscute și

*Profesor dr., Universitatea din București

**Profesor dr., University of Illinois at Urbana-Champaign, SUA

apreciate pe plan internațional, ceea ce a condus la o creștere și mai mare a reputației sale în comunitatea matematică internațională. Dintre publicații, menționăm câteva titluri: *Caractérisation des catégories abéliennes avec générateurs et limites inductives exactes* (1964, în colab.); *Categorii Abeliene* (1971); *Abelian Categories with Applications to Rings and Modules* (1973); *Theory of Categories* (1979, în colab.); *On a class of Prüfer domains* (1984); *A theorem of characterization of residual transcendental extensions of a valuation* (1988, în colab.); *On the structure of irreducibles polynomials over local fields* (1995, în colab.); *On the closed subfields of C_p* (1998, în colab.); *Trace on C_p* (2001, în colab.); *Spectral norms on valued fields* (2001, în colab.).

Numeroși autori din întreaga lume au utilizat și au dezvoltat cu succes idei și rezultate din lucrările profesorului Nicolae Popescu. Chiar și acum, la zece ani de la plecarea lui dintre noi, opera matematică a profesorului Nicolae Popescu și, în particular, monografiile publicate continuă să fie foarte mult citate. De exemplu, monografia *Abelian Categories with Applications to Rings and Modules*, Academic Press, London Mathematical Society Monograph No. 3, London, 1973, cuprinde multe rezultate inedite și a fost și continuă să fie apreciată de specialiști din întreaga lume, fapt dovedit și prin cele peste 600 de citări, identificate până acum. Asemenea multor alte lucrări ale profesorului Nicolae Popescu, lucrarea este frecvent utilizată de cercetătorii din acest domeniu. Astfel, ea a fost citată, în lucrări importante, de peste 85 de ori, după 2010. Dintre aceste citări, peste 50 s-au produs în ultimii cinci ani. Monografia este indicată în vasta lucrare (zece volume) *Encyclopaedia of Mathematics* (An updated and annotated translation of the *Soviet Mathematical Encyclopedia*), Reidel, Kluwer Academic Publishers, 1990, o traducere mult extinsă a *Enciclopediei matematice* rusești. Menționăm că Nicolae Popescu împreună cu Dimitrie Pompeiu și Simion Stoilow sunt matematicienii români menționați în această *Enciclopedie*.

O altă lucrare celebră a profesorului Nicolae Popescu este *Caractérisation des catégories abéliennes avec générateurs et limites inductives exactes*, C.R. Acad. Sci. Paris 258 (1964),

4188–4191, apărută în colaborare cu Pierre Gabriel. Această lucrare dă o caracterizare a unei clase de categorii abeliene ce joacă un rol central nu doar în teoria categoriilor, dar și în multe alte ramuri ale matematicii, precum teoria inelelor sau geometria algebrică. Una dintre consecințele cele mai importante ale rezultatului principal din această lucrare, cunoscut în literatura de specialitate ca Teorema Popescu (Popesco)-Gabriel, este faptul că o categorie Grothendieck verifică condiția Ab3, adică are produse directe oarecare. Importanța acestui rezultat reiese din numeroasele sale aplicații, fiind inclusă ca o teoremă de bază în toate monografiile de Teoria categoriilor apărute după 1964.

Această teoremă a fost citată în numeroase lucrări. Astfel, lucrarea a fost utilizată la Seminarul Artin-Grothendieck-Verdier, de la I.E.H.S., 1963/1964, consacrat tehnicii generale a localizării și aplicațiilor ei în geometrie algebrică (coomologia etală). A fost utilizată și de J.L. Verdier în lucrarea *Equivalence essentielle des systèmes projectifs*, C.R. Acad. Sc. t. 261, 4950–4953 (1965). C.L. Walker și E.A. Walker au utilizat lucrarea *Caractérisation des catégories abéliennes avec générateurs et limites inductives exactes* la Conferința de algebră categorică de la Jolla, în 1965, în lucrarea *Quotient catégories of modules*, Proceedings of the Conference on Categorical Algebra La Jolla, 1965, Springer-Verlag, Berlin (1966), 440–420. Se arată că teorema respectivă nu este trivială nici măcar pentru categoriile de module, dând numeroase aplicații ale acesteia în studiul obiectelor proiective și al categoriilor de module.

Ulterior, Teoremei Popescu-Gabriel i s-au dat demonstrații noi, mai scurte, sau folosind alte tehnici. Printre cei care au obținut rezultate noi se află K. Morita, care, în lucrările sale, *Localization in categories of modules*, I, Mathematische Zeitschrift, Volume 114 (1970), Number 2, 121–144 și *Localization in categories of modules*, II, J. Reine Angew. Math. 242 (1970), 163–169, o folosește intensiv pentru a obține noi rezultate asupra categoriilor de module și asupra teoriei dualității modulelor. De asemenea, Harada Manabu în lucrarea *On semi-primary abelian categories*, Osaka Math. J., Vol. 5, Number 2 (1968), 189–198, dă o nouă demonstrație a teoremei

Popescu-Gabriel și utilizează lucrarea *Caractérisation des catégories abéliennes avec générateurs et limites inductives exactes* în studiul unor categorii Grothendieck particulare. M. Takeuchi o folosește în lucrarea *A simple proof of Gabriel and Popesco's Theorem*, J. of Algebra, 18, 1969, iar P. Ulmer, în lucrarea *A flatness criterion in Grothendieck Catégories*, Inventiones Math., 19, 1973. Demonstrații noi ale teoremei Popescu-Gabriel au mai dat, printre alții: René Ouzilou în lucrarea *Faisceaux aditif et application catégoriques*, Publication Dept. de Math. du Lyon, P. M. Cohn, Joachim Lambek și Frederik Ulmer.

Lucrarea *Caractérisation des catégories abéliennes avec générateurs et limites inductives exactes* a fost intens folosită și este citată în aproape toate lucrările în care intervine tehnica localizării, ale Școlii de algebră din Lyon, cât și în multe teze de doctorat ale acestei școli. Jean-Erik Roos a folosit-o sistematic în aproape toate lucrările sale care urmăresc elucidarea structurii categoriilor abeliene. Printre cei care au utilizat-o îi amintim și pe Bo Stenström (Suedia), Ulrich Oberst (Germania), B. Knighten, S. Fachir, C. Faith (SUA), Van Oysteyen (Belgia). Lucrarea este citată și folosită în cartea lui C. Ehresmann, *Catégories et Structures*, apărută la Editura Dunod, Paris, 1965, și în cartea lui H. Schubert, *Kategorien. I, II*. Springer-Verlag, Berlin-New York, 1970. Lucrarea este citată și utilizată de asemenea în monografia *Rings, Modules and Categories* a lui C. Faith, Springer Verlag, 1973, și în monografia *Rings of Quotients* a lui B. Stenström, Springer Verlag, 1975. Remarcăm de asemenea, că din lucrarea *Caractérisation des catégories abéliennes avec générateurs et limites inductives exactes* se pot deduce așa-numitele teoreme de scufundare ale lui B. Mitchell, care stipulează că orice categorie abeliană mică este o subcategorie plină exactă dintr-o categorie de module.

Din datele prezentate mai sus reiese în mod clar faptul că Teorema Popescu-Gabriel este un rezultat esențial în tehnica localizării și are numeroase aplicații. Până în prezent această lucrare a fost foarte mult citată, în primii ani după apariție fuseseră identificate peste 60 de citări. Deși a fost publicată în 1964, chiar și în ultimii ani s-au elaborat teze de doctorat având-o ca subiect central.

Cu o simplă căutare automată se identifică peste 160 de citări – aceste date sunt evident incomplete, nu sunt identificate toate citările.

Numele profesorului Nicolae Popescu este menționat în *Enciclopedia matematică*, A-G, editată de Academia de Științe a URSS în 1978, și pentru rezultatul fundamental din această lucrare.

Printre numeroșii matematicieni străini care au citat lucrări ale profesorului Nicolae Popescu se numără: J. Dieudonné, H. Cartan, P.M. Cohn, S. MacLane, P. Hilton, P. Gabriel, B. Stenström, C. Faith, J. Lambek, M. Hacque, J.R. Strooker, A.I. Douglas, J.L. Verdier, I.A. Skorniakov, A.V. Mihalev, L.A. Mishina, M.D. Larsen, P.J. McCarthy, C.L. Walker, E. A. Walker, M. S. Tsalenko, M. Harada, M. Takeuchi, F. Ulmer, J. Golan, R. Ouzilou, U. Oberst, F. Van Oysteyen, H. Wolf, H. Herlich, J. Fort, J. Reynaud, C. Tisseron, A. Hudry, D. Lazard, J. Nill, J.A. Beachy, B. Mitchell, A. Corson, J.A. Huckaba, M. Fontana, I.J. Papick și mulți alții. Ne vom referi în continuare doar la câteva aprecieri făcute de matematicieni străini asupra lucrărilor profesorului Nicolae Popescu.

La propunerea lui Saunders Mac Lane, tânărul cercetător Nicolae Popescu a susținut o comunicare în cadrul Secției de teoria categoriilor, secție creată de Mac Lane și Eilenberg, în cadrul Congresului Internațional de Matematică din 1966. Comunicarea s-a bucurat de un succes deosebit. Printre cei care au urmărit comunicarea și au făcut aprecieri îi amintim pe Joachim Lambek, Alex. Haller, E.G. Shulgeifer, J.E. Ross etc.

Aprecieri asupra lucrărilor sale a făcut și Jean Dieudonné, care a prezentat la C.R. Acad. Sci. Paris și la J. Algebra o serie de lucrări ale sale. La recomandarea lui Paul M Cohn și a lui Peter Hilton, Editura Academic Press i-a solicitat să scrie monografia *Abelian Categories with Applications to Rings and Modules*, London Mathematical Society Monograph No. 3, London, 1973.

Lucrările profesorului N. Popescu au fost citate și de H. Cartan (Paris), Saunders MacLane (Chicago), A. Rosenberg (New York), A.D. Raikov (Moscova), K. Morita (Osaka); de asemenea, de Pierre Gabriel, J.E. Ross, Al. Grothendieck și alții.

Rezultatele științifice ale lui Nicolae Popescu au fost citate în peste 15 monografii din domeniu, apărute îndeosebi în străinătate, în unele dintre

acestea numele său fiind menționat în prefață. Dintre autorii acestor monografii, îi amintim pe I.A. Skorniakov, A.V. Mihalev, I. Bucur, A. Deleanu, L.A. Mishina, M.D. Larsen, P.J. McCarthy, Ch. Ehresmann, P. Gabriel, F. Ulmer, H. Schubert, C. Faith, M.S. Tsalenko, E.G. Shulgeifer, B. Stenström, C. Năstăsescu, J. Golan, J.R. Strooker, J.A. Huckaba, I.J. Papick. În monografia *Algebra: Rings, Modules and Categories* – vol. I, II, Editura Springer (1973; 1975), Carl Faith îi menționează în prefață pe matematicienii care au adus contribuții esențiale la dezvoltarea Teoriei categoriilor. Numele Nicolae Popescu apare în compania unor matematicieni iluștri. Pe parcursul celor două volume, Nicolae Popescu este citat cu trei lucrări. Același autor face aprecieri deosebite și la adresa unor rezultate ale profesorului Nicolae Popescu, într-o altă lucrare a sa, apărută în *Lecture Notes* nr. 700/1979. Putem menționa și monografia *Prüfer Domains*, Marcel Dekker, 1997, de M. Fontana, J.A. Huckaba, și I.J. Papick, în care Capitolul II îi este dedicat studiului unei clase de inele Prüfer introduse de profesorul Nicolae Popescu.

Lucrările profesorului Nicolae Popescu în Teoria valuării și în Teoria numerelor au avut, de asemenea, și continuă să aibă un puternic impact pe plan internațional în cercetarea matematică actuală. Mulți matematicieni au utilizat o serie de rezultate, tehnici și idei ale profesorului Nicolae Popescu. Astfel, Teoria normelor spectrale p -adice dezvoltată în lucrările profesorului Nicolae Popescu a fost folosită în diverse lucrări de S.C. Andronescu, A. Popescu, S. Sultana și M. Zaki. Într-o serie de lucrări, K. Ota folosește din plin teoria lanțurilor distinse saturate definite peste un corp local, dezvoltată în lucrările profesorului Nicolae Popescu pentru a studia legăturile dintre aceste lanțuri distinse saturate și grupurile de ramificare, pentru a obține lanțuri distinse saturate canonice pentru unele extinderi de corpuri sălbatic ramificate, precum și pentru a obține noi rezultate în cazul p -extensiilor Galois total ramificate, care posedă grupuri de ramificare înalte.

S.K. Khanduja, J. Saha, P. Singh, K. Aghigh, F. Oke, folosesc idei și rezultate din lucrările Profesorului Nicolae Popescu asupra extinderilor corpurilor valuate pentru a obține noi rezultate

despre invarianții asociați elementelor algebrice peste un corp Henselian. B. Olberding, A. Facchini, S. El Baghdadi, A. Okabe, C. Faith, S. Gabelli, M. Mimouni, N. Schwartz au folosit în mai multe lucrări idei ale profesorului Nicolae Popescu asupra domeniilor Prüfer și ale domeniilor Dedekind generalizate. Într-o serie de lucrări, B. Olberding folosește rezultate ale lui Nicolae Popescu asupra unor domenii Dedekind generalizate (noțiune introdusă de Nicolae Popescu), în studiul unor probleme referitoare la structura domeniilor Prüfer. Teoria extinderilor de valuări dezvoltată în unele lucrări ale lui Nicolae Popescu a fost utilizată și de către C. Karpfinger și H. Wahling în studiul clasificării prelungirilor unei valuări date pe un corp fixat, la corpul funcțiilor raționale într-o variabilă peste acest corp.

În cele de mai sus i-am menționat pe foarte puțini dintre cei care au utilizat lucrările profesorului Nicolae Popescu, sub o formă sau alta. Lista este mult mai lungă, completarea acesteia ar necesita un efort uriaș de documentare și zeci de pagini care să le cuprindă. Aproape toate lucrările sale au fost citate și utilizate în articole științifice, monografii și teze de doctorat. Prin consultarea câtorva baze de date, unele accesibile prin diferite motoare de căutare, fără să fi consultat sistematic colecțiile unor reviste matematice, din țară sau din străinătate, au fost identificate 1500 de citări în lucrări ale unor specialiști străini și români. Prin lucrările sale, publicate singur sau în colaborare, Nicolae Popescu s-a impus ca o personalitate științifică deosebit de apreciată și recunoscută pe plan mondial. Este unul dintre principalii promotori ai studiului algebrei moderne și ai teoriei numerelor, iar prin seminariile pe care le-a condus neîntrerupt încă de când era student, timp de 50 de ani, a contribuit la formarea multor generații de cercetători. Menționăm că 24 de matematicieni și-au susținut teza de doctorat sub îndrumarea sa, de înalt nivel.

Profesorului Nicolae Popescu nu i s-a permis să călătorească în afara țării, în timpul regimului comunist, neputând astfel să onoreze numeroasele invitații primite de la universități din peste 20 de țări. După 1990, ca profesor invitat, a susținut peste o sută de prelegeri la mai multe universități din Franța, Elveția, Italia, Belgia, Germania,

Rusia, USA, Spania, Japonia, Kuweit, Mexic, Egipt, Pakistan, Chile, Nicaragua etc. Lucrările sale au fost utilizate și continuate de matematicieni din întreaga lume. Paul Ribenboim, cu care Nicolae Popescu s-a întâlnit la Strassbourg, când a fost invitat de Pierre Gabriel să susțină o conferință, în 1991, a afirmat: „Prin lucrările sale, profesorul Nicolae Popescu a deschis noi domenii de cercetare în matematică”. Joaquim Lambek, în Book Reviews (Introduction to categories, homological algebra and sheaf cohomology, Jan R. Strooker, Cambridge Great Britain, 1978), Bull. Amer. Math. Soc. 1 (1979) face următoarea afirmație: „Categoriile abeliene de importanță centrală sunt categoriile Grothendieck. Aceste categorii sunt în mod esențial caracterizate de celebra teoremă Gabriel-Popescu, care afirmă că, în afara unei echivalențe, orice categorie Grothendieck este de o anumită formă”.

Carl Faith, după plecarea dintre noi a profesorului Nicolae Popescu, a afirmat: „A fost un

matematician de vârf în timpul vieții sale și a lăsat o moștenire bogată pentru generațiile viitoare de matematicieni. Am scris despre teorema Gabriel-Popescu în cărțile mele, *Rings, Modules and Categories* (Springer Verlag, 1973, 1976).

Toate lucrările autorilor menționați mai sus și multe altele arată impactul puternic al operei matematice a profesorului Nicolae Popescu, precum și transformarea profundă a tuturor domeniilor științifice pe care le-a abordat, asupra cărora și-a pus o amprentă unică, printr-o activitate neîntrepută și plină de dăruire și un izvor nesecat de idei. Iar Școala pe care a creat-o continuă să se dezvolte și să dea roade nebănuite, în multe centre de cercetare de pe glob.

Profesorul, mentorul, omul de cultură Nicolae Popescu, prin anvergura rezultatelor sale, prin generozitatea și calitățile umane de excepție, a lăsat în urma sa nu doar o importantă operă matematică, ci și o operă spirituală de mare prospețime, frumusețe și adâncime.

35 Symposium on Ring Theory and Representation Theory, University of Okayama, Japonia, 2002 (Sursa foto: arhiva familiei)

Remember – Profesorul Nicolae Popescu, creatorul Școlii românești de Algebră modernă și Teoria numerelor

*Lucian Beznea**

Profesorul Nicolae Popescu a fost un membru marcant al Institutului de Matematică “Simion Stoilow” al Academiei Române. Publicațiile lui, mai ales din teoria categoriilor, algebră omologică și teoria numerelor sunt bine plasate în literatura matematică, iar prin cărțile scrise a influențat numeroși mulți matematicieni, nu doar din domeniul lui de cercetare.

Ne-a părăsit cu un deceniu în urmă, lăsând printre colegi un gol greu de acoperit. Nae Popescu sau simplu Nae (căci așa era cunoscut) a fost mereu, încă din tinerețe, „un magnet”, atât științific, cât și uman, colegial. Prezența lui pe

holurile institutului era imediat remarcată și atrăgea toată atenția căci subiectele discutate erau pline de conținut și incitante, indiferent de tematică (matematică, călătorii sau istorie). A fost un comunicator autentic care știa să-și aleagă publicul, fiind înconjurat mereu de oameni deosebiți. Ne povestea cu mândrie despre succesele elevilor lui, împrăștiați în toate colțurile lumii, și știa să aprecieze corect realizările celorlalți, calitate extrem de importantă în lumea academică. Prin tot ce a făcut este parte din istoria matematicii românești și internaționale. Ne lipsești, Nae!

*Congresul Matematicienilor români de pretutindeni, Brașov 2011
(Sursa foto: arhiva familiei)*

In memoriam – Mentorul Nicolae Popescu, membru corespondent al Academiei Române

*Dan Cristian Popescu**

Au trecut zece ani de la plecarea întru veșnicie a marelui matematician și mentor Nicolae Popescu, personalitate științifică de prim rang, întemeietor de școală matematică și om de cultură. Opera sa matematică cuprinde rezultate fundamentale, menționate în enciclopedii matematice prestigioase. A inițiat încă din studenție un seminar științific pe care l-a condus timp de 50 de ani și care continuă și acum și îi poartă numele: Seminarul de Teoria numerelor „Nicolae Popescu”. Între anii 2010–2020 au avut loc mai multe evenimente dedicate profesorului Nicolae Popescu, în diferite universități și centre de cercetare din țară și din străinătate, în cadrul unor congrese, conferințe internaționale sau alte manifestări științifice. Vom menționa doar câteva dintre acestea, pe cele care au avut loc la Academia Română, la Institutul de Matematică “Simion Stoilow” al Academiei Române și, respectiv, la Facultatea de Matematică și Informatică a Universității din București.

6 decembrie 2010: În Sala Mare a Senatului, a avut loc prima sesiune comemorativă în onoarea profesorului Nicolae Popescu, organizată de Academia Română, în colaborare cu Institutul de Matematică al Academiei Române și cu Universitatea din București. L-au evocat acad. Romulus Cristescu, președintele Secției de științe matematice, acad. Solomon Marcus, Cabiria Andreian-Cazacu, membru de onoare al Academiei Române, Constantin Năstăsescu, membru corespondent al Academiei Române, prof. dr. Vasile Brînzănescu, prof. dr. Toma Albu, prof. dr. Tiberiu Spiru, prof. dr. Angel Popescu, prof. dr. Dumitru Bușneag, prof. dr. Elena Liliana Popescu. S-au citit mesaje de la prof. dr. Dan Papuc, prof. dr. Dan Burghilea

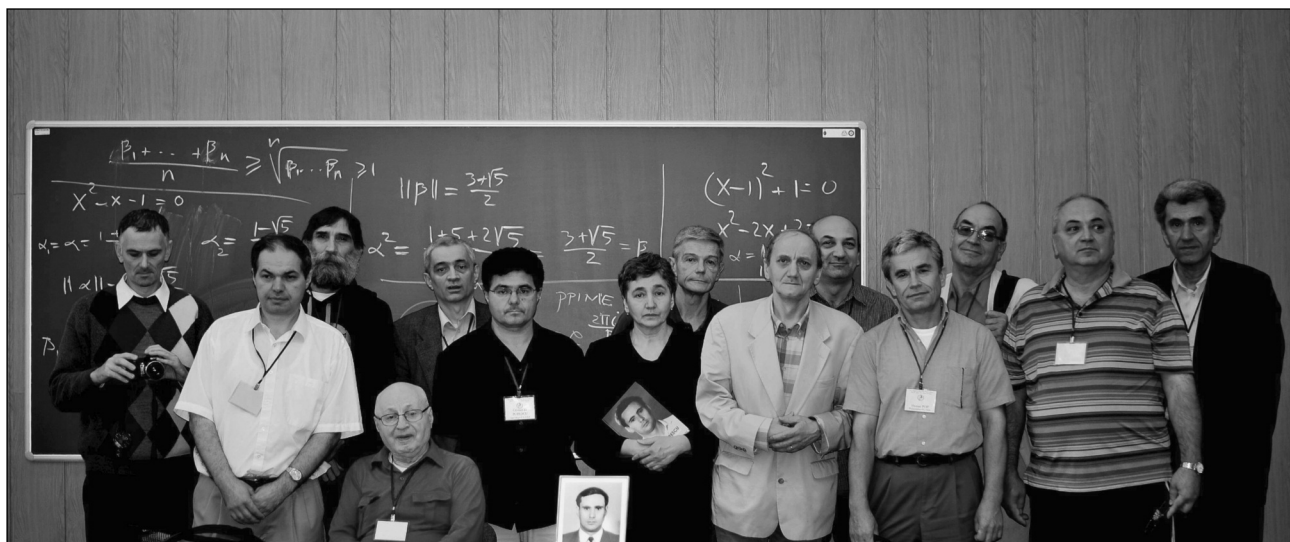
(SUA), prof. dr. Andrei Duma (Germania) și prof. dr. Alexandru Zaharescu (SUA).

6–8 iunie 2012: La Institutul de Matematică “Simion Stoilow” al Academiei Române s-au desfășurat lucrările manifestării științifice “Workshop on automorphic forms and L-functions”, conferință dedicată profesorului Nicolae Popescu, creator și mentor al Școlii românești de teoria numerelor.

6 decembrie 2012: În Amfiteatrul Stoilow al Facultății de Matematică și Informatică, a avut loc sesiunea comemorativă dedicată mentorului Nicolae Popescu, creator al Școlii românești de algebră modernă și teoria numerelor. Invitați: acad. Solomon Marcus, Constantin Năstăsescu, membru corespondent al Academiei Române, Cabiria Andreian, membru de onoare al Academiei Române, cercetător dr. Lucian Beznea, cercetător dr. Radu Purice, prof. dr. Toma Albu, prof. dr. Tiberiu Spiru, conf. dr. Victor Țigoiu, prof. dr. George Georgescu, prof. dr. Ștefan Dragoș, drd. Dan Cristian Popescu, cercetător dr. Marian Vâjăitu, prof. dr. Alexandru Victor, prof. dr. Angel Popescu și prof. dr. Elena Liliana Popescu.

29 august–1 septembrie 2013: La Facultatea de Matematică și Informatică, a avut loc conferința aniversară “Faculty of Sciences – 150 years”. Mentorul Nicolae Popescu a fost evocat într-un moment special intitulat *Remember Nicolae Popescu*. Au luat cuvântul, printre alți invitați, prof. dr. Lucian Beznea, directorul Institutului de Matematică al Academiei Române, și mai mulți elevi și colaboratori ai profesorului

*Dr. în economie

Congresul Matematicienilor români de pretutindeni, Braşov 2011
(Sursa foto: arhiva familiei)

Popescu: prof. dr. Cristian Popescu (SUA) și prof. dr. Adrian Diaconu (SUA), prof. dr. Victor Alexandru, prof. dr. Angel Popescu, prof. dr. Liliana Popescu.

10 iulie 2014: În Amfiteatrul “Miron Nicolescu” – IMAR, în cadrul Seminarului de teoria numerelor “Nicolae Popescu”, i s-a dedicat o Sesiune comemorativă, la patru ani de la plecarea dintre noi. L-au evocat acad. Solomon Marcus, Ioan Tomescu, membru corespondent al Academiei Române, Cabiria Andreian Cazacu, membru de onoare al Academiei Române, prof. dr. Lucian Beznea, prof. dr. Vasile Brînzănescu, prof. dr. Dorin Popescu, conf. dr. Victor Țigoiu, prof. dr. Adrian Diaconu (SUA), drd. Dan Cristian Popescu, prof. dr. Victor Alexandru, conf. dr. Ioniță Cătălin, dr. Gheorghe Udrea, prof. dr. Elena Liliana Popescu, Constantin Năstăsescu, membru corespondent al Academiei Române, și prof. dr. Alexandru Zaharescu (SUA) care au prezentat comunicări matematice despre opera științifică a profesorului Nicolae Popescu. Evenimentul a fost moderat de cercetător științific dr. Marian Vâjăitu.

22 iulie 2015: În Sala 216 din Facultatea de Matematică și Informatică, Universitatea din București, a avut loc un eveniment comemorativ organizat de Seminarul științific “Nicolae Popescu”, în memoria profesorului Nicolae Popescu, la cinci ani de la plecarea sa dintre noi.

L-au evocat elevii săi V. Alexandru, A. Popescu, E.L. Popescu, M. Vâjăitu.

22–23 august 2016: A avut loc la IMAR în cadrul manifestărilor dedicate aniversării a 150 de ani de la înființarea Academiei Române un *workshop* cu titlul “Modular forms and Galois representations”, dedicat *in memoriam* profesorului Nicolae Popescu (invitați: Alina Cojocaru, Adrian Diaconu, Nikolaos Diamantis, Anglia, Gergely Harcos, Ungaria, Cristian Popescu, SUA, Glenn Stevens, SUA).

7 decembrie 2016: În Sala 216 din Facultatea de Matematică și Informatică, Universitatea din București, în cadrul Seminarului “Nicolae Popescu” a avut loc o sesiune comemorativă dedicată profesorului Nicolae Popescu, la șase ani de la plecarea sa dintre noi. Au prezentat: V. Alexandru, A. Popescu, E.L. Popescu, M. Prunescu, M. Vâjăitu.

29 iunie 2017: La Institutul de Matematică “Simion Stoilow” al Academiei Române a avut loc o sesiune comemorativă dedicată profesorului Nicolae Popescu, la șapte ani de la plecarea sa dintre noi. Evenimentul a fost organizat de Academia Română, Secția de științe matematice, Institutul de Matematică “Simion Stoilow” al Academiei Române și Facultatea de Matematică și Informatică, Universitatea din București. Despre omul, matematicianul și mentorul Nicolae Popescu au vorbit: prof. dr. Lucian Beznea, directorul

Institutului de Matematică al Academiei Române, prof. Constantin Năstăsescu, membru corespondent al Academiei Române, prof. Ioan Tomescu, membru corespondent al Academiei Române, prof. dr. Victor Alexandru, prof. dr. Ion Armeanu și prof. dr. Elena Liliana Popescu, Universitatea București, prof. dr. Angel Popescu, Universitatea Tehnică de Construcții București. Au prezentat comunicări matematice dedicate mentorului Nicolae Popescu elevii săi: prof. dr. Adrian Ioviță (Concordia University, Canada și Padova University, Italia), prof. dr. Adrian Diaconu (University of Minnesota, Minneapolis, SUA), prof. dr. Alexandru Zaharescu (University of Illinois at Urbana-Champaign, SUA), dr. Cristian Cobeli și dr. Mihai Prunescu, cercetători științifici, Institutul de Matematică al Academiei Române, prof. dr. Marian Anton (University of Kentucky, Lexington, KY, SUA). Moderator al manifestării a fost dr. Marian Văjăitu, cercetător științific, Institutul de Matematică al Academiei Române.

6 decembrie 2017: Academia Română în colaborare cu Institutul de Matematică “Simion Stoilow” al Academiei Române, Universitatea din București și Societatea de Științe Matematice din România au organizat o Sesiune comemorativă dedicată matematicianului, omului de cultură, mentorului Nicolae Popescu, membru al Academiei Române, fondatorul Școlii românești de Algebră

modernă și Teoria numerelor. Evenimentul a avut loc în Amfiteatrul “I.H. Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române și a încheiat ciclul de trei manifestări importante care i s-au dedicat în anul 2017, la 80 de ani de la naștere și la șapte ani de la plecarea sa dintre noi. Invitați: prof. dr. Ioan Tomescu, membru corespondent al Academiei Române, care a condus lucrările sesiunii; prof. dr. Lucian Beznea, directorul Institutului de Matematică “Simion Stoilow” al Academiei Române; prof. dr. Vasile Brînzănescu și dr. Cristian Cobeli, cercetători științifici, Institutul de Matematică “Simion Stoilow” al Academiei Române; conf. dr. Radu Gramatovici, decanul Facultății de Matematică și Informatică, prof. dr. George Georgescu, prof. dr. Victor Alexandru și prof. dr. Liliana Popescu, Universitatea din București; prof. dr. Doru Ștefănescu, vicepreședinte al Societății de Științe Matematice din România, prof. dr. Ghiocel Groza, Universitatea Tehnică de Construcții București, dr. Dan Cristian Popescu, conf. dr. Anca Zlătescu, Universitatea Politehnică din București, dr. George Anca și mrd. Octavian Fărcășanu, director al Centrului de Calcul, Craiova.

Între anii 2010–2020 s-au publicat 28 de articole științifice dedicate mentorului Nicolae Popescu, semnate de elevi ai săi și de alți matematicieni, români și străini.

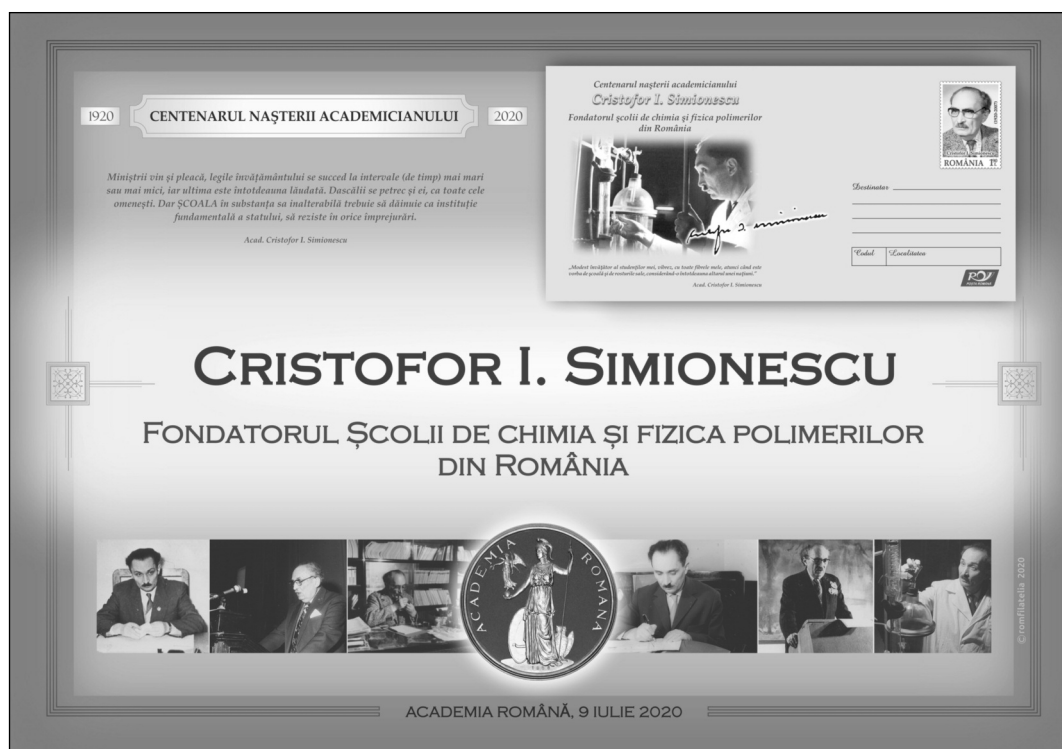

Lansarea volumului „Nicolae Popescu – Omul • Matematicianul • Mentorul”,
Târgul Internațional Gaudeamus, 26 noiembrie 2011
(Sursa foto: arhiva personală)

Iulie

9 iulie: În Parcul Academiei Române a fost lansat un întreg poștal consacrat centenarului nașterii academicianului Cristofor Simionescu, ctitorul școlii de chimie și fizică din țara noastră, care a format generații de specialiști răspândiți în toată țara. Manifestarea a fost deschisă de acad.

Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române, după care acad. Răzvan Theodorescu și acad. Bogdan Simionescu, vicepreședinți ai Academiei Române, au evocat personalitatea complexă a academicianului Cristofor Simionescu. Evenimentul s-a încadrat în seria de manifestări științifice dedicate „Savantului, Profesorului, Gânditorului Cristofor Simionescu” ce a debutat în luna iunie, când a fost dezvelit un bust amplasat în fața Filialei din Iași a Academiei Române, al cărei președinte a fost între anii 1974–1980. Ca vicepreședinte al Academiei Române a solicitat și a obținut revenirea institutelor de cercetare la Academia Română, înstrăinate în regimul comunist.

SPINII DIN BUCHETUL MEMORIILOR

Volumul 1

Octavian Lazăr COSMA

Lucrarea structurată de-a lungul a două volume ample cuprinde teme cu specific de monografie. Titlurile sunt scurte sinteze ale subiectelor abordate în ordine cronologică, desfășurate în spațiul patriarhal al copilăriei și al claselor primare, trec apoi la etapa școlilor superioare și anii de studii universitare, contactul cu muzica și balețul din Leningrad fiind definitiv pentru preocupările profesionale ale muzicologului Octavian Lazăr Cosma.

Primul volum se oprește la vârsta de maturitate, culminată cu scrierile de specialitate și activitățile multiple din Conservator, Uniune și Bibliotecă, viața de familie fiind punctată ca un fundal prielnic pentru noi relații, cunoștințe, invitații și dezbateri.

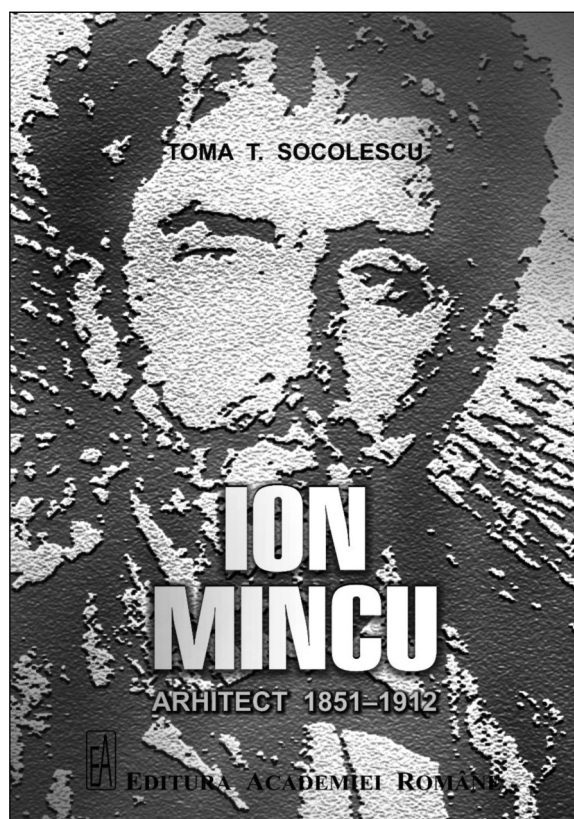
ION MINCU

ARHITECT 1851–1912

Toma T. SOCOLESCU

Monografia lui Ion Mincu se numără printre ultimele dorințe ale lui Toma Socolescu, iar ediția de față, îngrijită de Sorin Vasilescu, reunește cele două versiuni aflate în Biblioteca Academiei Române și la Facultatea de Arhitectură, ce poartă numele inițiatorului arhitecturii românești moderne, căruia i s-a acordat în anul 2015 titlul de academician (post-mortem).

Textul este însoțit de 132 de imagini fotografice și planșe cu planuri ale unor monumente celebre din București și din țară, ansamblurile devenind puncte de referință pentru studenții și cercetătorii din domeniu.

GHID PENTRU AUTORI

Propunerile de articole se predau la redacție în format electronic (CD, stick) sau se trimit prin e-mail, ca fișiere atașate.

Sunt returnate autorilor propunerile de articole care nu corespund indicațiilor din prezentul ghid, care nu sunt culese cu toate semnele diacritice pentru limba română sau franceză și care nu sunt corect scrise în limba română sau străină.

Sunt respinse propunerile de articole care au fost publicate (parțial sau integral), care nu au conținut științific pertinent, elemente originale, resurse bibliografice relevante și de actualitate.

Consiliul editorial decide acceptarea sau respingerea manuscrisului. Autorii sunt singurii responsabili asupra opiniilor și ideilor exprimate.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază!

Din cauza volumului mare de lucru, nu se primesc materiale dactilografiate sau scrise de mână care necesită culegere.

Pentru a scurta timpul de pregătire editorială, lucrările trebuie redactate, după cum urmează:

- Redactarea manuscriselor va respecta standardele precizate de Dicționarul explicativ al limbii române – DEX (ediția 2007, Editura Univers Enciclopedic sau <http://dexonline.ro/>), Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române – DOOM (ediția 2005, Editura Univers Enciclopedic), Hotărârea Adunării generale a Academiei Române din 17.02.1993 privind revenirea la grafia cu „â”, și „sunt”, în grafia limbii române ([www.acad.ro/ alte-Info/pag_norme_orto.htm](http://www.acad.ro/alte-Info/pag_norme_orto.htm)).

- Cuvintele străine inserate în textul în limba română se vor culege italic.

- Se menționează referințele despre autori: titlul științific, prenumele și numele de familie ale autorilor, funcția, locul de muncă, localitatea, țara și datele de contact (telefon, e-mail etc.).

- Referințele bibliografice se scriu la sfârșitul articolului, în ordinea citării în text, numerotându-se cu cifre arabe, urmate de punct.

- Citările se scriu cu caractere italice. Fiecare citare trebuie să fie însoțită de sursa bibliografică, obligatoriu, menționată în lista de referințe bibliografice.

- Materialul ilustrativ se va prezenta separat de textul articolului, scanat cu rezoluția de 300 dpi, alb-negru cu extensia TIFF, sau se vor prezenta originalele ilustrațiilor, care vor fi scanate și prelucrate la redacție, după care se vor înapoia sub semnătură, autorului.

- În cuprinsul articolului se va menționa locul unde se va plasa figura sau tabelul, precum și legenda figurilor sau titlul tabelului.

- Tabelele trebuie să fie alb-negru fără coloane evidențiate cu alte culori.

De asemenea, dacă există scheme nu trebuie să aibă evidențieri în alte culori.

Dimensiunile unui articol trebuie să fie 5–6 pagini calculator, corp 12 și 3–4 ilustrații.

Redacția revistei „Academica“
Casa Academiei – Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, București,
tel: 021.318.81.06/2712, 2713

**Abonamentele la revista „Academica“ se pot face prin mandat poștal pe adresa
revistei „Academica“, serviciul difuzare (Ioana Tălpeanu)
sau cu ordin de plată în contul RO64TREZ7055005XXX006462,
Trezoreria sector 5, București.**
Prețul unui abonament pentru 12 luni este 36 lei.

ISSN 1220-5737 122 PAGINI

PREȚUL 6 lei